

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1900—1901.

---

*Vergadering van Vrijdag 30 November 1900, 's avonds ten 7¹/₂
ure, in de groote zaal van Amicitia te Amersfoort.*

Voorzitter: Generaal BERGANSIUS.

De Voorzitter: Bij de opening van de eerste algemeene Vergadering, die hier ter stede door onze Vereeniging wordt gehouden, verheug ik mij in de ruime opkomst en heet ik U hartelijk welkom. Tevens geef ik gaarne de verzekering, dat het voor het bestuur der Vereeniging hoogst aangenaam is geweest, om door het nitschrijven van deze Vergadering te kunnen voldoen aan het van hieruit te kennen gegeven verlangen, om ook in Amersfoort een spreekbeurt te doen vervullen. Ik hoop dat deze maatregel zal strekken tot bevordering van het streven onzer vereeniging en doe daarop een beroep op uw aller medewerking en belangstelling.

Verder heb ik de eer aan de Vergadering mede te deelen, dat de heer H. P. Staal, wegens verandering van woonplaats, als lid van het Bestuur is afgetreden. Verheugen wij ons in zijne bevordering, aan den anderen kant spijt het ons zeer, zijne medewerking voortaan te moeten missen en brengen wij hem hier gaarne dank voor al hetgeen hij in het belang der Vereeniging heeft gedaan.

Alvorens nu tot de werkzaamheden voor dezen avond over
1900/1901

te gaan, wensch ik nog mede te deelen, dat er, na het nitspreken van de voordracht van dezen avond, gelegenheid zal worden gegeven tot het vragen van inlichtingen of het voeren van debat, en merk ik op dat het recht daartoe niet alleen is aan de leden, maar ook aan de niet-leden, die dezen avond de vergadering met hunne tegenwoordigheid vereeren.

Aan de orde is thans de ballottage van candidaten.

De Voorzitter verzoekt de heeren Boogaert en van Kuijk met hem het bureau van stemopneming te willgen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot leden zijn aangenomen de heeren: J. A. ten Cate, 2e Luit. der Infanterie, S. B. van Delden, 1e Luit. der Infanterie en C. E. Stolk, 2e Luit. der Infanterie te Assen; D. J. A. van der Kroon, 1e Luit. der Infanterie te Breda; A. de Bruijn, 2e Luit. der Infanterie te Delft; G. Le Poole, 2e Luit. der Infanterie te Haarlem; H. J. van der Tak, 2e Luit. der Infanterie te Hoorn; W. H. Vink, 2e Luit. der Infanterie te Leenwarden; H. A. Fischer en G. H. O. W. van der Nagel, 2e Luit. der Infanterie, beiden te Middelburg; G. Doorman, J. E. Haitzma Mulier en J. A. ten Klooster, allen 2e Luit. der Artillerie te Naarden; F. A. J. L. Beudt en G. F. H. Ragay, beiden 2e Luit. der Genie te Utrecht; J. C. de Bruïne, 1e Luitenant, G. Buijs, Kapitein, H. J. Hillebrandt, Kapitein, K. J. C. Rijnen, 1e Luitenant en A. J. P. J. Vogel, 2e Luitenant, allen van de Infanterie, in Ned. Indië.

De VOORZITTER: Ik dank de heeren van het stembureau voor de door hen verleende medewerking.

Aan de orde is de voordracht van den heer H. I. VAN OORDT, kapitein van den generalen staf, houdende

Beschouwingen omtrent den aard van de onderlinge verhouding der Staten, getoetst aan de jongste gebeurtenissen.

Nach der Auffassung der modernen Staatsphilosophie hat jeder Staat die Aufgabe für die grösstmögliche Wohlfahrt seines Volkes zu sorgen; worin die Wohlfahrt besteht, das zu beurtheilen bleibt der Regierung jedes einzelnen Staates überlassen.

DR. JUR. EUGEN SCHLIEF.

De heer VAN OORDT :

Mijnheer de Voorzitter! Mijne Heeren!

Wellicht is door sommigen uwer bij het lezen van den titel, dien ik aan mijne voordracht van dezen avond gaf, de vraag opgekomen of dit onderwerp wel in eene bijeenkomst der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap thuis behoort. Dat het geachte bestuur onzer Vereeniging, evenals ik die vraag in bevestigenden zin heeft beantwoord, daarvan strekt mijn optreden u ten bewijs. Deze voordracht was oorspronkelijk bestemd voor eene bijeenkomst te 's-Gravenhage, doch door bijzondere omstandigheden valt mij de eer te beurt, op verzoek van het Bestuur, hier in Amersfoort op te treden. Ofschoon ik verwachten kon, dat hier, meer dan in de Residentie, mijne gewaardeerde hoorders voor een groot gedeelte tot den militairen stand zouden behooren, zoo heb ik toch niet gearzeld hier dit onderwerp te behandelen.

Immers, geen krijgswetenschap is denkbaar zonder inzicht omtrent het wezen van den krijg. De oorlog nu, is het uiterste middel waarvan de buitenlandsche staatkunde zich bedient. Daarom is het ook voor den officier van het hoogste belang den aard van het Statenverkeer na te gaan, waarbij dan vanzelf de beteekenis van den oorlog als *ultima ratio* daarvan, ter sprake komt.

Bij de behandeling van mijn onderwerp, deed zich voor mij al dadelijk eene moeilijkheid voor, die ik moest trachten te overwinnen, omdat, ware ik ze uit den weg gegaan, zij zich telkens en telkens weder op mijn weg zoude hebben geplaatst. Die moeilijkheid was niets meer of minder dan het definiëren van het begrip „Recht.”

Vreest echter niet M. H. bij het vernemen van dat woord, dat ik voornemens ben u hedenavond rond te leiden in dien doolhof van ciudelooze wijsgeerige bespiegelingen omtrent het recht, waarin men maar al te licht op schromelijke wijze verdwaalt. Zelfs al had ik daartoe hier den tijd, dan nog zoude ik in dien doolhof zeker een weinig betrouwbaar gids zijn. Waar het recht, zooals wij weten, betrekking heeft op feitelijke

verhoudingen, op realiteit, daar moest zich wel het verschijnsel voordoen, dat de wijsgeeren, die zich hielden binnen het terrein der deductie, elkander voortdurend toegenspreken, omdat nu eenmaal al ons denken stukwerk blijft. Dat er overigens reeds ten tijde van Cicero veel kaf onder het koren schuilde, doet ons diens nitspraak vermoeden: *Nihil tam absurde dici potest quod non dicatur ab aliquo philosophorum*. (Men kan iets zóó ongerijms niet zeggen, of het is reeds door den een of anderen wijsgeer beweerd geworden).

Van Aristoteles wordt gezegd, dat hij zijne lezingen verdeelde in twee seriën: de morgenlezingen in streng philosophischen trant, en de avondlezingen voor hen, wien de morgenlezingen te machtig waren.

Houdt er u verzekerd van M. H., dat, al is geen wetenschap mogelijk zonder philosophische kritiek, mijne lezing niet alleen wat het uur van den dag, doch ook wat de aard der verhandeling betreft, eene *avondlezing* zal zijn, want ik zoude mij niet gaarne aan eene morgenlezing wagen, zoowel met het oog op mijne hoorders als, en in de eerste plaats, met het oog op mijzelf.

Veroorloof mij eene bekentenis. Na het bijwonen der lessen over het z.g. volken- en oorlogsrecht aan de 2e Afdeeling der Krijgsschool, zooals toenmaals onze hoogste inrichting van militair onderwijs werd genoemd, was ik in één opzicht niet voldaan. Het zoude mij niet voegen in 't openbaar in eene beoordeeling te treden over de wijze waarop toen ter tijde het bedoelde studievak werd gedoceerd: Om alle misverstand te voorkomen, deel ik echter mede, dat naar mijne bescheiden meening, de bedoelde voordrachten zeer boeiend waren. En toch, juist hierdoor gevoelde ik des te meer, dat er aan de beschouwingen omtrent de Statenverhoudingen iets wezenlijks ontbrak, d. i. *de grondslay, die slechts door de rechtsphilosophie kan worden gelegd*. Het z.g. oorlogsrecht (*das Völkerrecht im Zustande des Unfriedens*, zooals Heffter het noemt), is niet te behandelen, afgescheiden van het vredes-volkenrecht (*das Völkerrecht im Zustande des Friedens*), want zij vormen samen één geheel, waarvan vele deelen diep in elkander ingrijpen.

De strijdvraag nu, of het z.g. volkenrecht al dan niet behoort tot het gebied van het recht, moest òf op gezag van dezen of genen in bevestigenden of ontkenneenden zin worden beantwoord, of wel, (en dat was althans bij mij het geval) er moest ronduit worden erkend, dat voor eene behoorlijke beantwoording van die vraag elke degelijke grondslag ten-eenenmale ontbrak.

Eerst nadat men zich een duidelijk begrip heeft gevormd van het *recht* en dit begrip heeft gedefinieerd, kan de omvang van het rechtsgebied worden aangegeven. Dat rechtsbegrip nu kan maar niet zoo in een paar woorden op schoolsche wijze worden geformuleerd, het is, zooals wij zullen zien, nog niet eens absoluut bepaald, zoodat, om een inzicht te verkrijgen in het wezen des rechts, de eeuwen-oude strijd der geesten, in zijn hoofdtrekken moet worden gevolgd en critisch waargenomen.

De aspirant-officier ontvangt, als toekomstig militair-straf-rechter, onderricht in het formeele en materiele militaire strafrecht. Van filosofie i. h. a. noch van de geschiedenis der rechtsphilosophie in het bijzonder is daarbij sprake. 1) In verband hiermede behoeft het, voor hem, die den omvang kent van het studieveld der Hoogere Krijgsschool, geen betoog, dat aldaar voor eene studie betreffende het wezen des rechts ten eenenmale de tijd ontbreekt. Aan laatstbedoelde inrichting van onderwijs wordt het Staatsrecht gedoceerd. Ook ik heb het groote voorrecht gehad, de betrekkelijke voordrachten te kunnen bijwonen, en het kapitaal daar verkregen is van blijvende waarde. Bij den enormen omvang van de te behandelen stof kon echter ook daar geçu sprake zijn van rechtsphilosophie, die van onder af aan had moeten worden opgehaald. En hoe komt het nu, dat mij bij de studie van het staatsrecht niet, evenals bij die van het z.g. volkenrecht, het gemis in de op-

---

1) Zie de voordracht van den heer P. P. C. Colette (Verslag krijgswetenschap 1898/99. blz. 247—248). Niet ten onrechte wijst Hoenig er in zijn „Untersuchungen über die Taktik der Zukunft“ op, dat de studie der wijsbegeerte voor den officier van groot belang is. Voorts zij hier gewezen op: „Die Philosophie als Grundlage der Kriegswissenschaften“ door Dr. H. Walter von Walthoffen, en op Maslof, „La tactique comme science.“ Ieder, die de beteekenis beseft van het motto op de Löbellsche Jahresberichte: „Die Waffe eine Wissenschaft“ zal de zienswijze dezer schrijvers deelen.

leiding waarop ik heb gedoeld, telkens en telkens weder in den weg stond? Dit is hieraan toe te schrijven dat wij ons bij het staatsrecht bevonden op een terrein, dat door niemand aan het recht wordt betwist. Bij het bestuderen van het z.g. »volkenrecht» wordt echter een veld van onderzoek betreden, dat volgens dezen wél, volgens anderen niet tot het rechtsgebied behoort, terwijl de meeningen, ook bij het komen tot een zelfde slotsom, veelal op zeer verschillende gronden berusten. Wellicht oppert deze of gene uwer de vraag: »Wat doet dat er eigenlijk toe, dat is slechts eene theoretische quaestie, voor de *practijk* van geen belang?» Welnu, naar mijne vaste overtuiging is het hier meer dan wellicht ergens elders in de wetenschap, juist voor de *practijk* beslist noodzakelijk, dat het terrein duidelijk worde afgebakend. Beslist noodzakelijk, zeide ik, omdat de verhoudingen en toestanden bij het Statenverkeer niet naar den eisch kunnen worden beoordeeld, wanneer de waarnemer het er vooraf niet op goede gronden met zichzelf over eens is geworden: *welke de eischen zijn waaraan de onderlinge verhouding van redelijke wezens moet voldoen om den naam van RECHTS-verhouding te verdienen en welke onvermijdelijke kenmerken een verkeer MOET dragen, dat niet door het recht wordt beheerscht.*

Mij dunkt dan ook, dat *dit* de allereerste vraag moest zijn, die de beoefenaar van het z.g. volkenrecht zich ter beantwoording voorlegt. Die vraag, zij *eischt* eene definitie van het rechtsbegrip. En, welk een onvangrijke studie hiertoe noodig is, daarop heb ik reeds gewezen. »Quand j'ai eu découvert mes principes," zeide Montesquieu, »tout le reste est venu à moi." Maar die principen, die de grondzuilen voor het op te trekken gewelf vormen, zij worden waarachtig niet in één dag gesteld! Bij iedere studie, vooral van de *grondslagen* eener wetenschap, is streng wetenschappelijke *leiding* in hooge mate gewenscht. Zeker geldt dit wel in de eerste plaats de studie der rechtsphilosophie. Die leiding verschaft de tallooze aanwijzingen en terechtwijzingen waardoor ter zake onnoodige moeite worden vermeden en bij onvermijdelijke moeilijkheden een zeer gewenschte hulp wordt verstrekt. Mist men die leiding, dan wordt de te bewandelen weg oneffener, terwijl de onderzoeker

herhaaldelijk het juiste spoor verliest om het menigmaal niet dan na lang dwalen weder terug te vinden. Is dan nog daarenboven de voor het onderzoek beschikbare tijd zeer beperkt, ten gevolge van andere bezigheden, kan men zich niet onafgebroken aan dat onderzoek wijden, dan wordt de toestand nog veel ongunstiger. Ik verklaar dan ook onomwonden, dat door mij, gedurende de jaren, dat ik de eer had aan de Hoogere Krijgsschool het z.g. volken- en oorlogsrecht te doceeren, het gemis eener juridische opleiding voortdurend is gevoeld geworden, en zulks hoofdzakelijk in verband met het feit, dat bij mijne toehoorders van een gevestigde opvatting omtrent het wezen van het recht geen sprake kon zijn. Dit laatste is wel het hoofdbezwaar voor den docent in het z.g. oorlogsrecht. Bij zeer weinig beschikbaren tijd en overvloed der te behandelen stof, kan zijne rechtsbeschouwing niet anders zijn, dan eene korte inleiding. En toch *moet* de docent kleur bekennen, hij kan er niet buiten omdat, zooals gezegd, hij met de eerste schrede op het terrein van het volkenrecht een fel betwist gebied betreedt.

Toch is het ('t zal hier wel niet behoeven te worden betoogd) noodzakelijk, dat hij die de »oorlogspolitiek en -gebruiken» doceert militair zij. Indien hier de jurist den militair verving, men zoude vervallen van de Scylla der juridische bezwaren in de Charybdis der onbekendheid op militair terrein. Geen voor de practijk vruchtbare beoefening van het z.g. oorlogsrecht is mogelijk zonder een op grondige studie gebaseerd inzicht in de eischen, die de oorlogvoering stelt.

Op hoedanige wijze het onderwijs in bedoeld leervak aan de Hoogere Krijgsschool zoude moeten worden geregeld, kan hier thans — voornamelijk uit gebrek aan tijd — niet worden besproken. Maar toch wil ik opmerken, dat, naar mijne overtuiging, de wetenschappelijke beoefening van het z.g. volkenrecht voor den officier van het hoogste belang is, en dat daarom dat leervak geen bijzaak mag zijn, gedoceerd door een leeraar wiens tijd reeds door andere bezigheden in zeer ruime mate wordt in beslag genomen. Voor eene wetenschappelijke beoefening van het volkenrecht is aan de Hoogere krijgsschool onder de tegenwoordige omstandigheden tijd noch gelegenheid. En, indien

iemand een autoriteit moet zijn op het gebied van het z.g. oorlogsrecht en het daarmee onafscheidelijk verbonden vredesvolkenrecht, dan voorzeker hij wien de gewichtige taak is opgedragen, aan onze militaire hoogeschool op dit gebied tot gids te strekken van de officieren-leerlingen, die daarbij voor hunne hoogere vorming worden gedetacheerd.

I.

In zijne rede bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de rijksuniversiteit te Leiden, nitgesproken 31 Mei 1882, 1) zeide Mr. d'Ablaing, dat »in de wetenschap *alle* eenstemmigheid is verloren gegaan betreffende het meest fundamenteele begrip: dat van het recht zelf." En inderdaad, bij het bestudeeren der beschouwingen van rechtsgeleerden over het recht, stuit men voortdurend op allerlei verschillen in opvatting omtrent dat meest fundamenteele begrip. Dr. Geffcken de bekende commentator van Heffter's werk: »Das Europäische Völkerrecht der Gegenwart" stelt de thèse: De verkeerde voorstellingen op het gebied van het volkenrecht, die zoo talrijk zijn, dat von Martens terecht beweert, dat op dit gebied onduidelijkheden en tegenstrijdigheden, nagenoeg onvermijdelijk zijn, *berusten alle op eene verkeerde voorstelling van het recht* 2).

Natuurlijk noemt de geleerde schrijver *zijne* rechtsbeschouwing de juiste. Maar, in verband met het uiteenloopen der meeningen is hier de vraag op hare plaats: Wat is waarheid? Of zonde willicht de *mogelijkheid* cener bepaalde objectieve definitie zijn nitgesloten en slechts sprake kunnen wezen van *subjectieve opvattingen* omtrent aard en werking des rechts, zoodat ieder beschouwer het standpunt moet aangeven waarop hij zich heeft geplaatst bij het waarnemen der verschijnselen en het navorschen van hun oorzaak en verband?

De hoogleeraar de Louter zegt: 3) »Begrip en grenzen des rechts

1) Mr. d'Ablaing: Recht en Rechtswetenschap; blz. 9.

2) Heffter—Geffcken blz. 5.

3) De Gids 1883 Febr. blz. 318.

zijn, wel is waar, niet absoluut bepaald, maar een ieder is in staat gesteld zich rekenschap te geven van *zijne opvatting* (ik cursiveer) en van de strenge toepassing der eenmaal aangenomen beginselen." Brengen wij dit getuigenis in verband met dat andere, reeds vermelde getuigenis, eveneens van een hoogleeraar, dat nl. in de wetenschap alle eenstemmigheid is verloren gegaan betreffende het rechtsbegrip, dan kan ik er mij van ontslagen achten, het geven van eene subjectieve verklaring van dat rechtsbegrip, te verontschuldigen. Nu er geen objectieve bepaling bestaat, zal een subjectieve er voor moeten in de plaats treden. Doch ik wil er op wijzen, dat de hoogleeraar de Louter spreekt van eene *opvatting*, dat is eene *overtuiging*, gegrond op studie en nadenken en niet een op gezag van een ander overgenomen bewering.

Waar ik nu zal overgaan tot het afleiden van het rechtsbegrip daar stel ik op den voorgrond, dat, tot welke conclusie men ook komt, men dus altijd rechtsgelcerden tegenover zich zal vinden. Ik kan mij hier alleen beroepen op mijne *dialectiek*, en gelukkig niet op mijn gezag. In verband met hetgeen ik zeide omtrent den langen, moeilijken weg, die moet worden afgelegd, om tot een op overtuiging berustend rechtsbegrip te komen, zal het wel bijna overbodig zijn te verzekeren, dat ik er geen oogenblik aan heb gedacht hier in een paar uren bij u *zulk* een rechtsbegrip te vestigen of, waar het reeds gevestigd is, u, voor zoover gij tot eene andere conclusie kwaamt dan ik, terstond van opinie te doen veranderen. Mijn eenige doel is u de quaestie der Statenverhouding van een ander standpunt uit te doen bezien dan dat waarop men zich in onze militaire wereld gewoonlijk plaatst, terwijl ik hoop, voor zoover dit nog noodig mocht zijn, u er van te zullen overtuigen, dat tot het vormen van een rechtsbegrip meer noodig is dan het lezen van enkele bladzijden druks.

In de eerste plaats een enkel woord over de beide uiterste richtingen in de rechtsbeschouwing.

In de geheele geschiedenis der wijsbegeerte, dat is van het navorschen van het zijn, den oorsprong, de waarde en het doe

der dingen, zien wij 's menschen geest zich bewegen tusschen de beide uiterste richtingen het *apriorisme* en het *aposteriorisme*. Het apriorisme is de richting waarbij de rede de waarneming als onbetrouwbaar ter zijde schuift en dus in en door zich zelf (dat is *a priori*) het wezen der dingen bepaalt. Volgens het aposteriorisme kan de rede alleen uitgaan van het *waargenomene*, dat is, de rede werkt alleen *a posteriori* 1).

Over de ontwikkeling der wijsbegeerte in de oudheid en middeleeuwen zullen wij hier niet spreken. In de 17e eeuw begon het *apriorisme* zich meer en meer op den voorgrond te stellen terwijl het in de 18e eeuw zich nog verder ontwikkelde. Volgens het apriorisme berust alles op de door de *rede* geopenbaarde wet der noodzakelijkheid, die wordt afgeleid uit hetgeen *a priori* vaststaat, d. w. z. waarvan het begrip zelf het niet-bestaan uitsluit (*causa sui*); alle waarneming is slechts schijn. Stellen wij nu hier voorloopig op den voorgrond, dat onder recht in 't algemeen wordt verstaan een samenstel van zekere regels betrekking hebbende op de menschelijke samenleving, dan zal het duidelijk zijn, dat in de 18e eeuw het apriorisme leidde tot de z.g. *philosophische school* in de rechtswetenschap, die langs deductieven weg een z.g. *natuur- verstand- of filosofisch recht* opbouwde 2).

Bij de reactie tegen de *philosophische school*, uit welke reactie zich de z.g. *historische school* ontwikkelde die voor het filosofische *natuur- of verstandrecht*, het *volks- of gewoonterecht*

---

1) *Empirisme* is denken op waarneming gegrond, doch hieronder is zoowel uiterlijke waarneming als innerlijke „waarneming” (intuïtie) begrepen. *Rationalisme* wordt gebezigd in tegenstelling van zuiver *sensualisme* (die alleen aan de zinnelijke waarneming gezag toekent). Ook wordt het gebezigd ter onderscheiding van de richting van hen, die aan bovenzinnelijke waarneming (goddelijke openbaring) gelooven en die dus niet uitsluitend aan de rede of *ratio* (hetzij *a priori*, hetzij *a posteriori* werkend) ons kennen toeschrijven. Over de verschillende filosofische richtingen of benamingen zooals by. *positivisme*, *realisme*, *idealisme*, *mysticisme* enz. kan hier niet worden uitgeweid.

2) Wie een streng oordeel willen lezen over de voor de praktijk weinig vruchtbare bespiegelingen van de wijsgeeren dezer school, leze wat Dr. Lorenz von Stein daaromtrent zegt in zijn werk *Gegenwart und Zukunft der Rechts- und Staatswissenschaft Deutschlands II*, I en II.

in de plaats stelde, geschiedde, wat bij nagenoeg ieder reactie plaats heeft: de schaal sloeg geheel over naar de tegenovergestelde richting, men verviel, om eene volksuitdrukking te bezigen, van het ééne uiterste in het andere. *De historische school neemt het recht aan als iets dat — wel verre van door 's menschen rede langs den weg van het apriorisme te worden vastgesteld — zich zonder ophouden, uitsluitend in de menschelijke samenleving van zelf ontwikkelt.* De beroemde Duitsche rechtsgeleerde von Savigny geeft het beginsel der historische school als volgt aan: »Die Summe dieser Ansicht also ist, dass alles Recht auf die Weise entsteht, welche der herrschende, nicht ganz passende Sprachgebrauch als Gewohnheitsrecht bezeichnet, d. h. dass es erst durch Sitte und Volksglaube dann durch Jurisprudenz erzeugt wird, überall also durch innere stillwirkende Kräfte, nicht durch die Willkür eines Gesetzgebers 1). Bij deze opvatting over het ontstaan van het recht trad de rechtsgeschiedenis op den voorgrond. Vooral het Romeinsche recht bood een uitgebreid veld van onderzoek, evenals de wijzigingen, die het had ondergaan in de landen der receptie 2) omdat bij geen ander volk der oudheid het recht was ontstaan in de samenleving, zooals bij de Romeinen 3).

Alzoo werd door de historische school het recht niet langer beschouwd als het resultaat van wijsgeerige bespiegelingen, maar als het rechtstreeksche product van de samenleving waarvoor het is bestemd. Deze school, vertegenwoordigd door uitnemende rechtsgelcerden, zooals Hugo, von Savigny, Haubold, Vangerow e. a., heeft deze groote verdienste gehad, dat zij het ware *doel* van het recht, het regelen van de verhoudingen in, en het daardoor ordenen van een bepaalde samenleving, op den voor-

---

1) Dr. Friedrich Carl von Savigny, Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Einleitung.

2) Behalve Engeland en Scandinavië hebben alle Europeesche landen aan de ontwikkeling van het Romeinsche recht medegewerkt. Vooral in Duitschland beschouwde men het Romeinsche recht als *ratio scripta*. Het eerst vindt men hier sporen van dit recht in de Schwabenspiegel (± 1275).

3) Zie het hierna te noemen artikel van Gilson, en „Het Romeinsche recht en de historische school”, rede van Mr. P. A. Tichelaar (6 Oct. 1897).

grond stelde. Zij heeft de beschouwing omtrent het wezen des rechts van het gebied van het idealisme op dat der realiteit overgebracht. Doch zij was eenzijdig in hare opvatting over het zich vormen des rechts, en dit moet hieraan worden toegeschreven, dat zij te veel het oog gevestigd hield op het Romeinsche recht, dat, zooals Gilson zegt *est sorti des entrailles même de la nation.*" Daarom kwam, zooals wij zagen, von Savigny er toe om te zeggen, dat men buiten het gewonterecht slechts een recht kon hebben als resultaat van de *willekeur* des wetgevers 1).

Aan de dwaling der filosofische school, dat er alléén een *zuiver* filosofisch recht kan bestaan, heeft de historische school voor goed een einde gemaakt. Ook de wetgever is kind van zijn tijd, hij moet daarin medeleven en ernstig rekening houden met de zich in de maatschappij ontwikkelende toestanden en verhoudingen, met de sociale nooden en behoeften. Doch hij kan hierbij de voorlichting der wetenschap niet ontberen, vooral niet tegenwoordig in tijden van krachtige evolutie.

Wij hopen dit hieronder aan te toonen, na de ontwikkeling van het rechtsbegrip, waartoe wij thans zullen overgaan.

II.

Waar wordt gesproken van recht, zweeft ons altijd iets voor den geest, betrekking hebbende op menschelijke verhoudingen. Wij zullen daarom de menschelijke verhoudingen, zooals zij zich in den loop der tijden hebben ontwikkeld, nagaan, waarbij dan het wezen des rechts kan worden bepaald.

De mensch is niet slechts een organisme als de plant, zelfs niet alleen een organisme met waarnemend centrum (*ziel*), zooals het dier, maar een wezen met een zich door de *rele* openbarende geest. Hij is, in tegenstelling der andere *modi* van de levende natuur, eene *persoonlijkheid*, d. i. een met oordeel des onderscheids begaafd individu. Dit doet hem niet alleen

---

1) Zie Bijlage 1.

het hem omringende *kennen*, (theoretische Vernunft) het brengt hem ook tegenover zich zelf en anderen ter beoordeeling van eigen of eens anders *daden* (praktische Vernunft). Dat oordeel des ondersheids heeft zich echter slechts gaandeweg bij de menschheid ontwikkeld, met de ontwikkeling van verstand en kunstzin, d. i. met de *beschaving*.

De menschelijke handelingen worden beheerscht door 2 motoren waarvan de kiemen in ieder mensch aanwezig zijn: nl. eigenliefde (*Egoïsme*) en zedelijkheid (*Ethos*) 1). Het egoïsme doet den mensch bij zijn doen en laten alleen letten op eigen voordeel, het Ethos doet hem streven naar het goede. De redelooze natuur doet ons in hare evolutie, voor de ontwikkeling tot hooger soort, niets zien dan strijd, zooals de tot heden wel bestreden doch nog niet wederlegde theorie van Darwin leert. (Zie ook Grotius-Barbeyrac Liv. II Ch. I §§ IV en X). Het egoïsme, in zijn uitersten vorm, leidt tot het bevorderen van eigen geluk *ten koste* van dat van anderen, in den zachtsten vorm leidt het egoïsme tot het bevorderen van het belang van anderen, uitsluitend *omdat* men zodoende zijn eigen belang dient. Wij noemen het eerste het *ruwe egoïsme*, het laatste het *verfijnde egoïsme* (*raffinierter Egoismus*) 2). In de redelooze natuur leidt het instinct, bijna uitsluitend tot het ruwe egoïsme. Indien er hier van een „natuurrecht” sprake ware, er zoude zijn *een recht van de overmacht* en geenszins *eene oppermacht van het recht*.

Ook bij den oermensch was voorzeker bijna alleen sprake van het instinctmatige egoïsme. Evenwel, de mensch is niet alleen een gezellig wezen, hij heeft ook, om aan zijne stoffelijke behoeften te voldoen, de samenleving *nooilig*. De eerste en natuurlijke vorm der samenleving is het gezin, waarvan de huisvader (*pater familias*) is het natuurlijke hoofd. De samen-

1) Zie Bijlage II.

2) Verg. Dr. Karl Gareis, Encyclopädie und Methodologie der Rechtswissenschaft 2e druk (1900) blz. 2 en volg. Ihering (Der Zweck im Recht I Kap. VII) zegt zelfs van het hedendaagsche verkeer: „Der Verkehr ist das vollendete System des Egoismus, weiter nichts.” En Fichte's grondstelling der „politischen Gesinnung” luidt: „Liebe dich selbst über alles und deine Mitbürger um dein selbst willen.” Fichte, Naturrecht 2 Theil blz. 114.

leving nam echter gaandeweg grootere verhoudingen aan, de verschillende gezinnen vereenigden zich tot geslachten, die ook hierbij weder onder hun natuurlijk hoofd kwamen, nl. *het geslachtshoofd*. Deze vereeniging was noodig voor den mensch om zijn levensvoorwaarden te kunnen vervullen. Door vereeniging wordt de mensch sterk in zijn strijd zoowel tegen de dieren, als tegen zijn eigen natuurgenoeten. Geleid door de beide egoïstische polen: de positieve der *begeerte* en de negatieve der *vrees*, zoekt dus de mensch de samenleving, en deze breidde zich meer en meer uit zoodat ten slotte de geslachten zich concentreerden tot groote menschengroepen (*nasciturus*). Zoo ontstonden de volken of natiën. Naarmate de vereeniging grooter verhoudingen aannam, werd de behoefte aan ordening eveneens grooter want, zonder deze is geen duurzame vereeniging mogelijk. Hier begon zich dus het verfijnde egoïsme te openbaren. Geen ordening is mogelijk zonder gezag omdat het ruwe egoïsme moet worden gebreedeld. Zoolang nu echter de menschheid nog op een zeer lagen trap van ontwikkeling stond, was er geen sprake van een zich beslist verheffen van dezen of genen boven de anderen, waardoor hij als 't ware vanzelf was aangewezen voor het gezag. Daarom werd ook bij de oude volken het *Patriarchale bestuur* ingevoerd, berustende op natuurlijke banden, d. i. op eene indeeling in gezinnen en geslachten als boven bedoeld, met de »oudsten des volks» aan het hoofd.

Eenheid, dat is: *ordening* naar binnen, *kracht* naar buiten, ten allen tijde is ze voor de gemeenschap noodig geweest. Reeds bij zeer oude volken zien wij de burgerlijke indeeling als grondslag voor de weermacht en het kiezen van een Opperhoofd voor den strijd, of zelfs voor groote jachtondernemingen. 1)

1) Zie Max Jähns, Heeresverfassung und Völkerleben. Men denke ook aan de enomotien in Sparta en aan de timocratische indeeling der Romeinen volgens de Staatsregeling van Servius Tullius. (Krijgswetenschap 1896/97). Bij de oude Germaansche volksstammen, waarbij de familiën en geslachten nog vrijwel zonder oppergezag naast elkander leefden, werd voor den strijd steeds een Heermann of Koning gekozen. Langzamerhand ontstonden Märkerlingen (Gemeenten) en Gauen. Bij de oude Germanen was eene sterke decentralisatie waar te nemen.

Gaandeweg heeft nu plaats, de vestiging der volken op een bepaald grondgebied; er wordt een vaste toestand, een *status* vereischt, er ontstaan *Staten*. Eerst behoort de grond nog aan de gemeenschap en blijft het Patriarchale bestuur in hoofdzaak bestaan, althans daar, waar de dichtheid der bevolking nog gering is. Evenwel, de ontwikkeling van den menschelijken geest ging gepaard met eene toename der behoeften en deze riep de indirecte voortbrenging in het leven. Het gevolg daarvan was eene *klassenindeeling* in verband met aanleg, ontwikkeling en neiging. De behoefte aan ordening werd hierdoor alweder grooter. En hiertoe was macht des te meer noodig omdat de zedelijkheid nog geen tegenwicht stelde aan het ruwe egoïsme, dat, *met* de ontwikkeling van het verstand, ook meer en meer werd: een *berekenend egoïsme*. 1) De meest ontwikkelden maakten *wetten* en stelden die onder de bescherming van den godsdienst (*theocratische regeeringsvorm*). Nu is het een algemeen verschijnsel in de geschiedenis der beschaving, dat er steeds enkelen zijn, die de massa ver vooruit streven, terwijl er ook achterlijken zijn, die niet kunnen meekomen. Het getal dezer laatsten neemt toe met de grootte en de hoeveelheid der aan de menschen met opzet in den weg gelegde of, door sociale omstandigheden, in den weg staande hindernissen. Meer en meer streefden de meest ontwikkelden (de *Priesters*) er naar om het gezag alleen voor hun stand te behouden, door de geestelijke ontwikkeling der andere standen tegen te gaan, teneinde de mystiek hare werking op de massa te doen behouden. 2) Dit handhaven van het gezag geschiedde onder toepassing van het beginsel: »verdeel en heersch," dat is, onder instandhouding eener scherpe klassenafscheiding (*kasten*). Op den duur moesten

---

1) Men verwarre niet: *berekenend egoïsme* met *verfijnd egoïsme*. In het eerste is het laatste begrepen, doch het berekenend egoïsme kan ook leiden tot de ruwe (natuur-)vorm van het egoïsme: het bevorderen van het eigen belang *ten koste* van dat van anderen. Het leidt alsdan tot een scherpe vorm van dat ruwe egoïsme omdat het verstand den mensch hier, bij het in toepassing brengen daarvan, behulpzaam is.

2) „Le brahmanisme a régné des siècles, grâce à la croyance que le brahmane foudroyait par son regard celui contre qui s'allumait sa colère" (Ernest Renan.)

echter de priesters het gezag met de krijgslieden deelen of zelfs, zich aan dezen onderwerpen. In de gehandhaafde klassen-*afscheiding* lag de font. Verschil in verstandelijke ontwikkeling, en aanleg had de klassen doen *ontstaan*, dat was dus een natuurlijke oorzaak der klassen*indeeling*. Doch eenmaal de klassen gevormd zijnde, waren de leden van elke klasse en hun nakomelingen genoodzaakt in hun klasse te *blijven*. Nog heden dage vindt de aristocratische school der ongelijkheid van den genialen Renan aanhangers. Dezen verliezen uit het oog, dat niet de erkenning der ongelijkheid het kenmerkende van hun theorie uitmaakt, want die ongelijkheid van krachten en gaven *is* niet te loochenen, zij zal steeds bestaan. Maar, volgens de leer van Renan, wordt de weg der vrije ontwikkeling niet voor alle menschen zonder onderscheid en in dezelfde mate opengesteld 1). Juist door dit *wel* te doen wordt de vooruitgang der menschheid het meest bevorderd omdat alsdan alle latente krachten van genie en aanleg gelegenheid vinden zich te niten en te ontwikkelen.

In de oudheid was daarvan geen sprake.

Priesters en krijgslieden, vertegenwoordigende het intellect en de materieele kracht, kwamen vereenigd of afzonderlijk aan de spits. De macht werd eenzijdiger, meedoogenloozer, drukkender, temeer omdat de groote Staten zich slechts konden vestigen

---

1) Zie Renan's *Dialogues philosophiques* en *La Réforme intellectuelle et morale*. Wel kan Renan niet ontkennen, dat „verdienste en deugd” den eenigen goeden maatstaf vormen, maar hij beschouwt deze eigenschappen overerfelijk, zoodat alleen de aristocratie (waaronder hij intusschen niet alleen den adel rangschikt) ze in 't bijzonder bezit. In zijn betoog over het „natuurlijke” van de onderwerping der lagere volksklassen aan de hogere gaat hij zelfs zóó ver, dat hij er de onderworpenheid der dieren aan den mensch bijhaalt: „La vie humaine deviendrait impossible si l'homme ne se donnait le droit de subordonner l'animal à ses besoins, elle ne serait guère plus possible si l'on s'en tenait à cette conception abstraite, qui fait envisager tous les hommes comme apportant en naissant un même droit à la fortune et aux rangs sociaux.” De selectie in de natuur *vrijheid* noodig in den strijd des levens. Wie erkent niet, dat zelfs nu nog, al heeft het beginsel der vrijheid gezegevierd, de toepassing daarvan nog veel te wenschen laat?

door verovering, en deze slechts mogelijk was door middel van een goed georganiseerde krijgsmacht, door de meest ontwikkelden geleid. Zoo verklaart zich het feit, dat meer en meer het grondbezit in handen kwam van de bovenste volksklassen, d. z. de krijgslieden, later de ridders, en dat zich aan de meerderheid van intellect en kracht, ook in toenemende mate de economische meerderheid dier klassen paarde. Dit ging zóóver, dat de machtigste klasse ten slotte de intellectueele meerderheid niet eens meer noodig had en alle kennis zelfs ging verachten, de regeling van het bestuur aan enkelen overliet, doch zelf zich handhaafde door kracht en bezit. Om niet te spreken van de oude krijgsliedenkaste, denke men aan de Spartiaten en vooral aan de latere ridders. Het eenzijdige machtsprincipe nu openbaarde zich in slavernij, kastenwezen, despotisme, tyrannie, klassenregeering, oligarchie. Doch, hoe dan ook, er ontstond een gezag. *Zonder macht geen geregelde toestand. Slechts de macht maakt de veelheid tot een samenwerkend geheel, tot eene eenheid. Slechts de macht voorkomt een chaos, een bellum omnium contra omnes. Anarchie vernietigt zich zelf.*

In Europa, in Hellas, ontwikkelde zich de menschelijke geest tot een nog niet bereikte hoogte, zoodat de zedelijkheid begon te ontkiemen. Slechts in den bodem van het zich ontwikkelende verstand kan de plant der zedelijkheid groeien en zij schiet des te weliger op, naarmate die bodem vruchtbaarder is. Eerst moct de logica, de ethiek van het *denken*, een zekeren graad van ontwikkeling hebben bereikt, om de Ethiek in den engeren zin des woords, dat is die van het *willen* en *handelen*, den weg te banen 1). De zedelijke motoren *plichtsbef* en *naastenliefde* deden zich nu meer en meer gelden en openbaarden zich in het streven naar *samenwerking* in stede van *onderdrukking* ten eigen bate. Toch was in Griekenland de plant der zedelijkheid nog niet zoo welig opgeschoten als de vruchtbaarheid van den bodem had kunnen doen verwachten. Men denke aan Sparta en i. h. a.

---

1) Ik laat hier de strijdvrage of er ook een van de rede onafhankelijke bron van het Ethos is, buiten beschouwing. In den mensch is de kiem van het Ethos, dat is voor onze beschouwing voldoende. (Zie Bijl. II.)

aan de beschouwing der Grieken omtrent de Barbaren, zelfs volgens de zienswijze van een verlichten geest als Aristoteles 1). Maar, in elk geval begon de plant op te schieten. Al kon er ook toen, evenmin als nu en ooit, sprake zijn van *gelijkheid van krachten en gaven*, in de menschheid begon toch het besef levendig te worden, dat er moet zijn: *vrijheid voor allen* om zich te ontwikkelen naar de mate zijner gaven, om loon te ontvangen naar werk, om te streven naar een *Wohlsein*, dat meer is dan een bloot *Dasein*. Zulk een wederkeerige uitwendige vrijheid sluit individueelen dwang van den eenen mensch op den anderen uit; het streven daarnaar moest leiden tot eene vermindering der eenzijdigheid in de staatsmacht, eene beperking van den druk op de onderworpen massa. Door de ontwikkeling van het ethische beginsel was er ontstaan eene *moraal*, die den mensch tot richtsnoer zijner daden strekt. En, al is de *moraliteit*, d. i. de innerlijke drang om het *officium morale* toe te passen, bij de verschillende menschen lang niet even groot, zoo ging toch de menschheid in haar geheel, door enkele groote geesten geleid, in zedelijke ontwikkeling vooruit. Eeuwen heeft dit ontwikkelingsproces geduurd, en wij weten, dat het op ruwe wijze werd gestoord door de volksverhuizing, die als een lavastroom uit het Oosten den bodem der Helleensche beschaving en der Romeinsche staatsinstellingen bedekte, of althans met een onoverkomelijken muur afsloot. Zoo moest een nieuw ontwikkelingsproces beginnen, te midden van roof en verovering en van wereldlijke en geestelijke overheersching.

Naarmate zich nu opnieuw gaandeweg de indirecte voortbrenging ontwikkelde en tot klassenindeeling leidde, werd ook nu weder de macht sterker geaccentueerd. Evenwel, al ontstonden er legerkoningen en adalingen, al ontwikkelde zich een leenstelsel met vasallen en lijfeigenen, zóó eenzijdig als bij het oude kastenwezen, werd de macht niet meer. Toch bleef de macht nog langen tijd haar eenzijdig en absoluut karakter dragen, bleef de massa des volks, ook na de vrijmaking van de lijf-

---

1) Zie diens werk: „La politique” (vertaling van Thurot, herzien door Bastien, met inleiding van Ed. Laboulaye.)

eigenen in een toestand van gedeeltelijke onderdrukking leven, waaraan eerst revolutie of bedreiging met revolutie een einde maakte.

De machtige klassen werden ontzien omdat het staatsbestuur nog grootendeels op *haar* steun berustte; haar werd zelfs de bevoegdheid toegekend elkander te bestrijden (*Fehden*) waaronder de onderdrukte klassen in hooge mate leden. Eerst aan het einde der 15e eeuw werd dit z.g. vuistrecht in Duitschland afgeschaft. Maar toch kan worden gezegd, dat in het algemeen de beschaving toenam, waartoe verschillende omstandigheden hebben medegewerkt. Reeds van de 13e eeuw af hebben de Glossatoren der hoogeschool te Bologna het *Corpus Juris* verklaard, waardoor het Justiniaansche recht van Tribonianus c. s., althans wat den inhoud betreft, bekend werd. De Postglossatoren zetten later hun werk voort. De kruistochten hadden de ontwikkeling van den z.g. 3en stand bevorderd: de classieke studie deed de humanistische richting ontstaan, er vormde zich eene *renaissance*, eene herleving van kunsten en wetenschappen. Door de verovering van Constantinopel werd de Grieksche beschaving naar het Westen gedrongen. De ontdekkingen op het gebied van astronomie en physica deden een nieuw licht opgaan over de wereldbeschouwing. In het kort, de menschelijke geest ontworstelde zich gaandeweg aan de banden van traditie en scholastiek ¹⁾. Het Staatsorganisme heeft zich echter slechts langzaam en tegenstribbelend gevoegd naar de veldwinnende denkbeelden.

Wanneer wij nu den tegenwoordigen Staat beschouwen, waarbij wij de meest moderne, d. i. de constitutioneele Staatsorganisatie op 't oog hebben, dan vragen wij in de eerste plaats wat is een Staat? Een Staat is een op een bepaald grondgebied gevestigde natie, als *eenheid* genomen. Hij is het *organisme* naar binnen, de *persoonlijkheid* naar buiten. Wij zullen beide zijden

---

1) Men zoude echter al ten eenenmale onbekend moeten zijn met de *Culturgeschiede* om te kunnen ontkennen, dat deze „tucht“ voor de menscheid heilzaam is geweest en, dat de wetenschap ook aan de scholastiek veel verschuldigd is.

van het Staatsbegrip beschouwen en beginnen met de organisatie naar *binnen*.

Evenals ten allen tijde moet de ordening der maatschappij berusten op uitwendige afdwingbaarheid. Daarom heeft de Staat, als de georganiseerde eenheid der natie, *macht* noodig, want zonder deze kan hij die organisatie niet tot stand brengen en handhaven, d. w. z. zelf niet bestaan. Doch als georganiseerde eenheid *der natie* moet hij die macht aan de natie *zelf* ontleenen. Het mag geen macht zijn, die op het volk van buiten inwerkt, doch het moet eene macht zijn uit den boezem der natie zelf ontsprongen. Tolstoï heeft in zijne brochure: »Patriotisme en Staat» beweerd, dat de Staat moet verdwijnen, maar hij heeft verzuimd het bewijs te leveren voor de stelling, dat de Staat *kan* worden gemist.

Op de noodzakelijkheid van den dwang komen wij zoo aanstands terug. Er is echter in de eerste plaats noodig eene *formuleering* of erkenning van het samenstel der afdwingbare plichten en gewaarborgde bevoegdheden der leden des volks, welk samenstel van normen de organisatie des volks tot eene eenheid vormt. Het maatschappelijk verkeer is een uiterst ingewikkeld proces, de concrete toestanden stellen concrete eischen. Langs verschillende wegen, op verschillende wijzen kan aan die eischen worden voldaan. Doch op de een of andere wijze *moeten* ze worden vervuld en de regeling, die dan heeft plaats gehad, *moet* als de algemeen geldende door de maatschappij worden aanvaard. En hierbij geldt zeker in menig opzicht: *il est plus facile de faire son devoir que de le connaître*.

De normen nu, die de Staat voor *zijne* maatschappij opstelt of geldig verklaart, vormen te zamen HET RECHT voor *die* maatschappij. Meestal zijn die normen of *rechtsregelen* door den Staat zelf geformuleerd (*wetten, jus scriptum*) 1). Waar nog onbeschreven normen in eene maatschappij als recht gelden (*ge-*

---

1) *Wet*. Dit woord beteekent eene noodzakelijkheid. In de *natuurwet* is deze noodzakelijkheid het gevolg van een eeuwig onveranderlijke kracht; in de maatschappelijke wet is deze noodzakelijkheid het gevolg van de oppermacht over hen wien zij geldt. In den rechtstaat is deze oppermacht: *het Recht*.

woonterecht, jus non scriptum) berust dit alleen op den wil van den Staat, d. i. van de rechtsmacht, die de onbeschreven normen als recht aanvaardt en, evenals het beschreven recht, in elk bijzonder geval objectief toepast (*het proces*) 1). De Staat scheidt ook het recht voor zich zelf, waaraan hij zich onderwerpt; zijn geheele organisme is een product van het recht. Stahl drukt dit zeer duidelijk uit: »Der Staat hat die Norm seiner Ordnung, ja hat seine Existenz *nur* durch das Recht, das Recht hat seine Realisirung *nur* durch den Staat" 2).

In iederen constitutioneelen Staat worden door het recht vastgesteld :

a. De inrichting en werking van het Staatsorganisme en de verhouding van onderworpenheid der subjecten tot den Staat. (*Publiekrecht; Staatsrecht, strafrecht*).

b. De onderlinge verhouding van gelijkheid der subjecten (*Privaatrecht*) 3).

Het recht scheidt niet alleen afdwingbare plichten voor, en waarborgt niet alleen de bevoegdheden der individuen. Het verheft ook *vereenigingen* van menschen tot rechtsverhoudingen en geeft aan die vereenigingen het karakter van rechtspersoonlijkheid, hetzij in publiekrechtelijken, hetzij in privaatrechtelijken zin. (Provinciën, gemeenten, waterschappen, kerkgenootschappen, particuliere genootschappen enz.) 4).

De uit het voorafgaande volgende definitie van het rechtsbegrip luidt dus :

Recht is eene AFDWINGBARE ordening voor eene bepaalde maatschappij, gesteld en gehandhaafd door eene uit die maatschappij

1) Nederland kent zulk een recht niet; bij ons is de wet de eenige rechtsbron, de gewoonte heeft slechts aanvullende kracht, als *de wet* er naar verwijst. In Engeland is het privaatrecht nog ten deele niet gecodificeerd.

2) Stahl, *Recht- und Staatslehre* II Buch § 8. Daarom kan ook het recht als iets persoonlijks worden voorgesteld, daar recht en rechtsmacht onafscheidelijk aan elkander verbonden zijn.

3) Zie voor de onderverdeeling van het *recht*, in *privaat- staats- maatschappelijk- en volken(?) -recht*: Dr. Karl. Gareis, *Encyclopädie und Methodologie der Rechtswissenschaft*, 2e druk blz. 54 en volg.

4) Als juridisch persoon treedt zelfs ook de Staat zelf op. Overigens zijn er niet alleen *universitates personarum* doch ook *universitates rerum*.

voortgesproten, doch boven haar verheven materiele macht, die de uitwendige vrijheid van ieder harer subjecten beoogt. Die macht zetelt in het organisme dat *Staat* heet en dat als eenige oorsprong van het recht den naam van *Rechtstaat* draagt.

Waar, ter wille van die vrijheid, de Staat beperkingen oplegt aan het handelen, daar geschiedt zulks alleen *omdat slechts zoodoende* het bereikbare maximum van uitwendige vrijheid voor de personen wordt verkregen, d. w. z. de grootst bereikbare zekerheid, dat die vrijheid niet krachtens den wil van een ander *subject* wordt ingekort. Met andere woorden : de organisatie der veelheid tot eene eenheid is juist het eenige middel om in die veelheid, in die *coëxistentie* der leden, de individueele vrijheid te behouden. De *homo* (mensch) moet *civis* (onderdaan) wezen, om *persona* (rechtspersoon) te kunnen zijn, en dat kan slechts door tusschenkomst van den *civitas*, den Staat. *Sub lege libertas* 1).

M. H., het is thans noodig een oogenblik stil te staan bij het verschil tusschen *moraal* en *recht*, omdat ook hieruit blijkt, dat er geen *recht* kan bestaan zonder *macht*, dat het recht er *alleen* is juist *omdat* het een machtselement is, dat het rechtsgebied zich uitbreidt en inkrimpt met den omvang van de macht waarover het recht beschikt, dat eindelijk, zoo het recht zijn macht verloor het zoude ophouden te bestaan en er geen rechtsgebied meer zoude zijn. Vooral met het oog op de hierna te bespreken Statenverhouding is deze quaestie van het hoogste gewicht. Het grondprincipe der moraal is het streven naar het *positieve doel* : het verrichten van het *goede* ; in het grondbegrip des rechts ligt het *negatieve doel* opgesloten: het niet-aantasten van de uitwendige vrijheid van den eenen mensch door den ander. Ware nu de mensch volmaakt, d. w. z. wilde noch konde hij iets anders doen dan het goede, dan ware geen recht noodig, want, in het positieve doel der moraal ligt

---

1) Fichte's woorden : „Nur wenn ich will bin ich dem Zwange unterworfen“, gelden wel voor eene tegenwoordige beschaafde maatschappij als geheel genomen, doch zeker niet voor ieder individu in het bijzonder. Recht (droit) beteekent kortste (d. i. beste) weg ter bereiking van het doel, zijnde hier de uitwendige vrijheid.

het negatieve doel des rechts reeds opgesloten 1). Zegt men nu: het recht bevat toch ook positieve voorschriften, het schrijft toch *plichten* voor, dan moet daarop worden opgemerkt: al die plichten zijn slechts het *middel* om het negatieve einddoel te bereiken. Het recht zorgt er voor, dat binnen de noodzakelijke grenzen niemand worde belet *zich zelf* wèl te doen, d. i. dus dat *ieders* vrijheid in persoon en eigendom worde geëerbiedigd 2), de moraal streeft naar het wèl doen *van den evenmensch*. En, waar het recht *zuiver* ethische beginselen in zich opneemt, daar zijn dit voorschriften der moraal, die alleen *hierdoor* rechtsvoorschriften worden, omdat het recht met zijn dwingende macht *ze overneemt*, juist *omdat* de afdwingbaarheid noodig is voor de samenleving.

Waar geen volmaaktheid bestaat, daar voert het natuurlijke streven naar vooruitgang tot *evolutie* en deze is onmogelijk zonder *strijd*. Om dezen strijd te doen eindigen, zoude men de menschen in mummieën moeten veranderen. Maar, wil die strijd voor de maatschappij het hoogst bereikbare voordeel afwerpen dan moet hij binnen de bepaalde grenzen worden gehouden, d. i. ieder mensch moet de *vrijheid* hebben over zijne talenten te beschikken. Geen subjectieve dwang, zijnde willekeur van den evenmensch, mag hem dit beletten. Zoolang er onvolmaaktheid is, d. i. dus *juist* zoolang er strijd is, kan de verzekering van die uitwendige vrijheid niet aan de vrije werking der moraal worden overgelaten, omdat *steeds* het egoïsme in het strijdperk treedt en *moet* treden, terwijl de moraal geen uitwendige macht bezit. En daarom is recht noodig.

Wij gevoelen dus reeds dadelijk, dat »recht» niet is af te scheiden van de gedachte aan de *onvolmaaktheid* van den mensch en juist *door* die onvolmaaktheid ligt in het rechtsbegrip opgesloten het begrip van *bescherming*, daar zonder deze het niet-aantasten van de uitwendige vrijheid niet zoude kunnen

1) „Tout ce qui est injuste est immoral, mais tout ce qui est immoral n'est pas injuste.” (Alfred Fouillée.) „Das Recht deckt die gesellschaftliche Ordnung nicht.” (Ihering.)

2) Hier dient te worden erkend, dat het wezen van het geheele recht in subjectieven zin is het *eigenbelang*.

worden verkregen. Bescherming nu is onmogelijk zonder *macht*, die hetzij rechtstreeks dwingt, hetzij bedwingt, in toom houdt, door de *zekerheid* dat zij ter bescherming werken *zal*. Deze zekerheid wordt slechts verkregen als de rechtsmacht is: eene *oppermacht* over den subjectieven dwang der leden eener samenleving. *Grotius* (1583—1645) en *Leibnitz* (1646—1716) 1) zinspeelden op het verschil tusschen recht en moraal, doch *Thomasius* (1655—1728) is de eerste, die het criterium des rechts zocht in de uitwendige afdwingbaarheid 2). In eene samenleving van *volmaakte* wezens viert het *Ethos* zijn hoogtijd, daar heeft het zijn einddoel: het *summum bonum*, de *Eudemonie* bereikt. Daar kan van geen „recht” sprake zijn omdat niemand er aan zoude denken er een „onrecht” tegenover te stellen, niemand zelfs iets anders kon doen dan de vrijheid van anderen onaangetaast laten.

Daarom nu kan „recht” alleen worden gedacht in en voor de samenleving van eene wel naar het goede strevende doch onvolmaakte mensheid, bestaande uit individuen met allerlei egoïstische lusten, neigingen en begeerten, met allerlei levensvoorwaarden ook aan hun onvolmaaktheid en hun gebondenheid aan de stof eigen 3), met een beperkt en zeer verschillend ontwikkeld verstand eindelijk, waardoor zij niet alleen opzettelijk doch ook uit onwetendheid zondigen 4). En daarom moet met *Ihering* worden erkend, dat recht, zonder van een oppermacht uitgaanden *materieelen dwang*, eene monstrositeit (*eene ungeheuerliche Idee*) zoude zijn, maar daarom ook moet hieraan nog worden toegevoegd, dat een recht van en voor volmaakte

1) *LEIBNITZ*, die in zijne „*Moralphilosophie*” voor de onderscheiding tusschen Recht en Moraal den weg heeft gebaan, wees op de uitwendige en de innerlijke menselijke verplichtingen (*forum externum* en *internum*). *Grotius* sprak van de volkomen en onvolkomen plichten des menschen. (Liv. I Ch. I § 1V.)

2) *Regulas justi* en *regulas honesti, decori, officia humanitatis*. (Zie ook Bijlage III.)

3) Vandaar dan ook dat de persoonlijke vrijheid *in het eigendom* kan worden aangetast.

4) Zie *Hegel*, *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1er Theil 3er Abschnitt): „Unbefangenes Unrecht, Betrug, Zwang und Verbrechen.”

wezens een evengroote monstrositeit ware. Het recht is een middel om in de samenleving evenwicht te krijgen, zóódanig dat, terwijl de geheele maatschappij zich beweegt in de richting van vooruitgang, die maatschappij zelf een vast aaneengesloten geheel vormt. En, de vooruitgang van de maatschappij, neen van de geheele menschheid, ze is het gevolg van de ontwikkeling van 's menschen geest; van zijn gevoel voor het ware, het goede en het schoone, van logica, ethica, aethetica, physica, psychologie in één woord, van de geheele wijsbegeerte en van *alle* wetenschappen met haar. Het recht heeft niets anders te doen, dan te zorgen dat de mensch vrij is, zoodat hij zich vrij kan ontwikkelen en dat kan hij slechts in een goed geordende samenleving, geregeld volgens de eischen, die zich bij ieder volk in 't bijzonder doen gelden. Geen samenleving zonder macht, doch is die macht geen rechtsmacht, dan is zij onderdrukking. Daarom kon Windscheid zeggen: »Das Recht ist es welches den Boden *bereitet* für alle menschliche Kultur" 1). Maar die beschaving en vooruitgang zelf zijn het resultaat van 's menschen vrije geesteswerking. Waar stabiliteit reeds vanzelf bestaat en het eindpunt van alle evolutie reeds is bereikt, d. i. dus onder volmaakte wezens, daar ware het denkbeeld »recht" al even ongerijmd als dat van het stutten eener muurvaste rots opdat zij niet zoude omvallen. Het begrip »onrecht" moet voor verwezenlijking vatbaar zijn wil er van recht sprake kunnen wezen; dit leidde Schopenhauer er zelfs toe het recht te beschouwen als eene negatie van het onrecht, in weerwil van het spraakgebruik dat onrecht aangeeft als eene negatie van het recht. Doch wij behoeven deze voorstelling niet. Recht en onrecht zijn onafscheidelijk, aan elkander verbonden. Het eene

1) Windscheid, Die Aufgabe der Rechtswissenschaft. blz. 4.

Vandaar de overeenkomst tusschen *civis, civilis, civiliter*, (beschaafd). Calvo (Le droit international théorique et pratique 3e dr. § 39) zegt: „dans la nation nous trouvons la religion, la science, l'art, le droit, dont l'Etat n'est que l'instrument, la manifestation visible." De schrijver verwacht hier m. i. *jus constituendum* met *jus constitutum* (recht). *Staat en recht zijn één.* (Zie blz. 105.) Daarom had in het bovenstaande voor „droit" moeten staan „morale."

is oudenkbaar zonder het andere 1). Macht zonder recht kan bestaan, recht zonder macht nimmer.

De Staat, als rechtsmacht, verbiedt en gelast. In verband daarmee oefent hij uit: een *preventieven dwang* (die voorkomt), een *repressieven dwang* (die afschrikt) en een *propulsieven dwang* (die tot handelen drijft), doch een *compulsieven dwang* (die onderdrukt) kent de Staat niet. Het recht bepaalt ook de *mate* van strafschuldigheid ten opzichte van iedere handeling in het bijzonder, en wel in het algemeen door het vaststellen van de zwaarte der straf (respect. het strafmaximum). In elk concreet geval wordt de wet objectief geïnterpreteerd door de rechterlijke macht zoowel in publiek- als in privaatrechtelijken zin (proces).

»Das Recht,“ zegt Ihering, »ohne die Gewalt ist ein leerer Name ohne alle Realität, denn erst die Gewalt, welche die Normen des Rechts verwirklicht, macht das Recht zu dem was es ist und sein soll.“ en: »Nur diejenigen von der Gesellschaft aufgestellten Normen verdienen den Namen des Rechts welche den Zwang, oder, da der Staat allein das Zwangsmonopol besitzt, welche den Staatszwang hinter sich haben, womit den implicite gesagt ist, dass nur die vom Staat mit dieser Wirkung versehenen Normen, Rechtsnormen sind, oder dass der Staat die alleinige Quelle des Rechts ist“ . . . »ein Rechtssatz ohne Rechtszwang ist ein Widerspruch in sich selbst, ein Feuer das nicht brennt, ein Licht das nicht leuchtet. Für das Feuer ist das Brennen nicht wesentlicher als für das Recht, die Erzwingung seiner Befolgung durch den Richter“ 2). De Groningsche hoogleeraar Jean Barbeyrac, die in 1759 eene Fransche vertaling (met zijne commentaren aangevuld) bezorgde van de Groots »Over het recht van den oorlog en den vrede,“ veronderstelt daarin dat het woord »jus“ is afgeleid van »jussum“ d. i. gelasten 3).

1) Zie, over het *abstracte*, het *dialectische* en het *speculatieve* Moment van ieder begrip: Hegel, Encyclopädie 2e dr. § 79 enz. Het speculatieve Moment waartoe Hegel komt, is de straf (*talio*).

2) Der Zweck im Recht. Kap. VIII (1er Theil).

3) Discours préliminaires § XII Comm. 4. Grotius zelf zoekt overeenkomst tusschen jus en Jupiter.

Een *zelfstandig*-ideaal karakter draagt het recht niet, zoodat er bij den mensch geen sprake kan zijn van een aangeboren *rechtsbewustzijn*. Alles wat men daaronder verstaat, is niets dan een aangeboren *zedelijksheidsbewustzijn*. De *daarmede overeenstemmende* wenschelijke rechtsbedeeling kan de mensch eerst leeren kennen als hij heeft leeren kennen de feitelijke verhoudingen van het werkelijke leven.

De aan het werkelijke leven ontleende begrippen, zooals: *bezit, eigendom, contract, dienstbaarheid, ruiling, verkeer, regeering, volksvertegenwoordiging* enz. enz. zijn door de Staatswetenschappen, met name door economische en sociale wetenschappen en Staatsphilosophie, gecoördineerd en gesubordineerd. Zoodoende verkreeg het recht aangrijpingspunten voor zijne werking. 1) Er is zonder recht wèl *familie, eigendom, contract* enz. doch slechts het recht regelt de daaruit voortvloeiende verhoudingen en maakt deze daardoor tot *rechtsverhoudingen* 2). Ware er geen dwingend recht, dan zouden die verhoudingen slechts berusten op de subjectieve opvattingen van degenen, die er in betrokken zijn of er zich in mengen. En wij weten, zoolang de menscheid niet volmaakt is, zal het egoïsme zich doen gelden ten nadeele van den zwakke, dat is, er zal geen persoonlijke vrijheid zijn bij al die menschelijke verhoudingen. Doch *wat* voor iedere verhouding in het bijzonder goed en billijk is, leert ons de moraal in verband met de eischen der practijk (sociale ethiek). En waar het recht zich ontwikkelt daar bewijst dit niet, dat er een zelfstandig rechtsbewustzijn bestaat doch cen-

1) Men denke aan de indeeling van het recht der Romeinsche subjecten in: *suffragium, connubium* en *commercium*. De Romeinsche burgers zonder staatsburgerlijke rechten (*sives sine suffragio*) hadden alleen het *municipium* d. i. (*commercium* en *connubium*).

2) Wij wijzen er op, dat Kant langs zuiver abstracten weg, uit het principe der vrijheid (Freyheit des Willens) de noodzakelijkheid van het recht *als nitwendige macht* deduceert, omdat de moraal alleen een innerlijke drang (Selbstzwang) is, terwijl bij uit het wezen der „Menschheit an sich” het „Recht der Vernunft” alleidt, dat *straf* als vergelding eischt. Hoe:eer ook deze zienswijze, naar mijne bescheiden meening, niet juist is, zoo wijs ik er toch op, dat dus ook Kant nitwendigen dwang en straf (dus materiele macht) als een onafscheidelijk bestanddeel van het recht aanneemt. Zie ook Ihering. Der Zweck im Recht I, 2 dr. blz. 440 en 441,

vondig, dat het recht als menscheijk product moet volgen de ontwikkeling van verstand en zedelijkheid, en de daarmede verbandhoudende ontwikkeling van het verkeer.

Zoo is er dus eene wisselwerking tusschen »recht" en vooruitgang. Is eenerzijds de ontwikkeling van het recht het gevolg van den vooruitgang, deze laatste wordt wederkeerig door een goed geordenden rechtstoestand bevorderd. (zie bl. 109). Alles, wat behoort tot het groote geheel: *het recht van een bepaalden staat*, is terug te voeren tot het grondbegrip des rechts: *de bescherming der uitwendige vrijheid van het individu*. Om deze te verkrijgen is als beschermende macht noodig een krachtige Staat en de Staat kan slechts krachtig zijn als het volk als geheel krachtig is, zoowel op sociaal als op economisch gebied. Economische en sociale wetgeving beoogen de toepassing van het beginsel der vrijheid: dat ieder ontvangt wat hem toekomt in verband met hetgeen hij presteert.

Ook in eene *sociale wetgeving*, die in positieven zin optreedt, ligt het beginsel der bescherming opgesloten, n.l. de zorg, dat niet door maatschappelijke misstanden zekere volksklassen minder ontvangen dan haar naar billijkheid toekomt; dat dus het ethische principe: *loon naar werk*, zooveel als mogelijk is wordt toegepast. Men behoeft geen aanhanger te zijn van Kant's, Quesnay's en Adam Smith's theorie omtrent de taak van den Staat om toch in al dat streven van den Staat niets te zien dan *bescherming* tegen subjectieven druk 1). De nooden en behoeften van individuen zijn in de meeste gevallen nooden en behoeften van volksKLASSEN en de bescherming van zeer vele individuen is langs geen anderen weg te verkrijgen dan langs dien der sociale wetgeving. Werd het principe der individuali-

---

1) Het is opmerkelijk dat somtijds de naam „Rechtstaat" in engeren zin alleen wordt gegeven aan den staat, die handelt volgens het stelsel van *laisser faire*. (Zie o. a. Gareis, Encyclopidie und Methodologie der Rechtswissenschaft, 2e dr. blz. 138). Ofschoon dit m. i. niet juist is, zoo wordt er toch op gewezen, dat hier aan het woord *recht* de beteekenis van „bescherming" wordt gehecht, en dat de „bevordering van welvaart" daar tegenover wordt gesteld. Zie, over theoretische sociale wetenschap: Mr. S. R. Steinmetz, „Wat is sociologie?"

teit te ver doorgedreven, de Staat zoude op sociaal gebied de noodige bescherming der individueele vrijheid der minst be- deelde volksklassen juist *niet* kunnen bevorderen. Dat men echter ook in de »sociale» richting te ver kan gaan, ik zal de laatste zijn om dit te ontkennen en eveneens dat het stelsel van *St. Simon* niet voor verwezenlijking vatbaar is, hoe juist ook het *beginsel* is waarvan hij uitgaat. Noch dogmatisch individualisme, noch dogmatisch communisme 1), doch het be- wandelen van den middenweg schijnt geboden.

Het recht kent den afdwingbaren plicht (*norma agendi*) en de gewaarborgde bevoegdheid (*facultas agendi*). Die plichten en be- voegdheden samen vormen den grondslag der maatschappij voor een *bepaald* volk. In het privaatrecht is slechts sprake van bevoegdheden en verplichtingen tusschen individuën, en de uitwendige vrijheid brengt mede, dat ik mag afstand doen van een *mij* persoonlijk toegekend recht. Maar, wordt het *middel* aangetast, dat noodig is om den rechtstoestand te handhaven, dan kan ik niet vorderen straffeloosheid voor hem, die mij heeft benadeeld, maar tevens in *mij* zich aan de rechtsorde heeft vergrepen (*crimina publica*), want die rechtsorde is noodig voor de vrijheid van allen. En, men moge tusschen de beide uiter- sten: volkomen wilsvrijheid (*liberum arbitrium indifferentiae*) en *determinisme*, stelling nemen waar men wil men kan althans in zóóverre von Liszt's Zwecktheorie deelen dat men in de *bescherming der rechtsorde* het hoofdmoment erkent van de straf.

Uit het voorafgaande blijkt dus, dat de Staat met zijn recht, *middel* is voor de uitwendige vrijheid der subjecten 2). Toch

---

1) Zie „De leer der Staatsonthouding en de daartegen opgekomen reactie” door prof. Mr. M. W. F. Treub. (Vragen des Tijds, Sept. 1899.) Voorts: Mr. J. A. Levy: Pruisens agratisch voorbeeld (Economist 1900 Oct.) en het belangrijke werk van P. Fabreguettes: „Société, Etat, Patrie”. Al gaat deze Schr. wellicht wat te ver in zijn individualiteitstheorie, toch kan zijne stelling zeker door een ieder worden onderschreven: „L'idéal selon nous c'est l'individu libre dans l'association libre, avec la fonction morale, rationnelle de l'Etat”. Over deze quaestie kan echter niet worden uitgeweid, evenmin als over erfrecht en eigendomsrecht, daar deze verhaa- deling reeds eene uitbreiding verkreeg, die tot beperking noopt.

2) In Plato's modelstaat (Republiek), wordt de persoonlijkheid geheel op-

moet de Staat binnen zekere grenzen *doel* worden als is hij ook geen einddoel. Voor het verleenen van een krachtigen steun moet hij zelf krachtig zijn. Maar hij moet dit ook zijn met het oog op den z.g. volkenrechtelijken strijd, waarvan de *oorlog* is de uiterste vorm en met het oog op de mogelijkheid, dat zich in de maatschappij eene macht zoude ontwikkelen, die de rechtsorde zoude willen verbreken door middel van ruw geweld: dat is *burgeroorlog*. In verband hiermede moeten de subjecten aan den Staat méér offeren, dan wanneer de rechtsorde alleen tegen individueele handelingen zoude moeten worden beschermd.

Het onafscheidelijke van recht en macht vinden wij ook terug in het begrip »rechtvaardigheid». In dit begrip toch ligt opgesloten *de macht* van hem die handelt, over dengene ten opzichte van *wien* hij handelt, en wel het goede gebruik van die macht. Ik herinner hier in de eerste plaats aan het *Opperwezen*, dat volgens velen, persoonlijk beslist naar de hoogste, goddelijke rechtvaardigheid, krachtens zijne *almacht* ¹⁾. Doch ook waar in menselijke verhoudingen van *rechtvaardigheid* wordt gesproken, wordt gedacht aan het bezit van macht. Verder dan die macht reikt, strekt zich de rechtvaardigheid niet uit. Zoo spreekt men van een vader die rechtvaardig is tegenover zijne kinderen, van een commandant, die rechtvaardig is tegenover zijn manschappen, van een schoolmeester, die rechtvaardig is tegenover zijne leerlingen. Wanneer men iets *gedwongen* doet, hetzij door onder-

---

geofferd aan het staatsorganisme; dit laatste is einddoel, althans grootendeels.

De theorie van Joseph de Maistre en die van Renan komen in den grond op hetzelfde neer: „La nature à tous les degrés a pour fin unique d'obtenir un résultat supérieur par le sacrifice d'individualités inférieures. . . . Tout dépend du but.” Zoodoende wordt de mensch geheel opgeofferd aan de toekomst der menschheid. Op eene maatschappelijke ordening, die van dit beginsei uitgaat, zoude de benaming „Zukunftsjurisprudenz” toepasselijk zijn.

Maar, ofschoon de *doctrine du sacrifice* te ver gaat, vergete men toch niet dat de belangen van den Staat en die der individuen niet zijn te scheiden, zoodat — zij 't ook niet zoo ver doorgevoerd als bij Plato, — de Staat ten deele *doel* wordt, terwijl ook de toekomst niet geheel mag worden buiten beschouwing gelaten.

¹⁾ Zie Bijlage III.

drukking, hetzij door de oppermacht van het recht, is er geen sprake meer van rechtvaardigheid in de handeling doch van *overmacht* of van een *afdwingbaren plicht*. Rechtvaardigheid sluit juist in: het *zelf* rechten, en hiervoor is *macht* noodig, want slechts die *macht* maakt het »rechten" wat het is, nl. eene *beslissing* waaraan het subject zich moet onderwerpen 1). En, de grondslag van iedere rechtvaardige beslissing is de moraal, aangepast aan den concreten toestand, evenals eene onrechtvaardige beslissing immoreel is. Doch slechts de macht kan hier recht doen ontstaan, evenals de macht onrecht kan in 't leven roepen. Men denke bijv. aan den commandant eener expeditie, die recht moet scheppen voor oogenblikkelijke eischen, of zelfs aan een rechter, die het recht op een bepaald geval moet toepassen. Niet hij is ourechtvaardig, die streng is in verband met de eischen, maar hij, die óf strenger is dan die eischen medebrengen, óf toegeeflijk ten nadeele van het algemeen belang.

In een drietal artikelen (Handelsblad 11, 13 en 15 Aug. 1900) geeft de hoogleeraar van der Vlugt een overzicht van een opstel van Power over »The ethics of expansion." (De zedelijke waarde der veroveringspolitiek). Ik zal nog een paar keer gelegenheid vinden de aandacht op door Power verkondigde denkbeelden te vestigen. Waar hij moraal en recht bijna identificeert, begaat hij een principieele fout. Maar, hij heeft m. i. volkomen gelijk waar hij den staf breekt over »het schermen met een rechtsbegrip, dat »rechten niet eenvoudig neemt voor wat zij zijn: producten, levensvoorwaarden van menschenverbindingen, die het al tot een zekeren graad van dichtheid hebben gebracht, neen, dat »natuur" een tal van »rechten" laat verleenen aan al wat mensch (is) en aangezicht vertoont." Doch cynisch voegt Power daar nog aan toe: »Het baat niet of »natuur" in muil en klauwen rood van roof al grijnslacht om zulk geloof." Wat dit laatste betreft, overdrijft

---

1) Het geldt hier echter niet eene toevallige macht, doch eene die door *het recht* is verleend of erkend, en tevens begrensd.

de schrijver. De natuur, die hij beschrijft, is *niet* die van den zich ontwikkelenden mensch, het is die van het redelooze dier en hoogstens van den oermensch 1).

En moet niet worden erkend de juistheid van de reeds voor meer dan 2000 jaren door Aristoteles geüite stelling, dat de *ware* natuur van een wezen moet worden afgeleid uit het doel waarnaar het streeft en *niet* uit zijn onvolmaakten, ja laagsten trap van ontwikkeling? 2) De kiem van het Ethos ligt evenzeer in 's menschen »natuur" als die van het lage egoïsme. Maar toch moet worden toegegeven, dat zelfs nu nog de mensch, aan zich zelf overgelaten, tot het berekenende, ruwe egoïsme (blz. 99) overhelt meer dan tot de moraal, dat de vrije wil des menschen, waarop de moraal een beroep doet, zich maar al te vaak juist *tegen* haar keert, en dat dit *steeds* het geval zal zijn, omdat de volmaaktheid nimmer zal worden bereikt. En daarom moet er recht zijn. Recht is eene noodzakelijkheid en verder niets.

Wel kent ook de moraal een van buiten op den mensch inwerkenden dwang: *de openbare meening*, doch deze is slechts van psychologischen aard, ze werkt dus niet onvoorwaardelijk *zeker* en wat meer zegt: er is soms op haar waarde heel wat af te dingen.

De moraal berust dus op het beginsel der inwendige, der *wilsvrijheid*, het recht op *dwang*, d. i. op de *poenale sanctie* en de andere dwangmiddelen, die den Staat ten dienste staan. Uit alles wat omtrent het recht werd gezegd, kan worden afgeleid, dat de rechtsdwang slechts kan uitgaan van een Rechtstaat, dat is een die berust op den *consensus* van het geheele volk. 3) Die collectieve vrijwillige onderwerping sluit individueel verzet

1) Hij begaat dus dezelfde fout als Albrecht, die op het crimineel-anthropologische congres te Rome, de uitingen van wreedheid, moord- en roofzucht als de natuurlijke uitingen van den mensch beschouwde!

2) Zie Bijlage IV.

3) „La justice sans la force est impuissante, la force sans la justice est tyrannique." (Pascal.) Wij zouden dit kunnen uitdrukken door het leggen van den klemtoon op een der beide lettergrepen van het woord rechtstoestand: Zonder oppermacht geen rechtstoestand, zonder vrije onderwerping geen rechtstoestand.

tegen de rechtsorde niet uit, want dan ware, zooals wij zagen, »recht» onnoodig. De een heeft meer noodig van dien dwang dan de ander, doch zóó sterk zal het gevoel van altruïsme wel bij niemand ontwikkeld zijn, dat voor hem ten opzichte van geen enkel voorschrift dwang noodig ware, zijn eigen onvolmaaktheid maakt het evenzeer noodig als de onvolmaaktheid van het recht zelf.

En zelfs al stelt men zich iemand voor, die ten opzichte van zuivere utiliteitsvoorschriften steeds uitsluitend handelt *omdat* zij uitgingen van de Overheid, (dus ook dan, als hij de voorschriften niet goedkeurt en tevens weet dat zijne ongehoorzaamheid niet zoude worden ontdekt), dan nóg berust deze absoluut vrijwillige onderwerping aan de Overheid alléén op het feit, dat men er van verzekerd is, dat een ieder naar *denzelfden* maatstaf wordt behandeld; dat er dus is: *gedwongen* solidariteit en dientengevolge *verzekerde* samenwerking. Alleen daaraan ontleent het recht zijn waarde neen alleen daardoor *is* het recht. De Staat vindt zeer zeker in de moraliteit zijner subjecten een belangrijken steun maar hij zorgt er voor, dat de maatschappelijke orde daarvan niet *afhankelijk* zij 1). Zelfs het egoïsme der subjecten wordt benut, namelijk: de *begeerte* om zelf vrij te leven en de *vrees* voor straf.

Ook een toevallige materiele dwang, die met den rechtsdwang niets te maken heeft, kan, door te werken op de negatieve egoïetische pool van de vrees, iemand terughouden van een door het recht verboden daad. (Bijv. een dief, die zijn voornemen om op een erf in te breken opgeeft uit vrees voor de daar rondlopende waakhonden; een roover, die op den eenzamen weg den voorbijganger niet durft aanranden, omdat deze op

---

1) Dit moet ook worden in het oog gehouden, waar de Staat optreedt voor de „zedelijke verbetering”. De Staat heeft hierbij alleen op 't oog: de belangen der maatschappij, daar eene goedgeordende samenleving noodig is voor de individuen. Waar particulieren „verbeteringsgestichten” oprichten of op andere wijze voor de zedelijke verbetering van den evenmensch optreden, is het motief van zedelijken aard. Doch de Staat aanvaardt die hulp omdat zij voor het bereiken van zijn doel bevorderlijk is. Hetzelfde geldt het bijzonder onderwijs. Doch, de Staat moet daarop toezicht houden en zorgen dat het *voldoende* is en ook niet *in strijd* met de belangen der gemeenschap.

zijne hoede is en hem te sterk voorkomt). Zelfs wordt het recht van *noodweer* erkend door den Staat, en is daardoor positief recht, waaraan echter de zwakkere bijster weinig heeft. In elk geval sluit het recht van noodweer de strafschuldigheid tegenover den Staat niet uit van dengeen, die een ander noodzaakte van dat recht gebruik te maken. Een toestand *alleen* berustende op het »recht van noodweer» kan niet anders opleveren dan het ruwe z.g. naturrecht: *het recht van den sterkste*. Het *recht* van noodweer kan slechts bestaan als er *buitendien* een rechtstoestand is, dat is als een rechtsmacht enerzijds het aanranden van de uitwendige vrijheid verbiedt en voorts in ieder concreet geval objectief *beslist* of er van noodweer sprake was of niet.

De wijze nu waarop de Staat te werk gaat bij het als rechtsmacht besturen zijner maatschappij, is de *binnenlandsche politiek* van den Staat.

Daar, ook op sociaal gebied, de evolutie nimmer is geëindigd, de eischen der maatschappij zich voortdurend wijzigen, moet het recht, wel verre van te versteen, zich in overeenstemming daarmede ontwikkelen 1). Naarmate het Staatsorganisme beter en sneller functioneert, zal ook het verouderde recht beter en sneller worden veranderd, afgeschaft of door nieuw recht vervangen. De wetenschap schept geen recht, zij licht slechts voor. Over de vraag of het bestaande recht al dan niet moet worden

---

1) In verband daarmede spreekt L. v. Stein in zijn op blz. 94 genoemd werk van een tot onrecht geworden positief recht. Deze schrijver neemt aan een „doppelter Inhalt” van het recht, terwijl in de voorgaande beschouwingen door mij werd aangenomen een recht dat positief (geldend) is, dat op een ethisch beginsel steunt, doch waarnevens geen abstract „recht” bestaat. Daarom neem ik aan de mogelijkheid van een recht waarmede maatschappelijke eischen zijn in strijd geraakt, doch niet een „positief-rechtelijk onrecht.” Onrecht is slechts datgene wat met het positieve recht in strijd is. Het geldt hier meer dan een scherm met woorden, het geldt een beginsel. De beoordeling van het recht anders dan door de rechtsmacht zelve draagt onvermijdelijk het karakter der subjectiviteit. Slechts de rechtsmacht zelve kan het bestaande recht afschaffen, wijzigen of aanvullen. Zij stempelt daardoor recht tot onrecht, doch op hetzelfde oogenblik waarop het door haar toedoen ten grave daalt of wordt herboren, dus in den gewraakten vorm *geen positief recht meer is*.

toegepast is geen discussie mogelijk: *Dura lex, sed lex.* »Das Recht setzt fest und lässt keine Wahl.» (Bulmerincq). Discussie kan slechts loopen over het *wenschelijke* van afschaffing, wijziging of aanvulling van het recht. Door de met het werkelijke leven voortdurend voeling houdende wetenschap, wordt het te scheppen recht (*jus constituendum*) aangegeven. Doch slechts de Staat kan dit (al dan niet gewijzigd en in elk geval objectief en scherp geformuleerd) in *recht* doen overgaan. Daarom wordt, in tegenstelling van het *jus constituendum* (dat geen, of nog geen recht is), het recht met den naam van *jus constitutum* (positief, d. i. geldend recht) betiteld. Uit het voorafgaande volgt dus, dat de woorden *Recht* en *Positief recht* volkomen hetzelfde beteekenen.

Het *jus constituendum* is het embryo, het *jus constitutum* de voldragen vrucht. Maar de vrucht kan slechts rijpen in den boezem van eene door een *rechtsmacht* geregeerde samenleving. Er is daartoe noodig een huwelijk tusschen Staat en maatschappij. De verschillende deelen des rechts zijn niet alle even lang gedragen in den boezem der maatschappij. Sommige hadden een korten, andere weder een langen drachtijd achter zich vóór zij het aanzijn kregen. De geboorte van deze vrucht ging voorspoedig, terwijl die van eene andere met barensweeën gepaard ging. Dat ook menigmaal eene vrucht gedurende de geboorte stierf, daarvan kan iedere parlementaire geschiedenis gewagen! Ook zijn sommige deelen des rechts kalm ten grave gedaald, terwijl andere een hevigen doodstrijd hadden door te maken of zelfs een gewelddadigen dood hebben ondergaan. Op natuurlijke wijze ontwikkelt zich het positieve recht, ontvangt nieuw bloed en verliest zijne afgeleefde deelen, wanneer het uitgaat van een Staat, die wordt voorgelicht door de »ware wetenschap» (d'Ablaing), d. i. eene, die noch in de deductie, noch in de feiten alléén, doch in waarnemen en denken te zamen zijn grond heeft.

De objectieve macht moet uitgaan van een organisme uit het volk voortgesproten en op de samenstelling waarvan het volk rechtstreeks of indirect zijn invloed kan doen gelden. Daarom kan het recht zich alleen in constitutioneele Staten vrij

ontwikkelen. De wasdom van een boom hangt echter niet alleen af van de wijze waarop hij wordt gekweekt maar ook van de vruchtbaarheid van den grond waarin hij wortelt. Eveneens hangt de ontwikkeling van het recht af, niet alleen van den regeeringsvorm doch ook van de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling des volks waarvoor het geldt en dat het nnt er van moet begrijpen. Op den Staat rust dan ook de verplichting *ten bate van het recht* voor die ontwikkeling alles te doen wat in zijn vermogen is. Hij zal daarbij, om bij ons beeld te blijven, ook aan de onderste lagen van den grond zijne zorgen dienen te besteden. De boom zal er wél bij varen, want, hoe dieper zijne wortels in den bodem dringen, des te vaster hij zal staan, des te voorspoediger hij zal groeien, des te schooner vruchten hij zal dragen. De vastgewortelde boom blijft staan te midden van den storm, die den losgewortelden terneder slaat.

Wij zagen, dat alle menschen ten opzichte van het beginsel der uitwendige vrijheid aan elkander gelijk zijn 1). Nu wijs ik er echter reeds hier op, dat dit gelijkheidsprincipe in een bepaalde omgeving alleen geldt voor *persoonlijkheden*, d. w. z. voor die individuen, die door een minimum van beschaving, althans *zelf* vatbaar zijn voor de toepassing van het vrijheidsbeginsel tegenover anderen, zooals wordt aangenomen voor alle leden eener tegenwoordige beschaafde maatschappij, met uitzondering van onmondigen, ontoerekenbaren. Dezen, ja zelfs sommige dieren, zijn niet geheel rechteloos, ook zij worden door de rechtsmacht *beschermd*, ofschoon er op het gebied der bescherming van dieren tegen mishandeling voor den wetgever nog een ruim arbeidsveld braak ligt. De persoonlijkheid van onmondigen en ontoerekenbaren is beperkt 2). Zelfs tijdelijke ontoerekenbaarheid wordt aangenomen als verzachtende om-

1) Dus: geen dienstbaarheid zonder contract. Het in bezit nemen van *zaken*, geen *eigendom* zijnde van anderen, is niet in strijd met het ethische beginsel. Op z.g. volkenrechtelijk gebied spreekt men dan ook van een *jus primi occupantis*. Welk „recht” hier wordt bedoeld kan reeds dadelijk blijken als men bedenkt dat in het „volkenrecht” ook geldt: het *recht* van verovering!

2) Men denke aan het verschil tusschen rechtsbevoegdheid en handelsbevoegdheid. (Rechtsfähigkeit en Handlungsfähigkeit).

standigheid bij het plegen van misdrijf en overtreding, en ook als beperking der persoonlijkheid.

Hier zou nu ook de *vrouwenbeweging* kunnen worden ter sprake gebracht doch, gedachtig aan »*les absentes ont tort*» zal ik die maar laten rusten 1).

Ik heb echter op de begrenzing van het begrip »persoonlijkheid» gewezen omdat deze nog ter sprake komt ten aanzien der verhouding van beschaafde volken tegenover on- of halfbeschaafden. Ik voeg dan ook reeds hier aan het voorafgaande de opmerking toe, dat de beschaafde in zijn omgang met den onbeschaafde er naar moet streven dezen tot eene persoonlijkheid te vormen, voor zoover hij daarvoor vatbaar is.

Daar nu iedere maatschappij *haar* recht heeft, kan men niet spreken van een de geheele mensheid betreffend recht. Waar dit toch gebeurt, *bedoelt* men de moraal. Zoo zegt Portalis: »*La morale est obligatoire* pour les corps des nations comme pour les simples particuliers—elle est le droit commun de l'univers.» Recht en moraal te identificeeren, zooals hier geschiedt, is onjuist en leidt tot begripsverwarring. De verplichtingen, die hier bedoeld worden zijn slechts innerlijke drijfveeren, geen afdwingbare plichten. Het is daarenboven niet geheel juist om te zeggen, dat er geen verschil is wat de moraal betreft ten opzichte van individuën of ten opzichte van Staten. Dat zal hierna worden besproken.

Iedere maatschappij onder een eigen Staatsbestuur levende, moet een eigen recht hebben, anders ware er geen reden meer voor het bestaan van meerdere Staten. Waar het recht bij verschillende beschaafde Staten, wat betreft algemeen ethische beginselen, punten van overeenkomst vertoont, daar is dit niet het gevolg van het bestaan van een algemeen recht, doch van eene algemeene moraal. In vele bepalingen zal ook het recht,

---

1) Waar de theorie van Renan, ten opzichte der maatschappelijke positie van het zwakke geslacht luidt: *la nature a créé là, au sein de l'espèce humaine une différence indéniable*, daar geloof ik, dat in het algemeen die beschouwing begint plaats te maken voor de zienswijze van Stuart Mill. Evenwel: *Surtout pas trop de zèle. Les idées marchent, il ne faut pas les pousser.*

wat betreft de bescherming der rechtsorde, overeenkomst vertoonen, doch de straffen zullen veelal nog niet onbelangrijk niteenloopen (straffen op moord, diefstal, straatrooverij enz.). En waar sommige sociale beginselen algemeen als juist worden erkend, daar ziet men toch, dat de betrekkelijke wetgevingen der Staten, die ze in hun recht opnamen, nog zeer veel verschil opleveren. Het kan ook niet anders.

Zoolang dan ook *sociale, economische, nationale, geographische, ethnologische* en andere factoren, die het bestaan van verschillende Staten, d. i. van verschillend recht, onvermijdelijk maken, zich doen gelden, zullen zij een *jus mundi* ten eenenmale uitsluiten.

III.

Tot hiertoe beschouwden wij den Staat, in hoofdzaak nog slechts op zichzelf, als rechtscheppende en handhavende macht voor *zijne* maatschappij. Er zijn echter meerdere Staten. Die omstandigheid leidt tot de vraag: *Welk karakter draagt de onderlinge verhouding der Staten.* Eene Oppermacht boven de Staten is er niet, zoodat uit het voorgaande reeds blijkt, dat er hier geen sprake kan zijn van recht. Wij zullen echter de verhouding der Staten aan een nader onderzoek onderwerpen.

De oude geschiedenis levert ons hiertoe slechts weinig gezichtspunten. De ouden kenden geen normale verhouding tusschen de volken; in tegendeel, in beginsel waren alle vreemde volken elkanders vijanden. Stamverwante Staten, zooals de Grieken, sloten een verbond (*Amphictyonenverbond*), dat echter talrijke onderlinge oorlogen niet uitsloot. Vreemde volken (barbaren) waren volgens Helleensche opvatting door »de natuur» bestemd om slaven der Grieken te zijn. Hoogstens konden zij worden gebezigd als bondgenooten in den oorlog.

Het eenige volk, dat omtrent de verhouding tot onafhankelijke andere volken iets had vastgesteld, was het Romeinsche. Doch . . . hier gold het juist alleen de formaliteiten gepaard gaande met het stellen van *eischen* en het verklaren van oorlog (*jus feriale*, waarover straks meer). Wat men in Rome

oorspronkelijk noemde *jus gentium*, was niets anders dan een recht, dat de Romeinen aan vreemdelingen op Romeinsch gebied toekenden, omdat zij het als een *jus naturale* beschouwden, dat aan ieder *mensch* toekwam 1). Het stond dus tegenover het *jus civile romanorum*, dat alleen voor de Romeinsche volburgers (*quirites*) gold. Het *jus gentium* was dus een recht door Rome op zijn gebied, voor daar aanwezige vreemdelingen volgens de *naturalis ratio*, toepasselijk verklaard 2). Rome sloot wel verdragen van »bondgenootschap» met andere volken, maar zij waren alle gericht op de uitbreiding van Rome's macht 3). In deze verdragen werden aan de inwoners verschillende rechten toegekend, welke rechten met den naam van *reciperatio* worden bestempeld. Er werden zelfs rechters (*recuperatores*) benoemd, genomen uit de beide volken om dat recht toe te passen. Doch men bedenke steeds: al die »bondgenooten» waren feitelijk niets anders dan aanhangselen van den Romeinschen Staat. Rome nu breidde zich door verovering meer en meer uit, meer en meer werd ook in verband daarmee, het *jus civile* in overeenstemming daarmee gewijzigd.

1) Men verwarre dit niet met het *jus peregrini*, dat is het recht van aan Rome toegevoegde landen, dat Rome daar liet voortbestaan omdat de maatschappij zich daar naar dat recht had gevormd. Door Caracalla (212) werd het *jus peregrini* afgeschaft, alle vrije inwoners van den Staat kregen daardoor het volle burgerrecht (zie ook volg. blz.)

2) Als *jus naturale* werden door de Romeinen vooreerst beschouwd beginselen geldende voor het heelal, zelfs voor dieren. Doch voorts het *jus gentium* in zijn oudste beteekenis nl. een recht, dat op alle menschen betrekking had. Zoo o. a. kenden de Romeinen reeds ten tijde van het mystieke *fas* een asylrecht (*hospitium*). De opperste godheid droeg den naam *Jupiter hospitalitas*. Het latere *jus civile* was, voor zoover beschreven, vervat in de wetten der XII tafelen, die echter meer en meer (reeds tijdens Cicero) door het nieuwe burgerlijk recht (het *jus gentium* in zijn latere beteekenis) werden vervangen. In het laatst der Republiek werd de rechtsbron dan ook meer en meer de *Edicten* (*jus honorarium*), onder het Keizerrijk: de *constitutiones principum* (keizerlijke edicten), rescripten enz., totdat eindelijk in 529—534 in het *Corpus juris civilis* het Romeinsche recht werd „gecodificeerd." Het *Corpus juris* bevatte wel is waar geen wetten in de technische beteekenis, die wij tegenwoordig aan dit woord hechten, maar de inhoud had eene officieele sanctie verkregen. Over de *responsa prudentium*: zie de Militaire Spectator 1891. blz. 405.

3) Beginnende met Latium en zich verder uitbreidende over Sicilië, Italië, Zuid-Gallië, Spanje enz.

Het aldus gewijzigde *jus civile*, dat zowel op Romeinen als op bondgenooten betrekking had, kreeg den naam van *jus gentium*, waardoor de oorspronkelijke beteekenis van »vreemdelingenrecht" geheel verviel. Het recht der overwonnen volken heeft op die wijziging een belangrijken invloed uitgeoefend (met name wat betreft het *commercium*) 1). Waar Rome steeds meer volken in zich opnam, behoeft het niet te verwonderen, dat het woord *gentes* meer en meer de beteekenis kreeg van: *alle* onder Rome's heerschappij vereenigde volken, de oorspronkelijke burgers daaronder begrepen. Al is omtrent de ontwikkeling van het *jus gentium* en den invloed van vreemd recht daarop nog niet alles tot klaarheid gebracht, toch staat één ding vast: het *jus gentium* is nimmer geweest een *jus inter gentes*, eene uitdrukking trouwens eerst gebezigd door Zouch (+ 1660), en nog veel minder een *jus inter civitates*; het was geen »volkenrecht" (beter: »statenrecht") d. w. z. geen samenstel van beginselen voor het onderling verkeer der *Staten*. Het was een positief recht (dus werkelijk een *recht*) door Rome geheel vrijmachtig aangenomen of vastgesteld, regelende rechtsverhoudingen van *individuen*, die op een of andere wijze *onder zijne rechtsmacht* stonden. Als recht betrekking hebbende op alle Romeinsche burgers (Antoninische wet) was het ten slotte niets anders dan een aan de nieuwe toestanden aangepast Romeensch burgerlijk recht.

In de middeleeuwen droeg het Statenverkeer een hoogst eigenaardig karakter. In 800 zette Paus Leo III Karel den Grooten de Romeinsche keizerskroon op het hoofd en proclameerde hiermede de opperheerschappij over de wereld, onder

---

1) Egyptenaren, Assyriërs, Kelten en Germanen. Vooral echter heeft het Helleensche recht in hooge mate bijgedragen tot de wijziging van het *jus civile* tot het *jus gentium*. Met het ontstaan van het keizerrijk, wordt Rome meer en meer een Grieksch-Romeinsche staat. Vooral in het Byzantijnsche rijk was, hoewel door vele Romeinsche volkplantingen het Italiaansche element er sterk vertegenwoordigd was, de Grieksche beschaving overheerschend. Zie G. Fusinato, *Le droit international de la république romaine* (Rev. de droit international 1885), M. J. Gilson, *Le caractère international du droit romain* (id. 1898). Dezelfde: *Le droit sous la domination romaine* (id. 1899).

de geestelijke opperleiding des Pausen, die weder als *pontifex maximus* optrad. Hiertoe was toen zeker alle reden. Het Oostersch-Romeinse rijk was in verval. In Europa vertegenwoordigde dus het groote Karolingische rijk de christelijke beschaving tegenover alles wat er buiten stond. In 843 werd dit rijk echter verdeeld en, met uitzondering van het 2-jarig tijdvak 885—887, werd de eenheid niet meer hersteld. Hiermede was de beteekenis van de keizerlijk-pauselijke *opperheerschappij* over het volkenverkeer vervallen, want de Staten, die thans *naast* het Heilige Roomsche rijk stonden, behoefden zich die opperheerschappij zeker niet te laten welgevalen. Naast Duitschland, welks koningen Roomsche keizer waren, stonden, om van de kleinere Staten niet te spreken: Engeland en Frankrijk. Daarenboven leidde de tweeledige macht van paus en keizer tot een eindeloozen strijd tusschen deze beiden. Had Otto de Groote de keizerlijke macht boven de pauselijke gesteld, met Canossa eindigde het feitelijk overwicht van den keizer 1). Het Wormser Concordaat (1122), waarbij het uitsluitende investituurrecht des Pausen (ring en staf) werd erkend, was daarvan een bewijs, al bleef dan ook den keizer het scepterrecht. De kruistochten verhoogden het aanzien der pauselijke macht. Nog eenmaal wist de keizerlijke macht zich boven de pauselijke te verheffen, doch dit eindigde met het eindigen der Schwabisch-Hohenstaufensche dynastie. Ook het aanzien van het Pausdom begon echter te tanen, niet het minst door het pauselijke Schisma, met den aanleefe van dien. Op het Concilie van Constanz (1414) werd de Paus gekozen naar de 4 voornaamste naties (Duitschers, Italianen, Franschen en Engelschen). Met het begin der nieuwe geschiedenis kon er dan ook niet meer worden gesproken van eene opperheerschappij des Pausen over het Statenverkeer.

Blijkt uit dit alles, dat in de middeleeuwen van de erkenning van een vrij verkeer der Staten geen sprake was, het is

---

1) Uit Gregorius VII's *Dictatus*: „De naam „Paus” bedoelt het hoogste gezag op aarde; hij kan de keizers afzetten, hij kan de onderdanen ontslaan van hun eed van getrouwheid.”

niet te verwonderen, dat de machtige Staten zich aan het beginsel der eenzijdige oppermacht niet stoorden. als zij hun belangen beter meenden te kunnen behartigen, door van dit beginsel af te wijken. Toch werd meermalen de scheidsrechtelijke uitspraak des Pausen ingeroepen, omdat deze met zijne omgeving inderdaad ook aanvankelijk de drager was der wetenschap. Later ontwikkelden zich de vrije hoogeschoolen, waaraan meermalen de beslissing omtrent een strijd werd opgedragen 1).

Pas in de eerste helft der 17^e eeuw werd het beginsel van het vrije verkeer der Staten erkend. Het waren Suarez en Grotius, die het eerst de algemeene beginselen, die, volgens hen, hierbij moeten (!) worden in toepassing gebracht, te boek stelden 2). Grotius wordt zelfs genoemd de »de grondlegger van het volkenrecht», hetgeen echter niet wegneemt, dat hij zijn »natuurrecht» waartoe het volkenrecht behoort, noemt: »certaines principes de la Droite Raison, qui nous font connaître qu'une action est *moralement* honnête ou déshonnête» een natuurrecht dus van denzelfden aard als het »droit de l'univers» van Portalis, die het, zooals hiervóór bleek, met de moraal identificeert. Aan dit »natuurrecht» moeten nu volgens Grotius de bestaande gewoonten (*Droit des gens arbitraire*) worden getoetst. Het is dan ook opmerkelijk, dat Grotius zelf het *geheele* natuurrecht (dus zowel voor *intra-* als voor *internationaal* verkeer) als *Droit des gens* qualificeert 3). Aan de omstandigheid nu, dat de z.g. »grondlegger van het volkenrecht» dit laatste als *recht* aanneemt, moet het dan ook in hoofdzaak worden toegeschreven, dat de benaming »volkenrecht» in het spraakgebruik werd opgenomen. De Groot maakte echter, zooals wij zagen, geen scherp onderscheid tusschen moraal en

1) De universiteiten van *Parijs, Bologna, Padua, Oxford* en *Praag* werden meer en meer de draagsters der vrije wetenschap, tegenover de (zeker groote) kloostergeleerdheid, die echter het kanonieke recht en den schoolschen dwang op den voorgrond schoof.

2) Zie Ernest Nys. »Le droit de la guerre et les précurseurs de Grotius» en Calvo: »Le droit international» 3e dr. blz. 6—26. Eerst na den Westfaalschen Vrede bestond het vaste gebruik van de onderlinge vertegenwoordiging der Staten door gezanten.

3) Zie Bijlage IV.

recht. Reeds dadelijk hebben Spinoza en Thomasius zich tegen die rechtsqualificatie verzet. Maar, verwondering behoeft het niet te wekken, dat in den tijd der philosophische rechtsschool de benaming »volkenrecht" behouden bleef en zich vastwortelde. Het gaat derhalve niet aan, om, zooals wel eens geschiedt, zich hier te beroepen op het spraakgebruik. Met den hoogleeraar Brocher de la Fléchère zeggen wij: »*Malgré son nom, le droit international est de la morale*" 1).

Waar in het vervolg wordt gesproken van Staten, worden bedoeld de beschaafde Staten in de beteekenis van »Civilisirten Staten" in Bluntschli's Rechtsbuch. De verschillende Staten zijn *soverein* 2). Hieronder wordt verstaan de volkomen vrijheid van handelen. De qualificatie »soverein rechtspersoon" is eene *contradictio in terminis*, want rechtspersonen zijn de *subjecten* van het recht, en zij kunnen dit slechts zijn als *onderdanen* van eene rechtsmacht, dus: als zij *niet* soverein zijn. De soevereiniteit naar binnen uit zich in de *autonomie*. Naar buiten, dus in het onderling verkeer der Staten, wordt aangenomen, dat deze hierbij zekere gedragsregelen moeten en ook zullen in acht nemen. Dit kan niet worden ontkend, (althans de verplichting), doch 't is slechts de vraag welk karakter die verplichtingen dragen, want ook de moraal kent verplichtingen. Deze zijn echter niet uitwendig- afdwingbaar en laten ruimte voor *subjectieve* overwegingen in elk bijzonder geval. En, wij hopen nog aan te toonen, dat de Staten, *zelfs* ten opzichte der zedelijke plichten, bij hun onderling verkeer in geheel andere omstandigheden verkeerden, dan de individuen in de maatschappij.

Alvorens de onderlinge verhouding der Staten-na te gaan, wil ik met een enkel woord bespreken het internationale privaatrecht, d. i. het verkeer tusschen individuen, die niet allen zijn onderdanen van denzelfden Staat. Het is toch m. i. een van de redenen, en niet de geringste voorwaar, van de verwarring van denkbeelden op z.g. volkenrechtelijk gebied, dat men het internationale privaatrecht *als zoodanig* tot het z.g.

1) Droit et morale. (Rev. de dr. int. 1892.)

2) Over z.g. halfsovereiniteit, protectoraat, schatplichtigheid, wordt hier niet gesproken.

volkenrecht rekent. Het »volkenrecht'' kent slechts de *Staten* als personen, geen individuen. Dezen zijn hier slechts als onmondigen te beschouwen waarvan de Staat is de voogd. Slechts dan kan men spreken van een z.g. volkenrechtelijke handeling, wanneer en voor zooverre de Staten *als internationale persoonlijkheden* in het internationale verkeer ingrijpen 1).

In de tegenwoordige beschaafde wereld is *niemand*, waar hij zich ook bevindt, rechteloos. Waar hij ook komt, overal vindt hij een rechtstoestand waarnaar hij zich moet voegen maar waarvan hij ook de voordeelen plukt. Het oude beginsel dat vreemdelingen niet, evenals de eigen onderdanen, door het recht worden beschermd, is door iederen Staat losgelaten (zie Art. 4 onzer Grondwet). Maar eveneens zijn de vreemdelingen aan de rechtsmacht van den Staat, op wiens territorium zij zich bevinden, onderworpen. (Zie bijv. ons Wetboek van strafrecht Titel I). Het recht van *uitzetting* van vreemdelingen zonder middelen van bestaan maakt op het *beginsel* geen uitzondering. Het is een noodzakelijk middel om te voorkomen dat het Staats-territorium zoude worden overstroomd door vreemdelingen, die óf als armlastigen ten koste van de gemeenschap zouden moeten worden onderhouden óf als landloopers, en wat verder aan dat »bedrijf'' annex is, een overlast zouden worden voor de bevolking.

Het hierboven bedoelde beginsel (noemen wij het in 't kort: vreemdelingenrecht) 2) is er geen van het z.g. volkenrecht, doch van *intra-nationaal* recht van iederen Staat. Het is een van die beginselen, die in het positieve recht van alle beschaafde Staten voorkomen en die iedere Staat krachtens zijne *autonomie* in toepassing brengt. Dwang van buiten behoeft daartoe op de Staten niet te worden uitgeoefend, want het bedoelde beginsel is er een van *moraal* doch bovenal van *utiliteit*. Geen maatschappij

---

1) Wij bedoelen hier natuurlijk niet het geval, dat de Staat buiten zijn gebied als *privaatpersoon* (*fiscus*) optreedt. Doch, ook dan treedt de Staat als volkenrechtelijk persoon eventueel op voor de belangen van zich zelf als *privaatpersoon*.

2) In Rusland zijn vreemdelingen uitgesloten van het grondbezit. In Armenië is het verkrijgen van grondbezit het uitsluitend recht der eigen onderdanen. (In Turkije tot 1867; in Engeland tot 1870.)

kan heden ten dage bij de tegenwoordige verkeersmiddelen de toepassing van dat beginsel missen.

Het *rechtsgebied* van den Staat is zijn *territoire*. Dit is, om zoo te zeggen, zijn *lichaam*, waarvan de *natie* is de *ziel* en de *regeering* het *hoofd*. Iedere Staat nu, kent *zich zelf* op zijn *territoire* het z.g. territorialiteitsrecht toe (zie b.v. onze G. W. Art. 1); dat is dus een *intra-nationaal* recht. Hoe is het met dit recht gesteld op internationaal terrein?

De onderlinge verhouding van Staten is die van personen, niet beheerscht door oppermacht. Dat getuigde reeds Kant (1795) in zijn Entwurf zum ewigen Frieden, waarin hij zelfs de onderlinge verhouding der Staten vergelijkt met die van in natuurstaat verkeerende menschen, met wilden. In eene samenleving van individuen zonder *alzijdig* *objectieve* oppermacht boven de leden, *moet* er, zooals wij zagen, noodzakelijk een *eenzijdig* *subjectieve* oppermacht bestaan, d. i. *onderdrukking* der zwakken door de machtigen 1). Bij het *Statenverkeer* echter doet het *wederkeerig* egoïsme der machtigen een soort *evenwichtstoestand* ontstaan. Deze naijver der machtigen komt tot op zekere hoogte den zwakken ten goede, doch de geschiedenis, niet het minst die van den allerlaatsten tijd, leert, dat de zwakken in dien onderlingen naijver slechts een zeer onzekeren waarborg voor hunne vrijheid vinden, terwijl de evenwichtstoestand, door het wederkeerig *egoïsme alléén* in 't leven geroepen, uiterst *labiel* is. Toch zien wij hier niet den chaos ontstaan, die in de maatschappij zonder oppermacht overmijdelijk zoude zijn; met andere woorden: niet alleen is eene rechtsmacht boven *soevereine* leden *onbestaanbaar*, eene rechtsmacht boven *Staten* is ook niet *onmisbaar* 2). Daar er nu geen *recht* is, kan ook in z.g. volkenrech-

1) Eene poging in die richting gedaan op het gebied van het onderlinge Statenverkeer, is het „interventierecht” dat de groote mogendheden van de Sainte alliance van 1815 zich toeëigenden.

2) Ware dit laatste niet het geval er zonden geen soevereine Staten naast elkander kunnen bestaan. Is toch een zekere voorwaarde (*in casu*: recht) onmisbaar voor een bepaald verschijnsel (*in casu*: coëxistentie van soevereine Staten), doch die voorwaarde tevens onbestaanbaar, het verschijnsel zoude zich niet kunnen voordoen. *In casu*: er waren geen soevereine Staten, doch er ware een *Civitas gentium* d. w. z. *onderwerping* aan (respect. *onderdruk-*

telijken zin geen sprake zijn van territorialiteitsrecht en verdient het aanbeveling, te spreken van territorialiteitsprincipe 1). Het territoir van een anderen Staat niet te schenden is eene moreele verplichting voor iederen Staat, zoolang dit kan worden nagelaten.

Wat is nu de reden, dat recht in het Statenverkeer niet *omnisbaar* is? Deze omstandigheid vindt haar oorzaak in de eigenaardige kenmerken van den Staat als z.g. volkenrechtelijk persoon:

1°. De Staat is een organisme, met veel grooter zelfgenoegzaamheid dan de individu, zoodat hij niet in die mate als de individu, om zoo te zeggen geen oogenblik kan leven zonder hulp van buiten. Hoe grooter en welvarender de Staat, des te meer doet zich dit gelden 2).

2°. De aanraking tusschen de *Staten* is minder innig, dan die van de individuen in de maatschappij.

3°. Als »persoon» onderscheidt de Staat zich van het individu, dat hij een geheel volk vertegenwoordigt en dat zulks geschiedt door menschen, behoorende tot de meest verlichten uit dat volk. Inderdaad zal steeds in het algemeen uit degenen, die behoren tot de aristocratie intellectuelle, de leiding van den Staat worden opgedragen, zoodat men kan spreken van *sophocratie*.

Terwijl dus de individuen in de maatschappij zijn verdeeld over alle bereikbare sporten van de ladder des verstands, (hooge en lage), zijn alle Staten persoonlijkheden van hooge geestelijke ontwikkeling.

Wij zullen in den verderen loop der beschouwingen telkens weder aan die eigenaardige kenmerken van de Statenpersoonlijkheden worden herinnerd.

Behalve het territorialiteitsrecht kent een Staat zich nog toe

---

king door) ééne centrale macht. Voor de coëxistentie van *uitwendig-vrije* persoonlijkheden in de maatschappij (individuen) is recht *omnisbaar*, doch het is ook *bestaanbaar*: van daar dat de *Rechtstaat* zich kon vormen, en zich vroeger of later *moest* vormen. Wanneer er zal zijn een *jus mundi*, zullen er geen soevereine Staten meer zijn.

1) Zie o. a. Dr. Franz von Liszt, *Das Völkerrecht* § 8.

2) De *Selbstgenügler* (bijv. prof. Oldenberg) streven naar een Staat, die, ook wat de eerste levensbehoefte betreft, economisch geheel onafhankelijk is. Heeft echter Amerika den *uitvoer* van graan niet evenzeer noodig als Duitschland den *invoer* daarvan?

het z.g. *jus avocandi* 1), namelijk vooreerst een beginsel van *bescherming* zijner onderdanen in den vreemde, dat niet is eene quaestie van *recht* doch van buitenlandsche politiek, waarop wordt teruggekomen. Doch tevens omvat het *jus avocandi* eene uitbreiding van de rechtsmacht, 1° tegenover eigen onderdanen in den vreemde voor bepaalde gevallen 2) en 2° zelfs tegenover vreemdelingen in den vreemde, die een delict plegen speciaal tegen den betrokken Staat (b.v. hoogverraad, valscheid in 's Rijks muntspeciën enz.) 3). Het beginsel: schip is territoir in open zee en oorlogsschip is overal territoir, is een uitbreiding van het territorialiteitsrecht 4). De regel: *locus regit actum* blijft van kracht, hij wordt door het *jus avocandi* niet aangetast, terwijl het beginsel *non bis in idem* tegen een dubbele strafvervolging waakt 5).

De *vreemdelingen*, zich bevindende op het territoir van een Staat, worden dus op dezelfde wijze beschermd in persoon en goederen als de eigen onderdanen. Doch, bij het internationaal privaatrecht ontstaan verhoudingen tusschen individuen van verschillende *nationaliteit*, en daar nu iedere Staat zijn *eigen* recht (dus ook zijn *eigen* privaatrecht) heeft, ontstaat er *verschil in rechtsbedeeling* naar gelaug van den Staat, die omtrent

1) *Jus avocandi* is afgeleid van *avocatorium*, d. i. oproeping van zich in 't buitenland bevindende onderdanen. *Jus avocandi* is dus: recht van oproeping der onderdanen. Vroeger werd er ook onder verstaan: recht van een hooger rechtscollege om een zaak te ontnemen aan een lager rechtscollege, wanneer dit laatste die zaak niet behoorlijk afleed. Daaraan is ontleend de beteekenis van *bescherming* der eigen onderdanen in het buitenland, waarvan de *internationale gerechtshoven* (Turkije, Egypte) en de *consulaire rechtspraak* nog het meest met de oude beteekenis overeenkomen. Aan het recht van oproeping is ontleend de beteekenis van de *rechtsmacht* over bedoelde onderdanen.

2) Wetboek van Strafrecht, Art. 5.

3) Id. Art. 4, 5, 7.

4) Zie, voor de exterritorialiteit b.v. ons Wetboek van Strafrecht, Art. 8. M. i. ware (in verband met de vaagheid van het z.g. volkenrecht) eene opsomming dier „uitzonderingen” beter geweest.

5) Overigens hebben, juist met het oog op het beginsel: *locus regit actum*, alle beschaafde Staten onderling uitleveringsverdragen gesloten, van min of meer omvangrijke strekking. (Men denke b.v. aan niet-uitlevering van deserteurs; voor politieke misdrijven enz.) Eigen onderdanen worden *nimmer* uitgeleverd; dit behoorde een *grondwettig* recht der onderdanen te zijn.

de gevolgen dier verhoudingen te beslissen heeft 1). Dit leidt tot allerlei bezwaren, vooral omdat de beslissing omtrent de gevolgen hiërbij veelal aan meer dan één Staat ligt. Men denke aan contracten, huwelijksrecht, erfrecht, testamentrecht, voogdij, faillissement, procesrecht (gerechtskosten) enz. Teneinde die ongelijkheid op te heffen kunnen 2 of meer Staten onderling een verdrag sluiten, waarbij zij beloven *hun* privaatrecht, voor internationale verhoudingen hunner wederzijdsche onderdanen, *gelijkluidend* te maken, wat betreft de toepassing der *lex fori* of der *lex situs*. Zoodoende zegt men dat er *internationaal privaatrecht* wordt vastgesteld. Doch het ware beter te spreken van *gelijkluidendheid* van het privaatrecht (*unification du droit privé*) 2) voor bepaalde verhoudingen tusschen onderdanen van verschillende Staten. De betrekkelijke bepalingen toch zijn niet in *recht* omgezet krachtens de overeenkomst tusschen de Staten, doch, voor iederen Staat in het bijzonder: krachtens *diens* wetgeving. Een internationaal rechter is er al evenmin als eene internationale wetgeving.

Zooals bekend is, eischt onze Grondwet bij bepaalde verdragen vóór de *ratificatie*, de goedkeuring van de volksvertegenwoordiging (art. 59). Wordt die goedkeuring niet verleend, dan *kan* het verdrag niet worden bekrachtigd. Hieronder worden ook begrepen de verdragen, die wettelijke rechten betreffen. Zoolang het verdrag niet geratificeerd is, is het niet definitief aangegaan. Doch, is dit eenmaal geschied, dan is de Staat als volkenrechtelijk persoon, *moreel* verplicht de betrekkelijke wet in te voeren. Handelt hij echter *immoreel*, door zijn woord niet na te komen, die wet *niet* in te voeren, dan zouden de bedoelde bepalingen voor *zijne* maatschappij ook geen *recht* geworden zijn.

De drie *conferentiën van 's-Gravenhage* (1893, 1894 en

1) Wij hebben het hier natuurlijk niet over het in verschillende deelen van één en hetzelfde Rijk geldend, onderling verschillend recht. (*Statutenkollision*). Het nieuwe burgerlijk Wetboek van Duitschland, waardoor het Romeinsche recht als subsidiair recht aldaar is opgeheven, sluit alle daarmede strijdige „Landesrechte” uit.

2) Eveneens wordt gestreefd naar een *unification du droit pénal* voor bepaalde delicten. (Zie over deze quaestie o.m. Rev. de droit int. 1897). Zoo ook naar gelijkheid der voorwaarden voor het voeren der vlag.

1900) hebben zulke gelijklopende nationale wetgevingen voorbereid; deze gelijklopendheid is reeds ten deele verkregen (procesrecht).

Voor zoover nu echter deze uniformiteit niet bestaat, ligt het voor de hand, dat in elk bijzonder geval allerlei moeilijkheden uit de verschillende rechtsbedeeling kunnen voortvloeien. Daar ik mij echter op het gebied der dogmatiek van het privaatrecht weinig thuis gevoel, zal ik de bespreking van die punten zelf achterwege laten, hetgeen hier ook niet het minste bezwaar oplevert daar ik niets anders beoogde dan de beteekenis van het begrip »internationaal privaatrecht” aan te geven. Ik verwijs hier naar het belangrijke artikel van prof. Bartin: »Les Conflits entre dispositions législatives de droit international privé” (Rev. de dr. int. 1898).

Den 1 Januari 1900 werd het burgerlijk wetboek in Duitschland ingevoerd. In het *Einführungsgesetz* daarvan bevatten de artt. 7—31 verschillende voorschriften, betrekking hebbende op de onderlinge verhoudingen van Duitschers en niet-Duitschers. Albéric Rolin noemt dit »du droit international privé spécial.” Ik zal ook deze wet niet bespreken, doch er alléén op wijzen, dat zij zeer sterk nationalistisch getint is 1). Voor het geval dat Staten, die in een bepaalde zaak ook hebben mede te spreken, hunne beslissingen ten opzichte van privaatrechtelijke verhoudingen waarin Duitschers betrokken zijn, in een anderen geest nemen dan Duitschland gewenscht acht, wordt in dat *Einführungsgesetz* zelfs gesproken van het nemen van *retorsiemaatregelen*.

Bartin zegt in zijn meergenoemd artikel niet ten onrechte: »Si la coexistence de souverainetés différentes et par conséquent de lois civiles différentes donne naissance aux conflits de lois proprement dits, la variété même des solutions qu'on applique à ces conflits dans les différents Etats donne naissance à de nouveaux conflits plus subtiles que les premiers, entre les

1) Als voorbeeld vermelden wij alleen art. 13, waarin voor een Duitscher, die in den vreemde een huwelijk aangaat (zelfs al is de andere partij geen Duitsch onderdaan) de *lex loci actus* geheel wordt terzijde gesteld, terwijl omgekeerd de in Duitschland gesloten internationale huwelijken, uitsluitend door de *Duitsche* wet worden beheerscht.

théories de droit international *privé*, d'où résultent ces solutions dans chaque Etat."

Geenszins zal worden beweerd, dat dergelijke oneenigheden op zich zelf een vredebreuk tusschen twee Staten kunnen in het leven roepen, doch zij kunnen daartoe *medewerken*, zij leiden in elk geval tot een in meerdere of mindere mate gespannen verhouding, die weder tot retorsie maatregelen kan leiden enz. Men bedenke veel kleintjes te zamen maken één groot, en dat is ook hier van toepassing.

Doch, de taak van den Staat op internationaal terrein reikt nog verder dan het opkomen voor zijne onderdanen, *nadat* hunne belangen op de een of andere wijze werden geschaad. Hij moet niet alleen beschermend optreden voor enkele individuen van zijne natie, maar ook *bevorderend* voor zijn volk als geheel. Naarmate nu de Staat in deze richting verder gaat, grootscher doeleinden nastreeft, den nimmer geëindigden strijd der volken met *meer* handigheid, *meer* tact, *meer* nadruk, dus ook met *minder* angstvalligheid, *minder* lethargie, *minder* kleinmoedigheid voert, naar die mate zal hij ook de ontwikkeling, (en c. q. de expansie) van zijn volk meer bevorderen, het uit den weg dringen daarvan in het wereldverkeer beter voorkomen. (Wij komen hierop nog terug.)

Eindelijk treden de Staten nog in onderling overleg tot het regelen van verhoudingen, betrekking hebbende op het algemeene of wereldverkeer (b.v. wereldpostvereeniging) 1), op een internationaal verkeer van geringer omvang (b.v. politietoezicht op de Noordzee), of wel op het tegengaan van handelingen, die in strijd zijn met beschaving, zedelijkheid en humaniteit (b.v. het antislavernijtractaat.) Door al deze overeenkomsten bevorderen de Staten algemeene belangen, die met de belangen der eigen onderdanen in overeenstemming, of althans daarmee niet in strijd zijn, of wel waarvan de behartiging uit een moreel oogpunt door de beschaafde natiën als haar plicht wordt beschouwd. Behalve de meer of min *algemeene* verdragen zijn er

---

1) Eene opgave der 9 algemeen geldige verdragen vindt men in Von Liszt, „Das Völkerrecht“, § 17.

natuurlijk ook vele bijzondere verdragen gesloten tusschen twee bepaalde Staten of enkele Staten; voornamelijk zijn dit verkeersverdragen.

De wijze nu waarop een Staat als internationaal persoon naar buiten optreedt, noemt men de *buitenlandsche politiek* van dien Staat, het verkeer tusschen die Staten is het z.g. *internationale publiek verkeer* 1). De Staat wordt naar buiten vertegenwoordigd door het *Staatshoofd*, wien als zoodanig de *Minister van buitenlandsche zaken* ter zijde staat, die zich weder door de *diplomaten* (personen van een diploma of volmacht voorzien) met de andere Staten in verbinding stelt.

De soevereiniteit der Staten brengt mede, dat, waar zij bij hun onderling verkeer in conflicten geraken, zij zelve trachten het onderling eens te worden, bij gebreke van eene rechtsmacht boven de partijen. Dit geschiedt door onderhandeling (*colloquium*), die of rechtstreeks, of na het sluiten van eene overeenkomst (*compromissum*) tot oplossing van het geschil leidt. Geschiedt dit niet, dan kunnen de *bons offices* (of de bemiddeling, *médiation*) 2) van een of meer andere Staten worden ingeroepen of aanvaard, of wel »als 't een daarvoor vatbaar geschil geldt» kan de toevlucht worden genomen tot een scheidsgericht (*arbitrium*). Ook kan een Staat, hetzij terstond, hetzij na vergeefsche onderhandelingen, zijn toevlucht nemen tot weerwraak (*retorsio juris*). Dit laatste (*juris*) beteekent, dat beide Staten maatregelen nemen, waartoe zij als soevereine persoonlijkheden »gerechtigd» heeten te zijn. De *retorsio juris* komt dus *hierop* neder, dat de Staat, waarvan de onderdanen door maatregelen van een anderen Staat worden *benadeeld* (hooge invoerrechten, verbod van invoer van bepaalde handelsartikelen, strenge toepassing van het recht

1) Zie over het z.g. *droit international général*, verdeeld in *droit international public* et *droit international privé*: Rivier, „Principes du droit des gens”, I. blz. 329. De benaming int. *publiek verkeer* is echter eigenlijk minder juist, daar de Staten zijn de personen, de z.g. subjecten van het volkenrecht.

2) Over verschil tusschen *bons offices* en *médiation* zie de Memorie van Toelichting van 30 Januari 1900 van onzen Minister van Buitenlandsche Zaken tot het Verdrag van 29 Juli 1899.

van uitzetting, surtaxe de pavillon, enz. enz.), door het nemen van maatregelen zijnerzijds de belangen van onderdanen van dien anderen Staat eveneens *benadeelt*, in de hoop, dat deze Staat hierdoor tot het volgen van een andere gedragslijn moge worden bewogen. Het hangt van allerlei utiliteitsredenen af wat het gevolg zal zijn der retorsie, evenals utiliteitsredenen deden beslissen of, op hoedanige wijze en in hoeverre retorsie zoude worden toegepast. Maar, wat zijn deze wederzijdsche maatregelen anders, dan de handelingen van personen (hier de Staten), die onderling in een rechteloozen toestand leven, en die dus uitsluitend nagaan wat zij *zelve* in hun eigen belang *kunnen, willen* of *durven* doen, zonder dat een objectieve rechtsmacht beslist of zij het al dan niet *mogen* doen. Wij hebben hiervóór gezegd, slechts als *civis*, als *onderdaan*, kan de mensch zijn : een *vrije* persoonlijkheid. Dat de zwakke Staten, ofschoon geen onderdanen, toch nog een zekere mate van vrijheid bezitten, het is te danken aan de eigenaardigheid der Statenpersoonlijkheid waarover reeds werd gesproken. Maar toch heeft het ontbreken van eene oppermacht ten gevolge, dat in hoogste instantie de Staten slechts vrij zijn voor zoover hun *eigen* macht reikt. *Dat is het wezen der soevereiniteit.*

Is dat recht wanneer, zooals hier, eene persoonlijkheid tegenover eene andere eene daad verricht, die door deze niet wordt begeerd omdat zij er door wordt *benadeeld*, en die zij slechts kan beantwoorden met maatregelen, die de wederpartij op hare beurt *benadeelen*? Eene verhouding gebaseerd op wederzijdsch *nadeel* in plaats van op wederzijdsch *voordeel*? Is dat recht, wanneer hij, die zwak is of zich zwak gevoelt, zich allerlei nadelige maatregelen van een ander moet laten welgevalven, omdat de objectieve macht ontbreekt, waarbij hij een *proces* kan aanhangig maken? En wederom zeggen wij: *neen, dat* is geen recht; er is hier slechts sprake van *macht* en van subjectieve overwegingen van utiliteit, over en weer.

Wederkeerigheid, „oog om oog en tand om tand” ziedaar de grondregel van het geheele z.g. volkenrecht, een regel, bij 't ontbreken van eene rechtsmacht, alleen toegepast volgens subjectieve egoïstische drijfveeren : *begeerte* en *vrees*. En daarom

noemen zij, die een volkenrecht aannemen, dit »recht" een noodrecht, een *jus necessarium*. Doch juist omdat de Staten sommige regelen toepassen, die zij noodzakelijk achten voor hun *eigen* belang, zullen zij die regelen weder niet in acht nemen, als zij het voor hun eigen belang noodzakelijk achten te handelen lijnrecht in strijd met die regelen. Kan men zich regelen voorstellen, die alle Staten *steeds* zullen toepassen, omdat zij *steeds* overeenkomstig hun eigenbelang zullen zijn, dan is er voorzeker van geen *recht* sprake maar van niets dan individueel Staten-egoïsme. En kan men zich andere regelen voorstellen, die alle Staten *steeds* toepassen, alléén omdat het niet-toepassen daarvan in de hoogste mate immoreel zoude zijn 1), dan is er slechts sprake van de werking der moraal. Maar *recht* is juist noodig voor *die* regelen, welke onder de werking van het Staten-egoïsme aan schending *onderhevig* zijn. En dat *recht* bestaat niet. De naleving dier (niet eens geformuleerde) regelen berust uitsluitend op de subjectieve overwegingen van utiliteit en moraliteit in elk concreet geval.

Is er dan onrecht? Neen, er kan van geen onrecht sprake zijn waar geen recht bestaat. Daar kan slechts sprake zijn van immoraliteit, omdat er eene moraliteit is. Daarom moet worden erkend, dat de Staten, die in den strijd der volken geroepen zijn voor de belangen van *hun* volk te waken, deze te bevorderen, dit moeten doen langs den zuiver subjectieven weg van het egoïsme, zooveel mogelijk getemperd door de moraal, omdat de objectieve weg van het recht hier niet bestaat. »Wie kann man," aldus Dr. Jur. Schlieff in zijn werk: *Der Friede in Europa*, »wie kann man Jemandem überhaupt »Unrecht" zurechnen wenn man gar keinen objectiven Anhalt hat zu bestimmen was »Recht" sei; kein Recht ohne Process; ehe also nicht durch ein den modernen Rechtsanschauungen entsprechendes Verfahren, das objective Recht eines bestimmten Falles festgesetzt ist, besteht kein subjectives Unrecht. Das lehrt das A.-B.-C. des juristischen Denkens; und darum gibt et kein Völkerrecht, so lange es nicht ein Processverfahren gibt, durch

---

1) Bijv. het *schenden* van een verdrag. (Zie hierna.)

welches ein Urtheil über einen bestimmten Streitfall zu erwirken ist, *und dessen sich Jeder bedienen muss*, (ik cursiveer) wenn er behauptet, Träger eines ihm bestrittenen Rechtes zu sein." Wie aan het totstandkomen van zulk een op uitwendige afdwingbaarheid berustend systeem geloofd, hij kan gelooven, dat er nog eenmaal een volkenrecht zal zijn; maar op 't oogenblik bestaat het *niet*.

In een geschil tusschen Staten kunnen zich nu verder allerlei schakeeringen van de subjectiviteit voordoen. Een der partijen kan *openlijk* toegeven, door inwilliging van het geëischte of intrekking van genomen maatregelen; of wel een der partijen kan *stilzwijgend* toegeven, door de andere partij haar gang te laten gaan zonder zelf retorsiemaatregelen te nemen. Ook kan een Staat zich zóó zwak gevoelen, zóó bevreesd zijn, dat hij niet eens durft protesteeren tegen krenkende of benadeelende handelingen van een anderen Staat.

Als de aard van het geschil zulks gedooft en het bijvoorbeeld niet geldt een geschilpunt, dat hoe dan ook *moet* worden opgelost, (zooals o. a. de bekende Fashoda-quaestie), dan kan het zelfs voorkomen, dat beide partijen hare maatregelen handhaven en de quaestie verder, althans voorloopig, laten rusten en het geschil blijft in *statu quo*. Al deze geschillen, al die strijd, zij bevatten de kiem van erger: zij kunnen leiden tot maatregelen van *materiëel geweld*, hetzij bepaalde maatregelen van geweld (zooals blokkade; embargo 1); bombardement), hetzij algemeene maatregelen van geweld, (*oorlog*).

Wat betreft de eenzijdige maatregelen van geweld, spreekt het wel van zelf, dat slechts *die* partij, welke bewust is van hare overmacht, daartoe de toevlucht neemt, en dan nog volgens haar subjectieve egoïstische opvatting 2).

De eenzijdige maatregelen van geweld worden onder den algemeenen naam van *représailles*, samengevat. Zij worden genomen onder het motief, dat door de wederpartij rechtswege-

---

1) Embargar (Spaansch) = in beslag nemen.

2) Daarom gaat het alweder niet aan te spreken van een recht, in casu een *jus talionis*.

ring of rechtsverkrachting is geschied (*denegatio vel protractio justitiae*), evenals trouwens geen oorlog begint of elk der partijen beweert dat aan hare zijde *het recht* is. »Represailles” is afgeleid van *reprehendere* d. i. *wedernemen*, hernemen. Oorspronkelijk beteekende dit het *wedernemen* van iets, dat onrechtmatig was ontuomen, door den benadeelden zelf. Waar dit ontnemen was geschied door onderdanen van een anderen Staat, daar werd aan den benadeelden de machtiging verleend om van onderdanen van dien anderen Staat, dus onverschillig van welke, een equivalent te nemen 1). Nog in het Engelsch-Fransche handelsverdrag van 1786 werd de bevoegdheid om in geval van »rechtsweiger-
ring” (*déni de justice*) *lettres de représailles* uit te reiken, erkend. In 1793 vaardigde de *Conventie* nog een decreet uit, waarbij een Marseillaansch koopvaardij-kapitein, die tevergeefs op betaling had gewacht van zijne debiteurs uit Genua, gemachtigd werd om in Frankrijk een equivalent te nemen uit de bezittingen dezer debiteurs of zelfs van andere Genuezen. Later werden onder *lettres de marque* de kaapvaart-brieven verstaan 2). Meer en meer kreeg het woord »represailles” de reeds vermelde beteekenis, dat wil zeggen: de geweldmiddelen door *den Staat* zelve toegepast. De kaapvaart zelf werd, zooals bekend is, in 1856 (Declaratie van Parijs) door de meeste Staten afgeschafft.

De oorlog is dan ook feitelijk een toestand van algemeene represailles: *un état de représailles générales*. In het Engelsche manifest van 27 Maart 1854, dat feitelijk de oorlogsverklaring aan Rusland uitmaakte, werd o. m. gezegd: »Her Majesty is therefore pleased, by and with the advice of Her privy council, to order, and it is hereby ordered, that *general Reprisals* be granted against ships, vessels and goods of the Emperor of all the Russians und of His subjects or others inhabiting within any of His countries, territories or dominions”. . . .

Waar is de grens tusschen de represaillemaatregelen en den oorlog? Dat hangt grootendeels af van de partij, die ze onder-

1) Zelfs somtijds om zich van den schuldigen zelf meester te maken (*Androlepsie; arestum*). Ook werden soms gijzelaars gevangen genomen.

2) *Lettres de marque* (van *marche* = grens) = machtiging tot *représailles* buiten de landsgrenzen.

gaat; van hare macht, doch bovenal van hare fierheid en haar eergevoel.

»On bloque, on bombarde, on incendie, on détruit. On occupe militairement une place, un port; on met la main sur les douanes et on en perçoit les droits. Ce ne sont là que des exemples; cette énumération n'est point limitative . . . Où est la limite, on deçà de laquelle il y a représailles, guerre ou delà? Question de fait, que l'on ne peut pas dans l'état actuel du droit des gens résoudre par des règles absolues. Sous prétexte de représailles, de véritables actes de guerre sont perpétrés et même de guerre féroce . . . Et les représailles exercées réciproquement et continuées de part et d'autre deviennent la guerre, ou plutôt elles sont déjà la guerre.» (Rivier, II, Chap. II. § 60).

Wij bevinden ons hier op een terrein bij uitstek behoorende tot dat waarop het verkeer der Staten zich beweegt: nl. het terrein van het individueel geweld, van het z.g. vuistrecht.

Hiernit blijkt reeds, dat de Staat als internationale persoonlijkheid een geheel ander karakter draagt dan als rechtsmacht naar binnen. Een ieder is er van overtuigd, dat de Staat voor *zijne* maatschappij is het gepersonifieerde recht, dat, zooals Ihering zegt, »die Pflege des Rechts ist die vitale Lebensfunktion des Staates.» In zijne verhouding tot de andere Staten is de Staat hoofdzakelijk het gepersonifieerde egoïsme. Vandaar onderling wantrouwen! Alle groote Staten slaan zwaar gewapend en gepantserd elkander najverig gade. De kleine Staten, althans die welke nog van levensvatbaarheid blijken te geven, zorgen voor eene behoorlijke inrichting hunner weermiddelen, aan het einde der 19e eeuw meer dan ooit er van overtuigd, dat zij met zekerheid slechts kunnen rekenen op eigen kracht en eigen energie. De *vredeconferentie* heeft niet opgeleverd wat de utopisten van den eenwigen vrede er van hadden verwacht; het heeft er integendeel veel van of zij het sein is geweest voor de ontwikkeling van een koortsachtigen wedijver in de vermeerdering van strijdkrachten en strijdmiddelen.

Wat blijft er bij dit alles over van het ideale beeld, dat men zich van den Staat als rechtsmacht heeft gevormd? Al die rechtsmachten worden in hun onderling verkeer egoïsten, te

midden van egoïsten. Hoe komt het, dat de Staat, die niet ophoudt op eigen gebied de rechtsorde tegen het individueële egoïsme te beschermen, zelf het type is van een egoïst, waar hij met zijns gelijken verkeert? Van waar die tegenstrijdigheid? Waarom plaatsen de Staten als internationale persoonlijkheden zich niet vrijwillig onder eene rechtsmacht, waarom al die strijd om subjectieve belangen, waarom hier geen objectieve beslissing door eene macht *boven* de partijen, doch eene subjectieve, door de partijen zelf, in het uiterste geval door brutaal, ruw geweld?

Omdat die *bijzondere* belangen van den Staat als internationale persoonlijkheid, niets anders zijn dan de *algemeene* belangen van eene geheele maatschappij, omdat de belanghebbende partijen optreden voor gansch een volk, welks ontwikkeling te bevorderen hun hoogste plicht is.

Dit is de reden van die tegenstrijdigheid. De Staat draagt een dualistisch karakter, ja, moet het dragen, wil hij aan zijne roeping in alle opzichten kunnen voldoen.

Ook hier moeten wij den reeds genoemden schrijver Power gelijk geven als hij zegt »dat de verhouding tusschen volk en volk, Staat en Staat voorshands nog is en vooreerst nog blijft eene verhouding van *concurrentie*, veeleer dan van *coöperatie*." En wanneer de woorden uit Montesquieu's »*Esprit des Lois*» 1) worden aangehaald: »que les diverses nations doivent se faire dans la paix le plus de bien, et dans la guerre le moins de mal qu'il est possible, *sans nuire à leurs véritables intérêts*," daar mag op die laatste, door mij gecursiveerde, woorden wel zeer beslist de nadruk worden gelegd. Evenals in den oorlog te groote humaniteit tegenover den vijand zeer inhumain is tegenover de eigen strijders, evenzeer zal een Staat uit louter »moraliteit" in zijn buitenlandsche politiek, de belangen van zijn volk kunnen schaden, en dus IMMOREEL handelen. Want waar de dusgenaamde »humaniteit" steeds den boventoon voert in een *fallen strijd* der volken die nu eenmaal niet te loochenen valt, daar bestaat maar al te veel kans, dat die humaniteit de

---

1) Liv. I, Chap. III.

dekmantel is waarmede men de eigen vrees tracht te verbergen. Neen M. H. ik verwerp niet een volkenmoraal, evenmin als een moraal in de betrekking van individu tot individu, dat zal hierna blijken! Maar, waar ik tegen opkom het is tegen de beschouwing dergenen, die niet inzien dat die moraal in hooge mate *moet* worden geïnculceerd door den eigenaardigen rechtelozen toestand waarin de Staten onderling verkeerden en bovenal door het onloochenbare feit, dat de belangen van de gemeenschap in den Staat niet mogen worden opgeofferd aan beginselen ten opzichte van een Statengemeenschap welke in hoofdzaak niet anders kan zijn dan een steeds toenemende concurrentie, door geen oppermacht gehouden binnen het juiste spoor. Wij spreken hier niet van een z.g. internationaal recht op personen en goederen, dat zooals wij zagen, iedere Staat op zijn territorium als positief recht erkent en toepast. Wij hebben het hier *niet* over de verhouding van *individu* tot *individu*, doch van volk tot volk, van geheel tot geheel, d. i. als Staten, levende buiten rechtsbedeeling. En nogmaals zij er aan herinnerd, dat die personen in het z.g. volkenrecht geheel anders van aard zijn dan de individuen in de maatschappij. Er kan in het statenverkeer in *verreweeg* de meeste gevallen niets anders gelden dan *concrete casuïstiek* in verband met de roeping van den Staat: bevordering der belangen van *zijne* gemeenschap.

Generaal Den Beer Poortugael zegt: »De Staat is in het volkenrecht, wat de individu is in het staatsrecht, een egoïstische figuur, hij vraagt slechts naar zijn belang" 1). Met bescheidenheid zij opgemerkt, dat niet ieder individu in de maatschappij *uitsluitend* naar zijn eigenbelang vraagt, tenzij men dit begrip zóó ruim nam, dat alles wat den handelende *bevredigt* er onder behoort, waardoor dus alle daden van menschlievendheid onder het egoïsme zouden moeten worden gerangschikt. De weldaad eischt geen loon, het *egoïsme* steeds. Het weldoen aan eene andere persoonlijkheid is nimmer *doel* van het *egoïsme*, het is hoogstens een middel om zich zelf te bevoordeelen (b.v. in het ruilverkeer).

---

1) Het Oorlogsrecht, 2e dr. blz. 77.

Doch, er zijn *graden* van egoïsme, en in zijn *wezen* behoort het Staten-egoïsme tot de minst afstuitende en in vele gevallen tot de edele vormen daarvan. De dronkaard verbrast zijn geld ter voldoening aan eigen lust en laat zijn gezin armoede lijden, de woekeraar zuigt zijn slachtoffer uit om zelf welstand te kunnen genieten. Maar, ook de vader is egoïst die van twee kinderen, die in gevaar verkeerden, het *zijne* redt en het andere laat vergaan; de edelman is egoïst die werkt voor het aanzien van *zijn* geslacht; de krijgsman is egoïst die in den strijd de eer van *zijn* vaandel hoog houdt en het vijandelijk vaandel tracht te vermeersteren. En de staatsman is egoïst, die in den nimmer geëindigden strijd der volken, voor het aanzien, de grootheid, den bloei van *zijn* volk rusteloos werkt. Naarmate bij het egoïsme de eigen persoonlijkheid meer op den achtergrond treedt en het geheel waarvan die eigen persoonlijkheid slechts een deel is meer op den voorgrond, naar die mate wordt het egoïsme ook minder onedel; neen, het kan in hooge mate *edel* worden. Er kan zelfs in gelegen zijn een edele opoffering van het eigen Ik ten bate der gemeenschap, waarvan dat Ik een deel uitmaakt, in haar strijd tegen andere eveneens tot een organisch *geheel* vereenigde veelheden.

Hieruit blijkt dus, dat het egoïsme in zijn hoogere beteekenis zelfs den strijd aanbindt tegen het egoïsme in den lageren vorm van het rechtstreeksche eigenbelang. Het egoïsme van militair cergevoel voor *zijn* leger en zelfs reeds voor *zijne* compagnie, *zijn* eskadron, *zijne* batterij, kan den lagen egoïstischen drang van zelfbehoud overwinnen. Het egoïsme van den staatsman als vertegenwoordiger van *zijn* volk tegenover *andere* volken, kan diens lage egoïsme om het zoolang mogelijk behouden zijner positie als hoofddoel na te streven, tegengaan, onder het fiere devies: »fais ce que dois, advienne que pourra.»

Wil men nu het egoïsme dat zich uit in de liefde tot het geheel, waarvan men een deel uitmaakt, al naar gelang van den bijzonderen vorm waarin het zich openbaart, met den naam van ouderliefde, familiezwak, korpsgeest, gemeenschapsgevoel, vaderlandsliefde enz. bestempelen, men zal dan toch moeten toegeven, dat die gevoelens zich als *egoïsme* uiten, wanneer het

geheel, waar degen die ze koestert toebehoort, met daarbuiten staande personen of lichamen in verbinding treedt of in botsing komt. En zoo geschiedt het dan ook in het verkeer der Staten. Voorzeker: het gemeenschaps-egoïsme (als ik het zoo noemen mag) *kan* ook samengaan met het inviduëele egoïsme (b.v. het streven naar voorspoed voor de gemeenschap en tegelijkertijd naar roem voor zichzelf). Ook kunnen, hoe edel het doel ook is, middelen worden gebezigd, die onedel zijn.

Maar het principe wordt daardoor niet aangetast en naar mate de realiteit zwaarder eischen stelt, naar die mate *moet* het idealisme meer op den achtergrond treden; wij militairen zijn daarvan o. a. wat de oorlogsnoodzaak betreft immers ten volste overtuigd. Zoo ook bij het Statenverkeer. Er zijn zeer zeker enkele grenzen, die nimmer mogen worden overschreden, maar waarlijk men trekke ze niet te scherp, de werkelijkheid *spot* er mede en daar er geen rechtsmacht is, worden ze des te eerder overschreden naar mate ze nauwer getrokken zijn. »Idealistische Bestrebungen» en een »hyperhumane Richtung» zooals Lueder zegt, zijn daarom juist verderfelijk.

De Staat vraagt als *bestuurder zijner* maatschappij *stechts* naar hetgeen *zijn* eigenbelang medebrengt, *maar dat eigenbelang is het belang van zijn geheele volk*. Nu er meerdere Staten zijn, kan een Staat, om aan zijne roeping te voldoen, niet uitsluitend organiserende rechtsmacht wezen, maar moet tevens zijn een met zijns gelijken verkeerende persoonlijkheid. Het streven van den Staat, dat op nationaal terrein onvermijdelijk leidt tot de objectiviteit des rechts, leidt op internationaal terrein, te midden der felle concurrentie, even onvermijdelijk tot de subjectiviteit van het egoïsme, gehouden binnen niet zeer enge grenzen van moraliteit. Wel doet zich ook de openbare meening gelden, doch wij zijn er nog niet lang geleden aan herinnerd, dat zij vooral op z.g. volkenrechtelijk gebied veelal onmachtig is, terwijl ze ook menigmaal is vermengd met nationale haat en naijver. Ja, ik geloof, dat zij daarvan op z.g. volkenrechtelijk gebied nimmer *geheel* vrij is 1).

---

1) Zie Bijlage VII.

De krachtige Staten begeeren geen Opperste rechtsmacht, die hen slechts zoude hinderen in hun expansie-politiek. Een Statenrechtbank die codificeert en beschermt, wordt slechts be-geerd door de zwakken . . . uit egoïsme. Er wordt wel eens gesproken van de *Statenfamilie!* Nu, erg veel familiezwak hebben de leden daarvan niet en een patriarchaal bestuur zouden zij niet gaarne aanvaarden tenzij het mogelijk ware, dat elk als huisvader kon fungeeren.

De maatschappij vormt in iederen Staat een groot geheel. Hare leden arbeiden rusteloos, zij beploegen en bezaaien den grond, zij brengen voort producten van handen- en geestesar-beid. Zij ruilen hunne producten onderling en met de leden van andere natiën en treden dus in een uitgebreid verkeer. Maar . . . zij vermeederen zich ook. Trots Neo- Malthusianisme, groeien de bevolkingen der meeste landen gestadig aan, waar-door voortdurend nieuwe middelen van bestaan noodig zijn. In de 12 jaren 1872 tot en met 1883 vermeederde de bevolking van Duitschland op een totaal van ruim 41 mill. zielen in eerst-geuoemd jaar, met 6.453.615 hoofden, alleen door het excédent van de geboorte boven de sterfte. In 1885 leidde Dr. Geffcken, in zijn artikel: *L'Allemagne et la question coloniale* 1) uit de opgegeven vermeerdering af, dat de bevolking van Duitsch-land reeds in 1900 zeventig millioen zielen zoude bedragen. De geleerde schrijver vergat bij deze veronderstelling, dat onmid-dellijk na een grooten oorlog de bevolking van een land ge-woonlijk snel wast. Toch is de aanwas der bevolking in Duitsch-land zeer aanzienlijk. In de landen toch, die het tegenwoordige Duitse keizerrijk vormen, bedroeg de bevolking:

In 1840	32.785.000	zielen.
» 1850	35.395.000	»
» 1860	37.745.000	»
» 1870	40.816.000	»
» 1880	45.234.000	»
» 1890	49.428.000	»
» 1898	54.324.000	»

1) *Revue de droit international* 1885.

zoodat er een gemiddelde toename is van 1%, 's jaars. Deze toename is weder aan het rijzen.

Terwijl van 1820—1896 de vermeerdering der bevolking van Duitschland bedroeg 26 à 27 millioen zielen, door overmaat van geboorten, was de vermindering door emigratie gedurende dat tijdvak slechts ruim 5 millioen zielen. Bij een totale immigratie in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika in 1898/99 van 311.715 hoofden, waaronder 1000 uit Nederland, 77.000 uit Italië, 62.000 uit Oostenrijk-Hongarije, 61.000 uit Europeesch Rusland, 45.000 uit Groot-Britanje en Ierland immigrerden in dat statistische jaar aldaar slechts 17.000 Duitschers; terwijl de *totale* overzeesche emigratie uit Duitschland in 1898 slechts 22.000 zielen bedroeg (in 1891 nog 120.000).

M. H. Het is u bekend, dat Duitschland in 1880 het beschermend steisel invoerde. Zoo goed als alle andere landen volgden. Engeland bleef echter grootendeels de leer van de Manchesterschool toepassen. Dit land nu is ook zeer sterk bevolkt en ook zijne bevolking vermeerdert zich snel, n.l., evenals die van Duitschland met ruim 1%, per jaar. De bevolking van Groot-Britanje, Ierland, Man en de Normandische eilanden bedroeg :

In 1841	27.058.000	zielen.
» 1851	27.746.000	»
» 1861	29.321.000	»
» 1871	31.845.000	»
» 1881	35.247.000	»
» 1891	37.879.000	»
» 1899	40.708.000	»

Engeland nu is sedert eeuwen een koloniale en koloniserende Mogendheid, het Angelsaksische ras is over den geheelen aardbodem verspreid. Ik zal er mij voor wachten hier in beschouwingen te treden omtrent de waarde en beteekenis van het stelsel van bescherming en van fairtrade. Ik zoude wel weten waar te beginnen maar niet waar te eindigen! Doch hier wil ik er alleen op wijzen, dat terwijl onder dit stelsel de Deutsche bevolking sterk is toegenomen, die van Frankrijk stationnair bleef, terwijl weder de bevolking van Engeland, bij eene veel grootere bevolkings-

dichtheid 1), onder het vrijhandelsstelsel even sterk aangroeide als die van Duitschland onder de bescherming. Die sterke aangroeiing van Englands bevolking is het gevolg van den reusachtigen handel van dit land tengevolge van de reeds genoemde oorzaken, doch ook van het feit, dat de industrie van het moederland in hooge mate wordt gebaat door de vele relatiën, die het gevolg zijn van het uitgebreide koloniale bezit. Regelmatige vermeerdering der bevolking nu kan eenerzijds zijn een bewijs van bloei, doch ze wordt tevens uit een staatkundig oogpunt als een *voordeel* beschouwd, met het oog op de weerkracht van den Staat. Het moge door dezen of genen worden betreurd, dat die maatstaf hier nog wordt aangelegd, dat de Staat zich hier als doel vertoont, met dien maatstaf *moet* worden rekening gehouden. Het is dan ook niet zonder reden, dat men in Frankrijk den snellen aanwas der bevolking van Duitschland met bezorgdheid aanziet, in verband met het feit, dat die van Frankrijk zeer gering is en steeds afneemt.

De bevolking van dit land bedroeg:

In 1886	38.219.000	zielen
» 1891	38.342.000	»
» 1896	38.517.000	»

zijnde in het 5-jarig tijdvak van 1891—1896 eene vermeerdering van slechts 0.09% per jaar. In 1890, 1891 en 1892 had zelfs een overmaat van sterfte boven geboorte plaats 2).

De vermeerdering der bevolking die tengevolge van bescherming kan plaatshebben, is in elk geval echter slechts eene plaatselijke, n.l. in het eigen land. Want, voor zoover er landverhuizing plaats heeft, treden de leden onder een ander staatsverband. In het jaar 1895 woonden op de geheele aarde

1) Inwoners per K.m.²:

In Duitschland . . . pl. m.	97	(Saksen 252; Pruisen 91).
„ Gr. Britannië . . . „	130	(Engeland 210; Schotl. en Ierland 54); (Man en Kanaaleil. 185).
„ Frankrijk . . . . „	72	
„ België . . . . . „	226	
„ Nederland . . . . „	155.	

2) Zie *Annuaire de l'économie politique et de la statistique van Maurice*. Block en „*The Statesman's Yearbook van I. Scott Keltic*.

3.458.000 Duitsche onderdanen buiten Duitschland, terwijl in de verschillende Duitsche overzeesche bezittingen op eene totale bevolking van $\pm 14\frac{1}{2}$ mill. zielen in 1899, slechts ± 5000 Europeanen woonden, waaronder ± 4000 Duitschers. Hieruit blijkt de geringe economische beteekenis der koloniën, die Duitschland op 't oogenblik heeft, als wij nagaan, dat er in de Engelsche koloniën 10 à 12 millioen Engelschen wonen. De vermeerdering der bevolking, die het gevolg is van vruchtbare en commercieel-gunstig gelegen koloniën, veroorzaakt dan ook niet alleen, evenals het beschermende handelsstelsel, eene sterke toename der bevolking in het moederland, doch breidt ook het ras uit over de geheele aarde.

En, zelfs daar waar de staatkundige banden, die de verschillende *volkplantingen* aan het moederland binden niet sterk zijn aangehaald, die volkplantingen een groote mate van autonomie bezitten 1), daar zijn zij toch een bron van welvaart voor het moederland in vreedstijd en in oorlogstijd, de Transvaalsch-Engelsche oorlog bewijst het, een bron van kracht. Dat ook de *bezittingen* van het Rijk in andere werelddelen de economische kracht van het Rijk vermeerderen staat vast, dat zij de politieke beteekenis van het Rijk verhoogen, eveneens.

De groote beteekenis van de overzeesche bezittingen en volkplantingen voor de ontwikkeling van een ras blijkt wel het meest overtuigend uit de feiten. Gaan wij toch na, de ontwikkeling van de 4 voornaamste rassen der aarde: het Angel-Saksische, het Latijnsche, het Slavische en het Germaansche, dan blijkt daaruit dat de invloed van de »kolonisatie» daarop overwegend is. In eene bijlage heb ik daarvan een tabellarisch overzicht gegeven, aangaande de oppervlakte der aarde door elk dier rassen bewoond, respect. veroverd, met de daarop wonende menschen, dus zoowel die van het ras zelf, als van de daaraan onderworpen bevolking. (Zie Bijl. V.) Hieronder is begrepen de bevolking der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, doch een samengaan van deze macht met Groot-Britanje, bij het uitbreken van groote staatkundige

---

1) Men denke bijv. aan de nieuwe Australische confederatie.

crississen is zeer waarschijnlijk 1). Het Engelsch-Amerikaansche arbitrage-ontwerp van 1895 is daartoe reeds eene vingerwijzing De Amerikaan Power zegt: »Aan het moederland, derhalve aan Groot-Britannië de hand gereikt. Daarmee verbinden de Unie niet slechts gemeenschappelijke handels- en diplomatieke belangen. Daarmee verbinden haar ook de gemeene gevoelens ontspruitende uit bewuste identiteit van oorsprong, taal, beschaving, maatschappelijke en godsdienstige idealen. Aldus verbonden moet het Angel-Saksische ras één lijn trekken van behoedzame, maar geestkrachtige zelfverwezenlijking; geen voordeel late het glippen; tot geen inschikkelijkheid toone het zich bereid; het gewicht van zijn onverdeelde invloed werpe het in iedere schaal, waar het, hoe weinig ook, gaat om de belangen van zijn cultuur." Sedert de herkiezing van Mac-Kinley tot president der Vereenigde Staten, is het samengaan dezer Republiek met Engeland, wanneer er een algemeene strijd mocht ontbranden, nog meer te verwachten.

Gaat men na de ontwikkeling der andere rassen en de vermeerdering van hun wereldmacht, dan ziet men dat zij, die oorspronkelijk alle het Angel-Saksische ras overtroffen, daarbij thans verre ten achter blijven. Dit blijkt te meer als men bedenkt, dat deze 3 rassen (vooral het Latijnsche) in tal van Staten en Staatjes zijn verdeeld. (Frankrijk, Italië, Spanje, Portugal, een deel van Zwitserland en van België, de Zuid-Amerikaansche Staten). Waarlijk, het streven van Keizer Wilhelm II om Duitschlands oorlogsmarine te versterken, is met deze data voor oogen wel te verklaren, evenals zijne ontboezeming naar aanleiding der gebeurtenissen in China in den zomer van 1900, die hierop neerkwam: Duitschland zal zich niet langer laten wegdringen, waar het geldt de vestiging in overzeesche gewesten.

Iedere gezonde buitenlandsche politiek is er eene die de economische ontwikkeling van de natie bevordert. Dit kan geschieden langs indirecten weg door het sluiten van staatkundige bond-

---

1) Volgens „The Statesman's Yearbook (1900) was het totaal aantal Britsche onderdanen eind 1899: 349.552.293 en met de protectoraten: 385.782.293.

genootschappen, met het doel zich sterk te maken en dus aan najverige mededingers beter het hoofd te kunnen bieden, en rechtstreeks. Het is vooral de expansie die de economische kracht van een volk verhoogt. Vermeerdering van overzeesch gebied, ziedaar dan ook de lens. Is de geheele oppervlakte der aarde reeds bebouwd en geëxploiteerd? Zijn er geen goudmijnen meer uit te delven, geen landstreken meer te ontginnen in de wildernissen en wouden van het zwarte werelddeel, geen natuurlijke verkeerswegen meer te openen en geen kunstmatige meer daar te stellen? De Staat zal bij dat alles voor zijne bevolking den weg banen en haar steunen, zij het ook te midden van allerlei moeiten en bezwaren, zij 't ook met een ijzeren vuist. O voorzeker, het is grootsch dat streven naar expansie, ten bate van de uitbreiding en de ontwikkeling van het eigen ras, die rusteloze arbeid ter vermeerdering van land- en hulpbronnen, het vergrooten van den invloedssfeer, het verwerven van contracthavens en kolenstations. Die expansie, ze verraaft levenskracht en levensmoed bij eene natie, zij getuigt van vertrouwen in eigen kracht, van moed om aan najverige mededingers het hoofd te bieden. Zij teekent energie en ondernemingsgeest om de vele bezwaren en moeiten te overwinnen, die zich voordoen. Dat alles wijst, in 't kort, op een krachtig zich voortdurend ontwikkelend volk, dat niet alleen werkt voor het heden of opgaat in de bewondering van zijn verleden, maar dat ook werkt en zich inspant voor het nageslacht van het eigen ras. Ook daaraan ligt een grootsch denkbeeld ten grondslag. Maar juist in die expansiezucht is het gevaar van conflicten opgesloten, en niet ten onrechte beschouwde reeds in het laatst der 18^e eeuw Jeremias Bentham het bezit en de verwerving van koloniën als een der meest voor de hand liggende redenen van den oorlog. Hem zweefde daarbij vermoedelijk voornamelijk de veroveringszucht van zijn vaderland (Engeland) voor den geest, dat reeds in dien tijd was de *despote de la mer*. Doch tegenwoordig wordt de expansiezucht, zooals reeds werd opgemerkt, meer en meer algemeen.

Strijd is de vader van alles wat bestaat. Geen levensvatbare natie zal ter wille van een gemeenen wereldvrede, dien strijd

opgeven, want zij zoude zich noodeloos opofferen voor een onbereikbaar ideaal. Treffend juist wijst von der Goltz op dien strijd als hij zegt: »So lange Völker auf Erden nach irdischen Gütern streben, so lange sie danach trachten für nachwüchsene Geschlechter Raum zur Entfaltung, Ruhe und Ansehen zu sichern, so lange sie von grossen Geistern geführt, über die engen Grenzen alltäglichen Bedürfnis hinaus nach der Verwirklichung politischer und kulturhistorischer Ideale streben, so lange wird es Kriege geben . . . . Kriege sind Menschenloos, sind unvermeidliches Völkergeschick. Ewiger Frieden ist den Sterblichen in dieser Welt nicht beschieden" 1).

Juist de mogelijkheid van een oorlog is een van de voornamste factoren, die aan het streven naar expansie een schoonen achtergrond verleent. Strijd en inspanning vermeerderen de krachten, *maar rust roest*.

De verovering van door onbeschaafde volksstammen bewoond gebied door beschaafde Staten is op zich zelf niet in strijd met onze begrippen van moraliteit. Wel valt het te betreuren, dat de hierbij noodige strijd, leidt tot allerlei handelingen van ruw geweld, over en weer, maar het is nu eenmaal de loop der wereldgeschiedenis (men denke slechts aan ons werelddeel en niet het minst aan ons eigen vaderland), dat de richting, die moet worden ingeslagen om den toestand te bereiken van beschaving en vooruitgang, niet voert langs een effen pad bezaaid met rozen, maar langs een hobbeligen weg, gedrenkt met bloed en tranen.

Onder de meest bekende der vele mislukte pogingen tot stichting van een algemeenen Statenbond behoort die van Hendrik IV of liever van Sully (*le grand projet du Roy*) wel in de eerste plaats te worden genoemd; het plan had reeds een begin van uitvoering gekregen, alle uitgenoodigde Staten hadden zich gunstig voor het denkbeeld verklaard, behalve het Habsburgsche huis. Kwade tongen zeiden zelfs, dat het alleen te doen was om de macht van dit huis te knakken. Dit echter in het midden latende, is 't hier mijn doel alleen, er aan te herinneren dat

---

1) Das Volk in Waffen, Kap. VII.

ten onrechte door velen eenigszins sarcastisch wordt gezegd: »om tot den eenwigen wereldvrede te komen was dus weder een oorlog noodig.» Dit op zich zelf bevat niets ongerijmds. Overal is aan het recht door de macht de weg gebaad, ware dät hier het eenige bezwaar, de rechtstoestand ware reeds lang verkregen bij het Statenverkeer.

Terugkeerende tot de verovering van overzeesch gebied, zal ik hier niet ingaan op de strijdvrage in hoever in elk concreet geval door den beschaafden veroveraar *op den duur* met den on- of half beschaafden inlander is gehandeld als weuschelijk was. Ik heb reeds bij den aanvang mijner beschouwingen gezegd, dat het streven moet zijn hem tot een persoonlijkheid op te leiden, voor zoover hij daarvoor vatbaar is 1). Maar, overigens is uit een sociaal-ethisch oogpunt, die verovering niet alleen te verdedigen, doch zelfs gewenscht te achten. Het is de taak van beschaafde volken, landen bewoond door menschen, die nit gebrek aan beschaving, nit luiheid, onkunde, enz. deze landen niet behoorlijk exploiteeren, voor het algemeene wereldverkeer open te stellen, waarbij dan nog veelal de bate te vermelden valt, dat de met onze begrippen van moraliteit strijdige handelingen van wreedheid en barbaarschheid in de toekomst worden voorkomen. Zoo reiken dus egoïsme en beschaving hier elkander de hand.

»Hätte die Gewalt nicht dem Recht vorgearbeitet, nicht mit eiserner Faust den widerstrebenden Willen gebrochen und den Menschen an Zucht und Gehorsam gewöhnt, ich möchte wissen wie das Recht sein Reich hätte gründen können, es hätte auf

---

1) De theorie van Renan, dat de negers zijn *bestemd* om de blanken te dienen, is met dat beginsel ten eenenmale in strijd: „Le nègre, par exemple, est fait pour servir aux grandes choses voulues et conçues par le blanc.” (Dialogues philosophiques). En: „Le principe le plus nié par l'école démocratique est l'inégalité des races et la *légitimité* des droits que confère la supériorité de la race.” In zijn *Réforme intellectuelle* zegt Renan, dat de Chineezen en de negers moeten worden onderworpen. (De eersten noemt hij een „race d'ouvriers”, de laatsten „race de travailleurs de la terre.” Men is met een en ander al druk bezig. Wie zegt ons echter dat zij niet *kunnen* worden ontwikkeld, al is 't dan ook na door geweld te zijn onderworpen? Waar een ras voor geen ontwikkeling vatbaar is, sterft het van zelf uit, het wordt als 't ware door de beschaving weggevaagd, het smelt weg als sneeuw voor de zon (roodhuiden).

Triebsand gebaut." Dat zegt Ihering 1) betreffende de ontwikkeling tot den rechtstoestand der tegenwoordig beschaafde maatschappijen, dat geldt ook in verhoogde mate de invoering van de beschaving in de overzeesche landen. Daarom is ook de vestiging van Europeesche Staten in China *op zich zelf* geen met onze begrippen van moraliteit strijdige daad, doch wel blijkt uit de onder allerlei schoone woorden verborgen conflicten der Mogendheden op dit grootc, wij kunnen wel zeggen internationale terrein, dat de eigen belangen van elk der Staten de motoren zijn, die een *samenwerken* van die Mogendheden ten dienste van beschaving en wereldverkeer, in hooge mate belemmeren en op den duur wellicht zullen onmogelijk maken.

Men spreekt van congressen en conferentiën der Staten voor de bevordering van vrede en humaniteit. Maar wie zal niet erkennen, dat al kwamen de Staten ook somtijds met allerlei ceremoniën, plichtplegingen en vriendschapsbetuigingen op eene conferentie samen in het belang des vredes, dit niet wegneemt dat zij voortdurend, nu hier, dan daar samentreffende op het wereldtooneel met minder vredelievende, onbaatzuchtige bedoelingen bleken te zijn beziel, dan die waarvan zij officieel getuigenis afleggen.

De naijver der Staten wordt door de actieve buitenlandsche politiek, die voor de expansie wordt vereischt, opgewekt en geprikkeld, en het moet als een nadeel daarvan worden beschouwd, dat zij een voortdurende uitbreiding der strijdkrachten medebrengt, waardoor steeds aanzienlijker kapitalen en arbeidskrachten worden gebonden. Mogen die kapitalen uit een zuiver nationaal oogpunt beschouwd al niet renteloos zijn, van een algemeen economisch standpunt beschouwd, zijn zij het in hoofdzaak wél. Maar, nog veel grooter nadeel spruit voort uit de omstandigheid, dat de expansie maar al te licht een toemeloze begeerlijkheid wekt, waarop de woorden: *l'appétit vient en mangeant* van toepassing zijn.

In dit jaar verscheen een werkje: »Deutschland bei Beginn des 20 Jahrhunderts», waarin de Duitsche schrijver zegt: »Wir

1) Ibid. I Kap. VIII.

müssen uns allmählig mit dem Gedanken vertraut machen, aus unserer *bescheidenen*" (!?) »Werdestellung herauszutreten, denn nur wenn ein Volk wächst kann es sich erhalten. Russland hat sein *Panslavismus*, England sein *Greater Britain*, Amerika sein *Panamerikanismus* als Leitstern der nationalen Entwicklung—bekennen wir uns doch etwas kräftiger als bisher zu dem *Pan-Germanismus* der sich einstweilen nur schüchteren" (!?) »und akademisch regt. Halten wir den Gedanken fest, auch wenn noch Jahrzehnte bis zu seiner Verwirklichung hinziehen sollten, lassen wir nicht ab von ihm, darin liegt unsere Zukunft." En het streven van 't Pangermanisme geeft de schrijver als volgt aan: Duitsch-Oostenrijk, Nederland en Zwitserland moeten binnen kort »uns angegliedert" worden, *des noods* met geweld. De schrijver vertegenwoordigt een steeds in beteekenis toenemende staatkundige richting in Duitschland 1). In de opzienbarende rede des Keizers bij de eerste steenlegging van het Rijks Limesmuseum zeide hij: »Door innige samenwerking van (de Duitse) vorsten en volken (moet Duitschland) zóó sterk, zóó vast vereend en zóó machtig worden als het Romeinsche rijk, opdat, dezelfde waarde voorheen toegekend aan het: »*civis romanus sum*" in het vervolg worde gehecht aan het gezegde: »Ik ben een Duitsch burger." Rome was eene wereldmacht die streefde naar de wereldheerschappij en het schijnt dat Wilhelm II droomt van een Duitschland waarvan de macht die van alle andere Rijken overtreft.

De begeerlijkheid kan er toe leiden en leidt er toe, dat men zich niet uitsluitend tevreden stelt met bezitname, maar ook overgaat tot het veroveren van eigendommen, toebehoorende aan zwakken, al kunnen dezen titels doen gelden, niet onderdoende voor die, welke de veroverende Staat op zijn territoir als zijn heilige »rechten" proclameert. Sarcastisch worden dan aan een klein, fier, zich ten doode toe verwerend volk in kanongebulder de woorden toegeroepen: Macht is recht. Spreekt gij van uw recht, wij hebben het onze, het recht van den sterkste, spreekt gij van uwe belangen, de onze hebben voor ons de voorkeur, spreekt gij van uw territoir, het onze heeft afronding

1) De Militaire Spectator 1898 n°. 11: Oolgaardt, Strijd in tijd van vrede.

noodig en onze schatkist behoeft uw goud. Dat is de leer van de utilitaristische school in toepassing gebracht, niet in den milderen en in hoofdzaak zeer aannemelijken vorm van Montesquieu en Bentham, doch op echt Machiavellistische wijze.

Edoch, een dergelijke immoreele staatkunde, kan de groote beteekenis van de expansie-politiek als zoodanig niet verminderen, niet onwaar maken de stelling, dat voor de expansie, zelfbewuste kracht en ondernemingsgeest worden vereischt. De strijd om het bestaan tusschen de volken is nimmer geëindigd, hetzij dan dat die strijd alleen in handhavenden of wel in expansieven zin wordt gevoerd. Van *dien* eeuwigdurenden strijd is de oorlog slechts de uiterste vorm. Von Clausewitz 1) heeft dit duidelijk uiteengezet, evenals Generaal Jung, waar hij zegt 2): »Une société ne peut être qu'en paix ou en guerre. Ces deux termes expriment *une seule et même action*, la concurrence des sociétés pendant la période de paix et pendant celle de la guerre. La guerre n'est en effet que la continuation de la lutte de la paix avec des procédés particuliers : . . . La vraie guerre est celle de la paix, elle prépare l'autre.»

Op de beteekenis van den oorlog kom ik nog terug, doch hier wordt er reeds op gewezen dat in stede van den materielen dwang van de rechtsmacht, in het Statenverkeer de *ultima ratio* is de materiele strijd der z.g. subjecten, der persoonlijkheden onderling, en *die* strijd kan niet anders opleveren dan *het recht van den sterkste*. En M. H!, wil men dan van een »volkenrecht» spreken waarvan dat recht van den sterkste *het eenige reële* is 3), dan is dat volkenrecht het naturrecht van het redeloze dier, of den onbeschaafden oermensch, hoe zachtvaardig men zich dien ook moge voorstellen! Doch juist door het recht hier te elimineeren, komt men tot een geheel ander inzicht in de zaak. Dat er niet meer gevochten wordt tusschen

1) General Carl von Clausewitz: Vom Kriege I Theil. 24.

2) Le Général Jung: Stratégie, tactique et politique.

3) Zie Den Beer Poortugael. Het Oorlogsrecht blz. 77 en 78. B.v.: „Evenzeer zal een Staat, die nit volslagen gebrek aan gemeenschapsgevoel tot zijn uiterste grens consequent egoïst blijft — al handelt hij strikt genomen niet tegen het recht — weezin en haat verwekken bij andere Staten.”

de Staten, dan reeds geschiedt, dat hier niet die chaos ontstaat waarover reeds meer werd gesproken, het is omdat de Staten altijd meer op een afstand van elkander blijven dan de individuen in de maatschappij en er voor het voeren van een oorlog voorzeker meer noodig is dan het ballen van een vuist of het trekken van een zwaard. Zal er nog eenmaal een eind komen aan dien strijd? Men kan zich omtrent de vestiging van een wereldrecht tweeërlei voorstellingen maken: of door middel van centrale macht *boven* de Staten, of tengevolge van overheersching van alle rassen door één ras, dat gaandeweg alle volken in zich oplost, en den wereldstaat vormt. De Staat *boven* de Staten is, zooals reeds hiervóór werd uiteengezet, ondenkbaar omdat daardoor de Staten juist zouden ophouden Staat te zijn, want *Staat* wil zeggen een de belangen van zijn volk behartigende soevereine macht. Dat de kleine Staten, vooral die welke niet alleen materieel zwak zijn doch wien 't ook aan moreele kracht ontbreekt, zulk een oppermacht gaarne zouden zien ontstaan, is verklaarbaar, want zij kunnen of durven de belangen van hun volk toch niet in hun volheid behartigen. Maar, de opinie der zwakken wordt hier niet gevraagd. De groote Staten geven er de voorkeur aan zelve te zorgen voor de belangen van hun volk, ook naar buiten. Hij die zoude meenen, dat de Staat dit in zijn volheid zoude kunnen doen als er in het wereldverkeer eene macht boven hem stond, hij zoude, dunkt mij, een eigenaardig denkbeeld hebben van dat wereldverkeer onder die omstandigheden, bij het voortbestaan van de verschillende nationaliteiten, dat is dus: vóór alle volken in één nationaliteit waren opgelost. Voor een wereldrecht, zoude dus eerst noodig zijn een zich oplossen der nationaliteiten in ééne enkele. Dan zoude er zijn één volk en één Staat en een *volkenrecht* ware dan juist onnoodig. Langa vreedzamen weg zal dit niet kunnen geschieden: geen volk doet vrijwillig afstand van zijne zelfstandigheid, dan wanneer het door kleinmoedigheid, kortzichtigheid en vrees, in een zóó ongunstigen economischen toestand mocht zijn geraakt, dat het in de oplossing in een grooter staatsverband nog het eenige redmiddel ziet. Maar, in elk geval zullen de groote Staten, vertegenwoordigende de groote volkengroepen, voorloopig blijven

bestaan. Zullen zij ten slotte een grooten wanhopigen strijd om het bestaau met de wapens moeten voeren waaruit de overwinnaar als wereldmacht, als eenige macht te voorschijn treedt en alle volken in *zijn* volk doet opgaan? Het is moeilijk daarop een antwoord te geven. Maar is het vrij zeker, dat die eindstrijd om de wereldmacht, *als* hij komt, nog in een ver verwijderde toekomst ligt, volkomen zeker is het, dat, mocht die strijd komen, hij dien Staat het best voorbereid zal vinden wien het gelukt is *zijn* volk, door de expansie, in de economisch gunstigste positie te brengen. En de strijd om daartoe te geraken, hij is, (wie kan het ontkennen?) in vollen gang. Meer en meer zien wij afstanden verdwijnen en de aanraking tusschen de volken toenemen, en in weerwil van de hooggeroemde universaliteit van kunsten en wetenschappen, zien wij de nationaliteiten steeds sterker geaccentueerd en dientengevolge de meerdere aanraking zich in de eerste plaats kenmerken door meerderen nijd en feller economischen en commercielen strijd: inde irac. En als achtergrond daarvan: den oorlog! En daarom beaam ik ten volle wat Power in zijn meergenoemd artikel zegt: »Wee het volk, dat te vroeg het oorlogvoeren verleert, terwijl nog ruwer, hardhandiger naburen die school niet hebben verlaten en geen hinder voelen van de gewetensbezwaren waardoor des mededingers arm werd verlamd!»

Ik zeide reeds, dat in verband hiermede, de Staat niet alleen *middel* mag zijn, doch ook *doel* moet wezen. Doel, in zooverre dat hij *krachtig* moet zijn naar *buiten* om welvaart te kunnen brengen naar *binnen*, eene welvaart, die, vooral bij het toenemend internationaal verkeer, in hooge mate afhankelijk is van den steun, dien de Staat op het wereldtooneel aan zijne subjecten verleen kan en vooral verleen *durft*. De utilitaristische school moge wellicht te veel aan den Staat opofferen, voor een krachtig optreden naar buiten moet haar principe door iederen Staat, die nog reden van bestaan wil hebben, worden aanvaard. Het *individualiteitsprincipe* der maatschappij moet daartoe ten deele worden opgecofferd aan het *eenheidsprincipe*, dat in den strijd der volken *moet* worden toegepast. Voor velen moge Ranke's beschouwing, dat de krachtsorganisatie het *hoofddoel* is van den

Staat, onaannemelijk zijn, wie kan met de geschiedenis voor oogen ontkennen, dat de macht de hoofdrol vervult op het wereldtooncel.

Cobden, de Engelsche vredesapostel zeide eens : »Engeland dankt zijn handel, die zich tegenwoordig over de geheele wereld uitstrekt, aan de vredeswerken van Watt en van Arkwright en niet aan de schitterende daden van Nelson en Wellington.» Dit is geheel onjuist. Omdat Engeland krachtig is, heeft het zich dien wereldhandel kunnen *veroveren*, en heeft het zich kunnen handhaven. De uitvindingen van Watt en Arkwright staan ook aan andere landen ten dienste, maar Engeland's kracht is er alleen ten bate van Engeland zelf 1). De stelling : *Salus populi suprema lex esto* doet zich meer en meer gelden. Ja, het individualiteitsprincipe in de maatschappij tot het uiterste gevoerd, leidt tot versterking van het egoïsme in den lagere zin ten koste van dat in de hogere beteekenis. Als iemand, die, hetzij rechtstreeks, hetzij middellijk, invloed uitoefent op de buitenlandsche staatkunde van zijn vaderland, hij zij *staatsman, volksvertegenwoordiger of man van invloed*, als zoo iemand overwegingen van *persoonlijk* belang laat gelden *boven* de belangen van den Staat, dan handelt hij volgens het berekenende egoïsme. Dit geldt zoowel hem, die b.v. den oorlog provoceert *alleen* omdat hij er *persoonlijk* voordeel bij heeft, als hem, die een waardig optreden van zijn vaderland tegengaat, *alleen* omdat hij bevreesd is, dat bij ontwikkelingen, zijn *persoonlijke* belangen zullen worden geschaad. Al is de krachtsorganisatie van den Staat geen *einddoel*, zij is toch zeker een zeer belangrijk doel, omdat het einddoel : de welvaart van de maatschappij, en daarin het welzijn van ieder individu, niet bereikbaar is, dan over de etappe van de staatskracht. Het baat niet over dien toestand van scherpe internationale concurrentie te wecklagen, en het gaat niet aan er Power over hard te vallen, dat hij dien toestand met nadruk

---

1) Cromwell, de geniale grondlegger van Engeland's overmacht ter zee, heeft door die overmacht ons vaderland kunnen wegdringen van zijn schitterende positie, en zodoende den weg gebaad voor de reusachtige ontwikkeling van zijn vaderland, ook in latere eeuwen.

constateert. En, als Tolstoi het patriotisme veroordeelt, dan vragen wij maar wát dan? Tolstoi blijft in gebreke, zelfs bij benadering, aan te geven wat hij voor den Staat in de plaats wil stellen, en, zoolang er Staten zijn, kan worden gezegd: *Wee het volk dat zijn patriotisme verloren heeft*, het heeft zijn bezielende kracht verloren, het kwijnt en sukkelt voort, tot het wordt opgelost in een ander volk.

Al overdrijft Power zeer zeker, wáar hij zegt, dat er bij den strijd tusschen de volken geen plaats mag zijn voor de moraal, zoo heb ik toch reeds als mijne meening doen kennen, de stelling, dat aan de volkenmoraliteit geen te enge grenzen moeten worden gesteld. De zedelijkheidsbelijdenis der Staten kan uitermate kort zijn: »Ik zal nooit een gegeven woord schenden en nooit een daad verrichten, die een verraderlijk karakter draagt.» Hoe kort deze belijdenis ook zij, ze wordt niet altijd toegepast. Voor die toepassing is het in elk geval noodig dat wordt uitgemaakt, waarin het gegeven woord bestaat, dat is, er moeten verdragen worden gesloten, die duidelijk stipulceren waaraan men zich te houden heeft en die dus niet de vaagheid hebben van het daarenboven niet uitdrukkelijk erkende z.g. »gewoonte-volkenrecht». Voor zover de Staten zulks niet deden, schijnen zij de vaagheid te verkiezen boven duidelijke formulering en de vrijheid van handelen boven den moreelen band van het plechtig gegeven woord. Het z.g. *conventioneele recht*, wat betreft door *alle* Staten erkende bepalingen, is van zeer geringen omvang, het zijn voornamelijk verkeersverdragen, van zuiver utilitaristischen aard of wel conventiën voor oorlogstijd (blz. 134).

Wat betreft het z.g. *gewoonte-volkenrecht*, tal van schrijvers hebben het trachten te formuleeren en voegen, al naar gelang van hun persoonlijk inzicht, aan die bepalingen het imperatieve »het is verboden" of het genadige »het is geoorloofd" toe. Over al die subjectieve opvattingen, formuleringen, interpretatiën enz. bewaren de Staten zelve het stilzwijgen en daarom wordt maar aangenomen dat zij die niet eens objectief gestipuleerde beginselen erkennen (z.g. *consensus gentium*). Maar wat is een z.g. »gewoonterecht", dat *niet* berust op de erkenning daarvan

door eene rechtsmacht? Het kan geen recht zijn, omdat het geen afdwingbare, dat is verzekerde, norm vormt en zoowel de concrete toepassing in elk bijzonder geval, als de aanvaarding in 't algemeen, afhangt van de overwegingen der z.g. subjecten zelf. De Hoogleraar d'Ablang zegt 1): »Het ligt toch zeer voor de hand, dat het gewoonrecht *als zoodanig*, d. i. onafhankelijk van den Staat gedacht" (d. i. dus van de rechtsmacht *boven* de leden) »allen niterlijken dwang mist, terwijl wettelijke voorschriften door alle middelen worden gehandhaafd, die aan den Staat, door zijn tot machtsoefening georganiseerde toerusting ten dienste staan. Hier dringt zich alzoo de praëjudiciele quaestie op of die uitwendige afdwingbaarheid al dan niet een wezenlijk bestanddeel van alle recht uitmaakt. *De bevestigende beantwoording schijnt mij de eenige juiste toe.*" (ik cursiveer).

Men ziet het aan de verslagen der vergaderingen van het *Institut de droit International*, hoeveel moeite het kost, dat z.g. gewoonrecht naar aller wensch voor het gebruik pasklaar te maken, d. i. zóódanig te formuleeren, dat het geacht wordt aannemelijk te zijn voor de Staten, die het dan toch moeten erkennen, alvorens het hun morcel bindt. En toch bestaat het Institut uit personen behoorende tot de corypheeën op volkenrechtelijk gebied, die met groote volharding en na ernstige grondige bestudeering, de te behandelen quaesties ter hand nemen. Zeker kan het Institut met voldoening wijzen op hare reeds met aanvankelijk succes bekroonde pogingen op het gebied van het internationale privaatrecht. Maar, ik wees er reeds op, dat het hier, geldende eene quaestie van verhoudingen tusschen individuën, mogelijk is *intra-nationaal* recht te scheppen voor *internationale* privaatrechtelijke verhoudingen. Doch op zuiver volkenrechtelijk gebied geven de Staten de voorkeur aan

---

1) d'Ablang, *Recht en rechtswetenschap* blz. 17. Zie ook *ibid.* blz. 19 en 20. »Het gewoonrecht zou derhalve zijn eigen levensbeginsel verloorheuen, indien het de individueele vrijheid geheel uitsloot. En vermits recht en subjectieve willekeur begrippen zijn, die zich niet met elkander verdragen, ligt de slotsom voor de hand, dat de gewoonte die den steun van den Staat mist, geen recht kan scheppen." . . . .

het vage »*consensus tacitus*, boven den moreelen band van het uitdrukkelijk gegeven woord.

Bij het Statenverkeer is alles subjectief : zoowel de interpretatie van de subjectief-opgestelde verdragen voor elk concreet geval, als het bepalen van de waarde en de *toepassing* van het niet langs objectieven weg omschreven z.g. gewoonte-volkenrecht. Alle min of meer officieele documenten, die als kenbronnen van het z.g. volkenrecht dienst doen (verklaringen, manifesten, proclamatiën en diplomatieke stukken), dragen het karakter der subjectiviteit, terwijl ze de Staten, zelfs die waarvan de officieele personen ze opstelden, (om van de andere Staten niet te spreken), niet formeel binden, daar ze geen geratificeerde verdragen zijn. En, zelfs al ware dit het geval, (hetgeen *beslist* moet worden ontkend), dan nog geldt het de objectieve *toepassing* der beginselen in elk concreet geval!

Het z.g. gewoonte-volkenrecht mist zelfs den eerbiedwaardigen ouderdom van het burgerlijk recht, omdat, zooals wij zagen, eerst in het midden der 17^e eeuw van een eenigszins geregeld Statenverkeer sprake is. Doch, dit daargelaten, overal missen wij in het Statenverkeer de 2 wezenlijke kenmerken van alle recht, te weten :

1°. de *oorsprong* in eene rechtsmacht zelve ;

2°. de *handhaving* en *objectieve interpretatie* in elk bijzonder geval, *door* eene rechtsmacht.

Zoodoende kan zelfs door een overeenkomst, declaratie, conventie of hoe men de verdragen ook noemen wil, geen *rechts-toestand* ontstaan, doch slechts een toestand van vertrouwen, of althans van hoop, dat het gegeven woord zal worden gestand gedaan. Het stuk zelf, het geschreven onderteokende en geratificeerde *tractaat* is van dat gegeven woord een tastbaar bewijs

In dien *moreelen* zin kan op de internationale verdragen het *Pacta sunt servanda* worden toegepast. Ook hier doet zich, evenals op het geheele gebied der moraal, de lang niet altijd objectieve, onpartijdige macht der publieke opinie gelden.

De *verkeersverdragen*, zijnde voor verreweg het grootste gedeelte speciaal-verdragen tusschen enkele Staten onderling, hebben voor eene verzekerde onpartijdige toepassing van weers-

zijden wellicht nog het minst de rechtsmacht noodig, omdat zij alleen ontstonden, tengevolge van eene door beide partijen gevoelde behoefte, dus overeenstemmen met het wederzijdsch eigenbelang. Toch mist men ook hier de verzekerde objectieve interpretatie van de rechtsmacht voor ieder bijzonder geval. Op dit gebied heeft de arbitrage (zij 't ook, dat de vraag of zij al dan niet zal worden aanvaard weder alléén van de partijen zelf afhangt) 1) een uitgebreid arbeidsveld.

Doch, het zijn voornamelijk de *politieke verdragen*, die aanleiding geven tot strijd. »Das Verhältniss von Staaten» zegt Hegel 2) »ist das von *Selbständigkeiten*, die zwischen sich stipuliren, *aber zugleich über diesen Stipulationen stehen.*» Inderdaad, dat is het wezen van de zaak, dat is de reden van de mogelijkheid der *traités inégaux*, zooals Vattel ze noemt 3), die feitelijk overal bestaan waar een overwinnaar of een sterkere een verdrag aan den overwonnene of zwakkere opdringt. Een »ongelijk» verdrag is echter, zooals Pinheiro-Ferreira, Vattel's commentator, terecht opmerkt, eene *non-sens juridique*; waar recht heerscht, is voor zulk een non-sens juridique geene plaats.

Bluntschli somt in zijn »Rechtsbuch» tal van overwegingen op, betreffende de grenzen van de verplichtingen om een verdrag na te komen (Aufhören der Vertragsverbindlichkeit) 4). Bij het ontbreken eener objectief beslissende macht, hangt het voortbestaan van het verdrag alléén af van de subjectieve overweging van de partij, die het verdrag niet langer wil accepteerén, omdat de inhoud met hare nationale belangen in strijd zijn. Van de wederpartij en de vraag of het opzeggen voor haar niet wellicht nog veel nadeeliger is dan het handhaven voor de opzeggende partij zoude zijn, geen sprake. Alles hangt dus weder af van de *machtsverhouding*, n.l. van de quaestie of de bedoelde Staat in zoo'n geval het verdrag *durft* opzeggen; *Bluntschli* nu

1) De Heer van Zuylen zeide terecht in de Tweede Kamer (26 Nov. 1874) naar aanleiding van de motie van Eek en Bredius: »*gedwongen arbitrage is eene contradictio in terminis.*»

2) Hegel, »Grundlinien» § 330.

3) Vattel, liv. II, § 169.

4) *Bluntschli*, Sechstes Buch, Hoofdstuk 6.

zegt (punt 458): »Ferner können Verträge deren Bestimmungen mit der als nothwendig erkannten Fortbildung der Verfassung eines Staates oder mit der nothwendigen Wandlung des Privatrechts unverträglich geworden sind, von diesem Staate gekündigt werden.»

De schrijver wijst in zijne toelichting tot dit punt zelfs op het Pruisisch Manifest van 9 Oct. 1806 en haalt daaruit de woorden aan: »Vor allen Tractaten haben die Nationen ihre Rechte" 1). Dit is hier »des Pudels Kern". In elk geval heeft dus ook Bluntschli het predomineeren van het *nationale* utiliteitsbeginsel bij de verhouding van Staat tot Staat niet kunnen ontkennen. En, in verband daarmee geeft hij ten bate der nationale belangen, eventueel het beginsel prijs, dat slechts de *gezamenlijke* wil der contractanten een verdrag kan opheffen (*mutuus dissensus*), omdat het verdrag het product was van hun *gezamenlijken* wil. Dit beginsel is nog uitdrukkelijk gehuldigd op de *Conferentie van Londen* (1871). Daar werd namelijk de clause aangenomen »que c'est un principe essentiel du droit des gens, qu'aucune puissance ne peut se délier des engagements d'un traité ni en modifier les stipulations, qu'à la suite de l'assentiment des parties contractantes au moyen d'une entente amicale." Willen de Staten nagaan in hoeverre zij door deze plechtig aangenomen clause gebonden zijn, in verband met het beginsel: »vor allen Tractaten haben die Nationen ihre Rechte", zij hebben slechts op te slaan, bij gebrek aan een code: Bluntschli's Rechtsbuch. *Sapienti sat.*

Is, wat betreft het vertrouwen, dat in de nakoming van politieke verdragen wordt gesteld, vooruitgang merkbaar? Het valt moeilijk dit aan te nemen. In zijn merkwaardige studie »Geist und Stoff im Kriege" zegt C. v. B. K. over den tijd vóór de Silezische oorlogen: »man traute der Heiligkeit der Verträge mehr als dios heute geschieht. Den bekaunten Grundsatz, einem

1) Dergelijke in de practijk geheel subjectief uitgelegde, overwegingen zetten de deur wijd open voor willekeur. Dat de schrijver hier *niet* het oog heeft op absoluut of zelfs tot op zekere hoogte onuitvoerbaar geworden bepalingen, blijkt uit punt 459, waar dergelijke verdragen afzonderlijk worden genoemd (*ultra posse nemo tenetur*).

Könige dürften Verträge kein Hemmniss seiner Entschlüsse sein, verdankt die Welt erst Friedrich dem Grossen, er wenigstens sprach ihn zuerst in neuerer Zeit dürr und trocken aus." Frederik de Grootte zeide ook: »Le maitre avertira la jeunesse que le droit des gens manquant de puissance coërcitive pour le faire observer n'est qu'un vain fantôme, que les souverains étalent dans les factums, lors même qu'ils le violent." Zijn wij tegenwoordig wel zoo heel veel verder? Men denke aan de waarde die b.v. aan de z.g. neutraliteitsverdragen wordt toegekend, aan de schending van het dusgenaamde territorialiteitsrecht en aan de verdragen, die gesloten werden met het oog op een eventueelen oorlog. In 1876 verklaarde de onderstaatssecretaris Bourke in het Engelsche parlement, dat de leer der heiligheid der verdragen in oorlogstijd onhoudbaar is, dat verdragen voor den oorlog »het papier niet waard zijn waarop ze geschreven staan." Dat is nog wat anders, dan Bluntschli's »opzeggen." Von Hartmann zegt naar aanleiding van Bourke's beschouwing 1): »Das einfach und präcis kundgegebene Wort sollte doch auf allen Lehrstühlen des Völkerrechts sein Echo finden." Welnu M. H., ik heb gedurende 6 achtereenvolgende jaren het volken- en oorlogsrecht gedoceerd; ik heb verkondigd, dat ik meer en meer tot de overtuiging ben gekomen, dat er bij het Statenverkeer van geen rechtstoestand kan worden gesproken. Maar, nooit kan het *zonder opzeggen* schenden van een verdrag anders worden gequalificeerd dan als een eerlooze daad, door geen Machiavellistische beschouwingen goed te praten. *Fides etiam hostibus servanda est*, (zelfs tegenover vijanden mag men geen vertrouwen schenden). Ik heb het hier niet over spontane in de hevige opwinding van den strijd door individuen verrichte daden, ten opzichte waarvan de exceptie van ontoerekenbaarheid kan worden opgeworpen, maar over het systematische schenden van het verdrag door de verantwoordelijke leiders, dat is door de vertegenwoordigers van den Staat. Waar ik een volkenrecht niet kan aanuemen, daar erken

---

1) Von Hartmann, Kritische Versuche II. Militärische Nothwendigkeit und Humanität III.

ik, en wellicht juist hierdoor in verhoogde mate het bestaan van een volkenmoraal, welke voorschriften niet zijn gegrift op steenen tafelen der wet of geformuleerd op perkamenten rechtsrollen, maar geschreven in het hart, in het boek des gewetens, dat den redelijken en zedelijken mensch boven het redelooze dier verheft!

Tegen die volkenmoraal wordt herhaaldelijk *straffeloos* gezondigd. Het is nu eenmaal onvermijdelijk aan iederen rechteloozen toestand verbonden, dat er geen sprake is van omschreven misdrijven met daarop gestelde straffen. Konden wij doordringen in de geheimen van de diplomatie der grootmachten, wij zouden vermoedelijk nog verscheidene handelingen aanschouwen, die aan de leer van Machiavelli herinneren. Maar, onder alles wat afkeuring verdient, en waarop de stelling: »het doel heiligt de middelen» niet toepasselijk is, bekleedt het schenden van het plechtig gegeven woord wel de eerste plaats. Dat dit wordt gevoeld en, zij het ook onwillekeurig, erkend, het blijkt voldoende uit den afkeer dien de Staten toonen om zich door verdragen moreel te verbinden 1).

Het is zeker opmerkelijk, dat de Staten, waar zij als egoïsten onderling verkeerden, wat het *formeele* hunner verhouding, de hoffelijkheid (*comitas gentium*) betreft, de vormen streng tegenover elkander in acht nemen, de gebruikelijke *ceremoniën* nauwgezet toepassen. Deze ceremoniën zijn, zooals reeds de naam uitdrukt, *uiterlijkheden*, vormen, zij kunnen niet als maatstaf dienen van de gevoelens die de Staten elk in het bijzonder voor elkander koesteren. De beteekenis van het *ceremoniëel* moet niet worden onderschat, maar het is een zinledig vertoon indien achter dat ceremoniëel niet gevonden wordt een buitenlandsche staatkunde, die de waarachtige belangen des volks voortdurend behartigt.

1) Men lette dan ook op de woorden van von Hartmann, voornamelijk op die welke door mij zijn gecursiveerd: „Ein Staat, wenn er gewissenhaft verfahren will, hat darauf Bedacht zu nehmen, sich in Bezug auf seine Kriegführung nur da durch Verträge *einengen* zu lassen, wo er bestimmt erwarten kann, dass ihm die kriegerische Action auch die Möglichkeit geben und lassen wird, unter allen Bedingungen, den *übernommenen Verpflichtungen* gerecht zu werden.”

Het kennen van de vormen en gebruiken der Statenetikette, van de techniek der diplomatie, is eene bloote routine, die met het *wezen* van de buitenlandsche politiek niets te maken heeft. De buitenlandsche politiek der Staten is grootendeels in nevelen gehuld. En, al moet erkend, dat die geheimzinnigheid in menig opzicht niet is te vermijden, een bepaald *nadeel* daarvan is het toch, dat de natie zelf niet weet hoe *in haar naam* wordt opgetreden naar buiten.

De diplomaat, die een hooger doel najaagt dan het kennen en in acht nemen der *uiterlijkheden* van zijn ambt, die werkt en strijdt voor zijn volk, moet (niet het minst waar hij een kleinen Staat met gewichtige internationale belangen bij een groote Mogendheid vertegenwoordigt) zijn een man van uitnemende eigenschappen van geest en bovenal van karakter.

Welken titel hij voert (ambassadeur, gevolmachtigd minister, minister resident, zaakgelastigde of zelfs diplomatiek consul — zooals o. a. vele vertegenwoordigers van Zwitserland —) is bijzaak. Hier vooral geldt de stelling: »aan de vruchten kent men den boom.»

Het hoofd der diplomaten, d. i. de Minister van Buitenlandsche Zaken, moet behooren tot de uitnemendste onder hen. De schrijver van het merkwaardige artikel: »Les évolutions du problème Oriental" 1), Julian Klaczko, zegt over het doel en streven van den Staatsman op internationaal terrein: »*Libre au penseur solitaire et irresponsable à qui le monde n'appartient que comme sujet d'étude de déchiffrer dans tel coin obscur de l'édifice humain un impérieux Anagly . . . . libre encore à l'historien* » sans haine, sans sympathie" " d'embrasser d'un regard impassible une longue suite de générations, et d'en déplorer les stériles labeurs; mais les gouvernements n'ont ni loisirs, ni la vocation de ces spéculatives besognes. Les gouvernements ne font ni de la philosophie de l'histoire, ni des traités d'éthique; ils font la besogne du jour, ils parent aux nécessités courantes, *ils combattent le combat de la vie . . .*»

• Naarmate nu een volk kleiner is in zielental, naar die mate

---

1) Revue des deux Mondes 1878.

is het *meer* noodzakelijk, dat zijne diplomatie niet uit een bepaalde maatschappelijke klasse worde gerecruteerd, want hoe ruimer de keus is, des te' grooter is ook de kans, dat de uitnemendste mannen, dat zijn die van verstand en hart, van intellect en karakter, ten bate der gemeenschap naar buiten optreden. De diplomaat, die de waarachtige belangen van zijn volk behartigt, wandelt niet op rozen, onafgebroken moet hij de beide klippen in het oog houden, waarop het schip van Staat kan stranden: *den overmoed en de vrees*.

Voor al voor een kleinen Staat is deze laatste de meest gevaarlijke omdat, bij het zeer verklaarbare streven om toch vooral de dreigende klip van den overmoed te ontgaan, er juist veel kans is, dat het schip van Staat wordt gestuurd in de richting van die der vrees. In een onzer dagbladen 1) uitte een correspondent de meening, dat Nederland, door zijne buitenlandsche politiek, onder de Staten als de brave Hendrik bekend staat. De schrijver noemde die brave-Hendrik-politiek een zeer verstandige. Ik laat hier die brave-Hendrik-qualificatie onzer buitenlandsche politiek natuurlijk voor rekening van den schrijver. Waar hij *zulk* eene politiek als hij op het oog heeft verheerlijkt, staat hij helaas niet alleen onder het volk; onze z.g. »zwakheid" wordt maar al te vaak als motief gebezigd voor het aanprijzen eener buitenlandsche staatkunde, die in eindeloos dulden en zoetzijn als een brave Hendrik, de hoogste wijsheid ziet. Wel verre van moeilijk, zoude alsdan de taak onzer diplomatie uiterst gemakkelijk zijn! Wat mij betreft, ik verklaar zonder omwegen, dat zulk een buitenlandsche politiek een geheel ander epitheton zoude verdienen dan »verstandig", te weten: »ellendig", dat zij zoude verraden een Jan Saliegeest en een *wezelnatuur* die een vrij volk, vooral een met eene historie als de onze, tot schande strekken zou. Een John Bull politiek moge haat en afkeer wekken, een Brave-Hendrik-politiek wekt minachting en spot.

---

1) De Telegraaf, Zaterdag 7 Juli 1900. Avondeditie. (Fransche correspondentie).

IV.

Den oorlog leerden wij kennen, als *ultima ratio* bij het verkeer der Staten 1). Een Staat, die in zijn buitenlandsche politiek voor de mogelijkheid van den oorlog onvoorwaardelijk terugschrikt, en wiens eenige streven dus hierbij zoude zijn *tot elken prijs* den vrede te bewaren, hij zoude geen reden van bestaan meer hebben, hij zoude toch aan alle eenigszins gewichtige eischen van andere Staten voldoen, omdat van het niet-inwilligen daarvan de oorlog het gevolg zoude *kunnen* zijn. Een Staat nu kan *zelf* voornemens zijn het nooit tot dat niterste te laten komen, den oorlog als element van den strijd der volken wegedeneeren kan hij niet. Juist de angst voor oorlog, die den vreesachtigen noopt tot toegeven of tot kalm berusten in de handelingen, die de eer of de belangen van zijn volk aantasten, is daarvan een duidelijk bewijs.

Wij weten, dat bij nagenoeg iederen oorlog *elk* der partijen voorgaf en ook wellicht meende »gelijk» te hebben, terwijl de objectieve *beslissing* daaromtrent ten eenenmale ontbreekt. Noemt men nu, zooals sommigen doen, zelfs met deze daadzaken voor oogen den oorlog een »rechtsmiddel», zoo moet men wel het oude denkbeeld aanvaarden, dat de oorlog is een »Godsgericht» (*Dei justitia*) een *Urlog* (oud-Germaansch), eene benaming alleen nog in onze taal overgebleven. Evenwel, die godheid welke men op 't oog geeft, plaatst zich bij voorkeur aan de zijde der sterksten: »le bon Dieu est de préférence avec les forts bataillons.» Dat denkbeeld van een »godsgericht» heeft bij alle oude volken voorgezeten, ook bij de Romeinen in de kindsheid van hun volksbestaan. De moderne wereldbeschouwing heeft dat denkbeeld losgelaten omdat zij zich geen volmaakt Opperwezen kan voorstellen, dat zich van zulke »rechtsmiddelen» bedient. Dat denkbeeld van een godsgericht door strijd was vroeger nog behouden bij de gerechtelijke tweegevechten als één van de vormen der *Ordaliën*. Ook de »Fehden» waren beslissingen van geschillen door *strijd*, in een tijd toen het recht nog niet

1) Over den burgeroorlog wordt hier niet gesproken, daartoe ontbreekt mij ten eenenmale de tijd.

behoorlijk gevestigd was. Eerst in 1495 op den Rijksdag te Worms werd door Maximiliaan I de eeuwige landvrede (*Pax publica*) gedecreteerd, waardoor de Fehden werden afgeschaft, daar zij voor den vervolge als Landfriedensbruch werden aangemerkt.

In het eerste stadium van het Romeinsche recht, het op mystiek berustende *fas*, gold de oorlog nog als een godsgericht. Ieder vreemdcling was van nature een *hostis*; *populus* en *populare* (verwoesten) staan in nauw verband. De erkende vredes-toestand van Rome met een vreemd volk, kon slechts het gevolg zijn van een verdrag (*pax*: vrede en *pactum*: verdrag). Het *jus feciale*, het eigenlijke »volkenrecht» van Rome, dat echter alleen betrekking had op den oorlog, duidt eveneens op het goddelijk karakter, dat de Romeinen toen ter tijde aan den oorlog toekenden. Ook de Romeinen beschouwden echter blijkbaar de godheid als speciaal *hun* god: »*adversus hostem aeterna auctoritas*." Er werd slechts één eisch gesteld voor een »*legitimum bellum*», nl. dat hij behoorlijk, d. i. onder strikte inachtneming van het voorgeschreven ceremonieel werd aangekondigd (*indictio belli*), nadat de herhaalde *eisch* ter voldoening (*res repetere clavigare*) niet was ingewilligd. Zoowel het aanzeggen van den eisch als het aankondigen van den oorlog, geschiedde door de *feciales* met groot ceremonieel. Er was bepaald hoe dikwijls de herauten zich naar de vijandelijke grenzen moesten begeven, het uitstel dat voor het geven van een antwoord werd verleend, de formules die moesten worden gebezigd, zelfs de kleur der kleederen en de mede te nemen heilige kruiden als symbool der missie. Het oorlogverklaren zelf, waarmede al dat ceremonieel eindigde, geschiedde door het slingeren van een werpspies over de grens. Als nu maar aan al dat ceremonieel was voldaan dan was de oorlog »rechtvaardig en vroom» (*justum, piunique bellum*), de billijkheid van den eisch op zichzelf bleef buiten quaestie. Iedere eisch toch van Rome aan een *vreemden* Staat werd, zooals wij zagen, billijk geacht.

Verwerpt men nu het denkbeeld van een »godsgericht», doch beschouwt men den oorlog toch als een rechtsmiddel, tot welke gevolgtrekking komt men dan?

De oorlog is een *tweestrijd*; *bellum* en *duellum* hebben dezelfde overeenkomst als *bis* en *duo*. Voor een *strijd* zijn noodig 2 partijen die strijd *voeren* tegen elkander: »*Kriegsführen ist unstreitig kein blosses Dulden*» (Clausewitz). Eene der partijen *verklaart* den oorlog: dat is de staatkundige aanvaller, de andere partij *MOET*, tenzij zij zich onderwerpt en dus toegeeft, den oorlog aanvaarden: dat is de staatkundige verdediger. In de stelling: de oorlog is een *rechtsmiddel*, ligt dus zeer bepaaldelijk opgesloten de gedachte, dat hij, die dat middel wil toepassen, den oorlog *verklaart*. Laten wij nu een oogenblik aannemen, dat objectief ware uit te maken, welke Staat recht heeft in het geschil. Hij zal dan het middel alleen kunnen toepassen, dat is den oorlog verklaren, als hij zich ten opzichte der wederpartij overmachtig weet of waant. Maar er is meer. De oorlog, *de strijd*, de wederzijdsche *handeling*, is *onmogelijk* tenzij die wederpartij zich verdedigt, d. w. z. zich niet eenvoudig laat executeren, en in het onderstelde geval verdedigt hij zich tot handhaving van *onrecht*. Men kan dus den oorlog den *strijd* (dus *niet* eene eenzijdige handeling die zuiver is eene executie, doch eene wederzijdsche) hier evengoed een onrechtsmiddel als een rechtsmiddel noemen. Neemt men daarentegen het geval aan, dat de staatkundige *verdediger* het recht aan zijne zijde heeft en dus den oorlog voert om zijn »recht» te *handhaven*, dan geldt volmaakt dezelfde redeneering, die hiervóór ten opzichte van den verdediger gold, thans ten opzichte van den aanvaller, terwijl hier nog daarenboven de *wederzijdsche handeling*, de *strijd*, wordt in het leven geroepen, d. i. verklaard, om *onrecht* te plegen. Noemt men den oorlog een rechtsmiddel van een der partijen dan moet men tevens erkennen, dat de *strijd*, d. i. juist de oorlog, niet mogelijk is zonder dat door de tegenpartij de oorlog wordt gebezigd als onrechtsmiddel.

Dat »rechtsmiddel» is dus hoogst eigenaardig! Het veronderstelt vooreerst een objectieve rechtbank *boven* de subjecten, die beslist wie recht heeft wie niet. Die objectieve rechtbank bestaat niet. Doch al bestond zij, dan nog zouden de zwakken van de toepassing van het rechtsmiddel moeten afzien! terwijl, waar van te voren niet is uit te maken wie der

partijen het sterkst is, alleen het ruw geweld beslist, onverschillig of de sterkste partij het recht aan hare zijde heeft of niet! Deze laatste quaestie praedomineert alle overige: er is geen boven de partijen staande Oppermacht en juist daarom is er oorlog, d. i. tweestrijd die in hoogste instantie beslist door ruw geweld. En, tenzij men nu den oorlog een Godsgericht noemt, is het aannemen van *zulk* een „rechtsmiddel” eene absurditeit 1).

Zij, die aannemen, dat het „recht” van een der partijen is te bepalen, kunnen spreken van het recht en het onrecht *in* den oorlog, *nimmer* van het recht *van* den oorlog; veeleer van het *onrecht* van den oorlog, daar deze is een *tweestrijd*, die slechts *kan* worden gevoerd als degeen, die volgens hun zienswijze onrecht pleegt, hem aangaat of aanvaardt.

Er wordt wel eens gesproken van een *ius belli* in staatsrechtelijken zin, omdat de constitutiën der Staten den oorlog noemen. Zoo vermeldt onze Grondwet in artikel 58 als een der prerogatieven van de Kroon het recht van oorlogverklaring; ook spreekt art. 187 over het in staat van *oorlog* (of van beleg) verklaren van elk gedeelte van het grondgebied des Rijks door of van wege den Koning, terwijl de wet van 23 Mei 1899 (Stbl. n°. 128) de gevolgen daarvan bepaalt. Door een en ander is echter eenvoudig erkend het bestaan van den oorlog als uiterste

1) Het is verwonderlijk hoe Ihering tracht de geit en de kool beide te sparen waar hij eerst, met eene beslistheid die elk compromis uitsluit, den dwang een element van het recht noemt, „freies Recht” als eene *contradictio in adjecto* qualificeert en daarna *toch* het Volkenrecht als „recht” beschouwt. Om de zaak nog eigenaardiger te maken geeft Ihering eveneens zijn besliste meening te kennen, dat er van een „*höheren Instanz*” boven de Staten nooit sprake kan wezen. Zoo blijft dan voor hem als machtselement alleen de „Selbsthilfe der Völker” over. (Der Zweck im Recht I Kap. VIII). Zoodoende komt hij echter later met zichzelf in tegenspraak, daar hij zegt, dat „das Recht die Selbsthülfe untersagt” (Ibid. II Kap. IX). Ihering, overigens niet kort van stof, heeft zich dan ook maar met enkele bladzijden druks van deze zaak trachten af te maken. Hij zegt alleen, dat ook vroeger in de maatschappij een „vuistrecht” heerschte, maar wat beteekent dit, waar hij zelf de mogelijkheid ontkent, dat er in het z.g. volkenrecht uit dit „vuistrecht” zich een waarachtig „recht” ontwikkelt (zie boven). Ihering doet daarenboven ten onrechte, een beroep op het *spraakgebruik* bij zijn betoog dat het z.g. volkenrecht tot het „recht” behoort. (Zie hiervóór blz. 126).

middel in het Statenverkeer of als gevolg van inwendig verzet tegen de bevoegde macht. *Meer niet*. Is toch de mogelijkheid van den oorlog niet te loochenen, dan moet ook door het positieve recht worden uitgemaakt, wie bevoegd is den oorlogstoestand in het leven te roepen en wat in *staatsrechtelijken* zin de gevolgen zijn van dien toestand. Doch allermintst mag hieruit een *jus belli* in z.g. *volkenrechtelijken* zin worden afgeleid. Deed men *dit*, dan zoude men moeten aannemen, dat in iederen oorlog, alleen omdat ons Staatsrecht den oorlog noemt, het recht aan onze zijde is, want art. 180 der G. W. verklaart ook de *verdediging* van het grondgebied een plicht van alle Nederlanders, die daartoe in staat zijn. Evenwel, dezelfde redencering is op iederen Staat toepasselijk, dus ook op onzen eventueelen vijand. Zoodoende komen wij dus geen schrede verder, integendeel het postulaat zoude leiden tot de conclusie, dat de oorlog is een strijd van recht tegen recht. Deze absurditeit doet ons zien, dat wij op grond van het staatsrecht een *jus belli* in z.g. volkenrechtelijken zin niet kunnen aantoonen.

Verbannen wij echter het rechtselement uit het begrip »oorlog», op welk een eenvoudige en natuurlijke wijze, kunnen wij dan het wezen van den oorlog bepalen.

De oorlog is de niterste vorm van een onafgebroken strijd der volken, waarin geen rechtsmacht leidend en beteugelend kan ingrijpen. »La guerre», zegt Brocher de la Fléchère, »n'est pas une voie de *droit*, c'est une voie de *fait*, un conflit de forces *particulières*, où rien ne garantit même approximativement, le triomphe de la bonne cause" 1), terwijl de hoogleeraar Georges Bry van den oorlog getuigt: »Les rapports hostiles, qui vont pour un temps s'établir entre les Etats, *sont en dehors de l'idée véritable de droit*;" (ik cursiveer) »car c'est la force qui se substitue à l'action de la justice". . . . »Son issue (d. i. van den oorlog) »ne prouve ni ne sanctionne le droit, qui peut être du côté du plus faible; elle ne fait qu'assurer le triomphe du plus fort" 2). Aan dit laatste kan nog worden toegevoegd: waar geen objectief

1) Revue de droit international 1892.

2) Georges Bry, Précis élémentaire de Droit international public, 2e druk blz. 474 en 477.

recht bestaat, bestaat geen subjectief onrecht, er kan slechts sprake zijn van immoraliteit.

Voor den tijdgenoot zijn er uiterst veel bezwaren verbonden aan de beantwoording der vraag *wie* in een bepaald geschil, in zijn eisch of in zijn weigering om aan een eisch te voldoen, het *minst* onbillijk was, want het is juist een der eigenaardigheden van het Statenverkeer, dat het grootendeels aan de waarneming der buiten de diplomatie staande massa ontsnapt. De geschiedenis velt het oordeel. En in verreweg de meeste gevallen zal het wel blijken, dat er aan *beide* zijden, al naar mate van het standpunt, waarop een objectief waarnemer zich plaatst, zoowel gelijk is als ongelijk. »Chaque puissance les interprète souvent au gré de ses intérêts», zegt Bry omtrent de geschilpunten, die tot den oorlog hebben geleid, geschilpunten, die wel meestal zullen zijn in het leven geroepen, door het wederzijdsche streven naar ontwikkeling en uitbreiding der eigen nationaliteit of door handhaving van het status quo van eene partij tegenover agressie der andere.

De oorlog is een strijd. Een strijd waarin de Staat, ten bate der gemeenschap, het hoogste van zijne weerbare leden vergt: het leven, want hij brengt, voor hen die er aan deelnemen, mede niet alleen inspanning en opoffering van allerlei aard maar ook *levensgevaar*. Een strijd, die aan materialistische levensbeschouwingen en klassenhaat onder de individuen tijdelijk het zwijgen oplegt, om de zonen van het vaderland er aan te herinneren, dat zij leden zijn van een zelfde gezin, en waarlijk nog door andere banden vereenigd zijn, dan door de materiele banden der dagelijksche behoeften. De oorlog brengt de leden der natie te zamen, hij doet de ware geestdrift voor Vaderland en Vorstenhuis opnieuw opvlammen, doet gevoelen, dat die liefde andere eischen stelt, dan het uiten van *feestgeestdrift* en opgewondenheid. Hij herinnert er aan, dat er ook nog wat anders noodig is dan het bewonderen van een energiek voorgeslacht, dat er meer wordt vereischt voor een vrij en fier volk, dan het bevorderen van kunsten en wetenschappen. Met eenige wijziging zeg ik het von Moltke na: »Zonder de mogelijkheid van een oorlog, zoude een volk in het materialisme verzinken.»

M. H. Ik zal hier den lof van den oorlogstoestand niet bezingen! Nimmer mag worden uit het oog verloren, dat de oorlog is het middel van geweld *in extremo*, dat leidt tot allerlei ellende; dat productieve arbeid tot stilstand brengt, dat rouw brengt over de natie, verwoesting over het land, waar hij wordt gevoerd. Ik zoude het zondenregister des oorlogs nog verder kunnen opsommen. Anderen, beter dan ik in staat in roerende termen hun hart te luchten over de »verschrikkingen des oorlogs», hebben dit *reeds* gedaan en men kan er van overtuigd zijn, dat die Jeremiades nog niet ten einde zijn! Den 8^{en} Juli 1873 noemde Henry Richard, de bekende voorstander van het algemeene stelsel van arbitrage, ter toelichting van een desbetreffend voorstel in het Engelsche Lagerhuis, den oorlog: »an outrage on justice, a scandal to civilisation, and especially a reproach to that religion of peace and charity and brotherly love which these nations profess to receive and reverence.»

Maar juist omdat de oorlog zooveel ellende brengt, in des te schooner licht vertoont zich het volk dat, ter behartiging van zijne belangen en van zijn eer, in het uiterste geval niet schroomt een eervollen ondergang, een gloria victis, te verkiezen boven een geminacht voortbestaan. Het vonnis over de volken wordt geveld door den tijdgenoot en bovenal door het nageslacht, zoowel wat betreft het rockeloos aangaan van den oorlog als wat betreft het inwilligen van eischen en het dulden van handelingen, die in strijd zijn met de nationale eer, de waarheid van den Staat of de groote volksbelangen.

De officier heeft met de redenen, die tot den oorlog hebben geleid zich niet meer te bemoeien, zoodra het zwaard uit de scheede is. Ook in een door hun vaderland roekeloos of verraderlijk aangepanen of uitgelokten krijg kunnen door de militairen de schitterendste bewijzen van moed en vaderlandsliefde worden afgelegd. Het eeresalut kan dan ook, in weerwil van krijgskundige fouten, aan het Britsche officierskorps niet worden onthouden waar het in Zuid-Afrika steeds vooraan was in het gevaar en zijne leden bij honderden werden weggemaaid. Het eeresalut aan den militair, die zijn plicht deed, wordt gebracht, welke ook de staatkunde mocht zijn die hem naar de Transvaalsche velden zond.

Over de pogingen om den oorlog »af te schaffen», over vredebonden en arbitrage zal ik niet spreken nadat dit reeds op zulk eene verdienstelijke wijze is gedaan door het toenmalige bestuurslid Mr. Klerck, in de bijeenkomst van 25 April 1889.

Alleen een paar opmerkingen in verband met het »Verdrag tot vreedzame regeling van internationale geschillen» 29 Juli 1899 gesloten tusschen vele Staten 1). In Titel II, III en IV worden achtereenvolgens behandeld de *bonnes offices* en *médiation*; de internationale commissies van enquête en de internationale arbitrage.

Aan de arbitrage kleeft een groot bezwaar, nl. dat de uitdrukking »geschillen, die daarvoor vatbaar zijn» of: »gevallen, die zij zullen meenen daaraan te kunnen onderwerpen» een achterdeur vormt, die altijd open blijft voor het niet-aanvaarden eener niet gewenschte arbitrage en die, als ze niet open was, bij voorkomende gelegenheid zoude worden opengetrapt. Men denke aan art. 12 der Congo-akte, naar aanleiding waarvan Portugal aan Engeland arbitrage voorstelde, in een geschil omtrent soevereiniteitsrechten over Machona en Nyassa, welk voorstel door Engeland niet alleen werd afgeslagen, doch zelfs den 12^{en} Januari 1890 met een ultimatum aan Portugal werd beantwoord 2).

Er ontstaat oorlog als een der partijen in geschil dien *wil* of wel wanneer een der partijen het *volledig* inwilligen der eischen verlangt van de andere, en deze dit niet wil doen. Er zijn ook gevallen, dat beide partijen geen arbitrage willen, omdat zij er beide van overtuigd zijn, dat zij elkander in den weg staan en om den voorrang moeten strijden. En wanneer een machtig Rijk ten opzichte van een zwakken Staat in een geschil *gevoelt* ongelijk te hebben, dus *niet* ter goeder trouw is, zal hij geen scheidsgerecht aanvaarden, tenzij hij er kans toe ziet door een kunstgreep of door pressie op de wederpartij de strijdvrang zóó te formuleeren, dat den arbiter de handen gebonden zijn (*arbiter nil extra compromissum facere potest* 3). Al is het een

1) Bekrachtigd 4 Sept. 1900.

2) Zie over deze quaestie: Den Beer Poortugael, Oorlogs- en Neutraliteitsrecht blz. 14 en volg.

3) Want, de partijen *zelf* bepalen of het scheidsgerecht zal worden inge-

verblijdend verschijnsel, dat Staten veelal in een verdrag een *clause compromissoire* of zelfs de *clause compromissoire générale* 1) stellen, toch mag men, om de reeds gemelde redenen, van deze laatste geen al te groote verwachtingen koesteren.

Men mag echter hopen, dat door het Permanente Hof van Arbitrage althans vele quaesties van kleinen omvang 2), die op den duur samen eene groote quaestie kunnen vormen, zullen worden opgelost, zoodat ten minste beslissingen worden genomen, die allerlei retorsiemaatregelen met den nasleep van dien zullen voorkomen. Wij moeten afwachten! Voorloopig heeft *Woe Ting Fang*, Chineesch gezant te Washington, het verrassende voorstel gedaan . . . . de Chineesche quaestie te onderwerpen aan het scheidsgerecht van het Haagsche Hof en gaf dit aanleiding tot een algemeenen schaterlach, terwijl men hem een oolijken Chinees noemde. Erg oneerbiedig tegenover een gezant!

De volgende woorden van Pasquale Fiore geven den toestand zuiver weder: . . . . »*quand même les gouvernements s'accorderaient pour stipuler la clause générale de l'arbitrage . . . . ce serait là sans doute un grand pas dans la bonne voie pour arriver à une solution, mais . . . néanmoins on n'arriverait pas ainsi à éliminer les excès du militarisme et à rendre possible le désarmement en supprimant les inconvénients de la paix armée*» 3).

V.

Aan het slot mijner beschouwingen gekomen, wil ik nog een enkel woord wijden aan de beantwoording van de vraag: wat

---

roepen, of waar zij door een *clause compromissoire* van den verdrag *moreel* gebonden zijn voor bepaalde geschillen, daar kunnen zij toch veelal het *point en litige* begrenzen.

1) O.a. Nederland—Portugal in 1894.

2) Ofschoon ook andere geschillen door arbitrage kunnen worden uitgemaakt, heeft deze in de eerste plaats betrekking op z.g. juridische quaestien en voornamelijk op die welke betreffen het uitleggen van de bepalingen van een verdrag (art. 15—17).

3) M. Pasquale Fiore: „De la sanction juridique du droit international” *Revue de droit int.* 1898. Vergelijk: Féraud-Giraud: „Des traités d'arbitrage général et permanent.” *Rev. de dr. int.* 1897 blz. 332 en v.

moet het richtsnoer zijn van de buitenlandsche politiek der kleine Staten, een vraag voor ons van uitnemend belang. Wij zagen het : de Staten als RECHTSMACHTEN besturen het volk ; de Staten als PERSONEN behartigen de belangen van dat volk naar buiten. In laatstgenoemde hoedanigheid onderscheiden wij twee categorieën : de groote Staten en de kleine, ook wel genoemd Staten van den eersten en van den tweeden rang. Wij zouden ze kunnen aanduiden als *wereldmachten* en *locale machten*. Over de microscopische Staatjes, wier kleinheid en onbeduidendheid hun eenige kracht is, spreek ik niet, en evenmin kan ik hier ingaan op de gegarandeerde neutraliteit daar mij hiertoe de tijd ten eenenmale ontbreekt.

Onder de *wereldmachten* verstaan wij die Mogendheden, die door hare grootte, macht en economische beteekenis in staat en ook verplicht zijn, niet alleen te letten op handhaving, maar ook op expansie; die, zooals de Duitschers het noemen, eene »*Weltpolitik*» voeren. Over deze expansie werd reeds gesproken. Hier wordt er slechts aan herinnerd, dat die expansiedrift *overal* op den achtergrond staat, waar de wereldmachten optreden onder het motief : het opkomen voor »algemeenschelijke rechten» of »wereldbelangen».

Wij weten het, wat dat z.g. »concert» der Mogendheden beteekent als zij gezamenlijk Griekenland 1) of Creta blokkeeren, tegen *de Porte* optreden naar aanleiding van Armenische moorden, ingrijpen in een *Japansch-Chineesch* krijg of te zamen ageeren in het *Hemelsche Rijk*, dat af en toe veel gelijkt op een *hel!* 't Is een »concert» waariu maar al te vaak de valsche tonen van haat, afgunst en wantrouwen den *boventoon* voeren, al tracht men ze ook te overstemmen met het bazuingeschal van, o zoo oprecht gemeende, vriendschapsbetuigingen.

Men gunt elkander de vermeerdering van invloed niet, die uit het ingrijpen voortvloeit en doet het dus *gezamenlijk*, in naam natuurlijk van humaniteit en beschaving, maar inderdaad om elkander den loef af te steken waar 't kan, terwijl inmiddels de diplomatie hare mijnen en tegenmijnen graaft.

---

1) Aan deze *blocus pacifique* (1886) deed Frankrijk niet mede.

En, gaat er een alléén toe over zich een sfeer van invloed te verzekeren in zulk een, om zoo te zeggen, internationaal terrein, dan begint eerst de ware wedloop 1). Zulk een toestand van wederzijdsche afgunst en haat, die gepaard gaat met het wederzijdsche streven elkander in de vermeerdering der strijdkrachten bij te houden, noemt men: het *staatkundig evenwicht!* Wat bekommert men er zich om of middelerwijl een klein volk door een der kolossen wordt vertrapt? Niet bijster veel als het maar niet raakt een sfeer van invloed van een ander! Integendeel, men tracht zijne onzijdigheid goed te laten betalen!

Het staatkundig evenwicht is er niet ten bate van de kleinen, het is alleen het gevolg van den naijver der grooten. In elk geval schijnen de grootmachten zelf den ouderlingen krijg zoo lang mogelijk uit te stellen, wijl die strijd heden ten dage afmetingen zoude aannemen, waarvan men zich bezwaarlijk een denkbeeld vormt. En daarom is het gevaar niet uitgesloten, dat de groote Staten, zoolang hun dat nog slechts eenigermate mogelijk is, den regel zullen volgen: *to spare the mighty and to crush the weak*. Maar op den duur kan de strijd m. i. niet uitblijven. Noch draaien de Staten, steeds zwaarder gepantserd, als planeten om elkander heen, wordt echter dat evenwicht verbroken, er zal een botsing plaats hebben, waaruit ten slotte wel weder een centrum van graviteit zal ontstaan, doch vermoedelijk zal het zich hebben verplaatst in de richting van eene macht of van een der staatkundige verbonden. Zullen daarbij de kleine Staten worden verpletterd? Het is nu eenmaal niet anders: als geïsoleerde lichamen oefenen zij geen waarneembaren invloed uit op de plaats van het middelpunt der zwaartekracht, terwijl zij bij dezen of genen kolos zich aansluitende, groote kans loopen den rol van satelliet te

---

1) Naar aanleiding van den een of anderen politieken zet in China (welke, komt er niet op aan, want het aantal is *legio*), werd beweerd, dat China Duitschland en Rusland zoude hebben „omgekocht”. De *Morning Post* (in Sept. 1900) slaakte naar aanleiding hiervan de, boekdeelen sprekende, verzuchting: „Engeland werd klaarblijkelijk niet *waard* geacht om . . . te worden *omgekocht*.”

vervullen, die onherroepelijk het lot deelt van zijne planeet, de hoofdrichting moet volgen die zij neemt. Zulk eene aansluiting kan wellicht noodig zijn, om zich op internationaal gebied krachtig te kunnen doen gelden, het blijft een bedenkelijke toestand voor den kleinen Staat, die alle energie vereischt om een feitelijke ondergeschiktheid aan den machtigen bondgenoot te voorkomen. De kleine Staten kunnen van den najver der machtigen wellicht partij trekken, vooral als zij voor meer dan één hunner een begeerlijken buit vormen, en het is de taak der diplomatie bij voorkomende gelegenheden zich de daarnit voortvloeiende voordeelen niet te laten ontglippen.

Ik noemde kleine Staten *locale machten* en wilde daarmee aanduiden, dat zij slechts beoogen behoud en ontwikkeling van hetgeen zij hebben en niet expansie. Doch, zelfs al houden zij zich binnen dat terrein, dan nog moeten ook zij voortdurend strijd voeren, een strijd, die diplomatieke gevatheid, staatsmanswijsheid, en bovenal karakter eischt van hen, die hem namens hun volk voeren. Daarbij *kan* geen oogenblik worden uit het oog verloren de omstandigheid, dat geen volk door een, nog zoo mooie, sociale wetgeving alleen gebaat is, maar dat de rationeele binnenlandsche politiek door eene karaktervolle buitenlandsche moet worden aangevuld. De staatsman die voor zijn volk naar buiten optreedt, moet weten te onderscheiden *fierheid* van *overmoed* en *bedachtzaamheid* van *vrees*.

Er bestaat in iederen constitutioneelen Staat een causaal verband tusschen den geest des volks en het optreden van dien Staat naar buiten. Want de volksgeest is toch per slot van rekening het kompas waarnaar hij zich richten moet, die het roer van staat in handen heeft. Tegen den koers kan hij op den duur niet insturen.

Is de natie vervuld met een gevoel van machteloosheid: weifelend en zwak treedt de Staat naar buiten op.

Heeft een volk nationaal eergevoel en zelfbewustheid: zelfbewust en waardig is de buitenlandsche politiek van zijn land.

In het eerste geval is er doffe berusting, waaruit onverschilligheid voortspruit ten opzichte der buitenlandsche staatkunde,

terwijl aan de binnelandsche, met haar veelal onverkwikkelijk gehaspel, nagenoeg allóén de aandacht wordt gewijd 1).

In het tweede geval zal er zijn *vertrouwen* van het volk in de Regeering en ook omgekeerd van de Regeering in het volk. Het volk vertrouwt, dat zijne belangen nòch met overmoed, nòch met verlamdende vrees worden behartigd, en daarom zullen dan ook niet alle Regeeringsdaden *op zich zelf* worden beoordeeld door menschen die, niet ingewijd in de geheimen der diplomatie, niet kunnen oordeelen met kennis van zaken. Niet aan één feit op zich zelf, maar aan eene opeenvolging van feiten, te zamen eene *richting* aanduidende, kan de buitenlandsche politiek van een of ander land worden getoetst. Maar de Regeering zal ook er van overtuigd zijn een volk te besturen, dat niet gediend is van een lijdelijk berusten, dat in moeilijke tijden zijne Regeering steunt door eendracht en offervaardigheid, dat bereid is tot de uiterste inspanning, wanneer de hoogste belangen des Vaderlands op het spel staan. »*Die wahre Tapferkeit gebildeter Völker,*» zegt Hegel, »*ist das Bereitseyn zur Aufopferung im Dienste des Staates*» 2).

Dat wederzijdsche vertrouwen van Volk en Regeering, dat slechts een opgewekt nationaal gevoel vermag te geven, het maakt de kracht uit van den Staat.

In 1894 heb ik geschreven 3) wat ik mij veroorloof hier te herhalen: »Gelukkig echter de natie, die beseft dat een volk ook kan achteruitgaan in weerwil van den bloei van kunsten en wetenschappen, van handel en nijverheid, in weerwil ook van spontane uitingen van feestgeestdrift en opgewondendheid. Gelukkig het volk, dat bereid is ook zijne *eer* met inspanning van alle krachten te verdedigen en zijn nationaal eergevoel niet als iets overbodigs heeft overboord geworpen.»

1) „Partijen moeten er zijn; zij geven wrijving en leven; maar bij veel verschil moeten zij iets gemeen hebben, evenals de boomen, onderling oneindig verscheiden toch alle wortelen in de aarde. Wat de partijen gemeen moeten hebben, het is het *Vaderland*.” Dr. Theod. Jorissen, *Historische Bladen* (nagelaten): Zeeslag bij Kijkduin.

2) Hegel, *Grundlinien* § 327.

3) De *Militaire Spectator*, blz. 567.

Het valt niet te ontkennen, dat de kleine Staten tegenwoordig de internationale toestanden niet zonder zorg kunnen gadeslaan. De naijver der groote Mogendheden neemt hand over hand toe en het is niet onwaarschijnlijk, dat, mocht de strijd uitbreken, althans sommige kleine Staten daarin zullen worden medegesleept. Dit geldt vooral *die* kleine Staten, die door hun geografische ligging, eventueel ook door hun overzeesch gebied een begeerlijke buit of een gewenschte operatiebasis vormen.

Hier M. H. denken wij allen zeker aan ons Vaderland, met zijne ligging aan de monden van groote stroomen, die het als 't ware de trechter doen zijn van West-Europa; met zijn koloniën vooral, die voor ons iedere expansie voorloopig onnoodig maken. Nederland heeft, al zijn onze koloniën in den loop der tijden door het nimmer verzadigde Albion belangrijk besnoeid 1) nog genoeg overzeesch gebied. Toch is ons Vaderland een locale macht, omdat het alleen beëogt behoud en ontwikkeling van hetgeen het heeft. Doch wij kunnen nu eenmaal het feit niet wegedeneeren, dat Nederland meer belangen naar buiten te behartigen heeft dan eenige andere kleine Staat ter wereld. Naarmate er meer belangen te behartigen zijn, naar die mate moet een Staat ook meer actief naar buiten optreden, want hoe meer belangen, des te meer gelegenheid om te worden op zijde gedrongen en geschaad in het wereldverkeer. »Wij zien niet in,» schrijft de heer C. H. Wienecke 2), »waarom men zoo naar Europa moet opkijken; de grootheid van een Staat ligt in zijne geschiedenis, in zijn toekomst, in de kracht en macht van het heden, niet juist in een uitgebreid grondgebied . . . En dan, als wij het rijk in Azië en Amerika niet vergeten, is Nederland een der grootste Staten van de wereld, ook wat het grondgebied aangaat. God geve, dat het opgroeiend geslacht zich bevrijde van die schijn-nederigheid, die over het eigen land doet spreken in termen, meer onderworpen en bescheiden dan de meest deemoedige over zich zelf zou bezigen.» Bij de aanbieding aan de 2e Kamer van een wetsontwerp tot

---

1) Zie Bijlage VI.

2) *Vragen des Tijds*, Oct. 1900.

verhooging der begrooting van marine voor 1900 met f 520.084 tot dekking der uitgaven veroorzaakt door het verblijf onzer oorlogsschepen gedurende 4 maanden in de Chineesche wateren, zeide de Minister van Marine in de mem. van Toel., dat deze zending van oorlogsbodems door de Regeering zeer wenschelijk werd geacht, met het oog op onze positie als groote koloniale en handelsmogendheid in Azië. Men neme van deze officiële erkenning onzer grootheid nota. Maar onze grootheid kan onze zwakheid, ja ons verderf zijn. Zij kan onze zwakheid zijn, als wij niet durven behartigen die uitgebreide belangen van ons Rijk, waardoor eene aan ons gezag onderworpen inlandsche bevolking onze staatkundige onbeduidendheid maar al te goed ontwaart. Zij kan ons verderf zijn als wij uit louter angst om ons bezit te verliezen ons hoogste goed verspelen : onze fierheid en zelfvertrouwen.

En het moet gezegd : dat zelfvertrouwen het behoeft versterking. Van den eersten Engelschen oorlog af (1652) dateert de staatkundige achteruitgang van ons Vaderland, die na den vrede van Utrecht allerbedroevendste proportiën aannam. Nauwelijks was het hoogtepunt van onze macht bereikt, of Engeland drong ons naar beneden, en het moet erkend : in weerwil van heldendaden ter zee en te land, in weerwil van spontane uitingen van energie, had onze inwendige verdeeldheid tengevolge : eene buitenlandsche staatkunde die steeds slapper en flauwhartiger werd en die ons Vaderland deed terugzinken tot dat het, om zoo te zeggen, niet lager dalen *kon*. Zelfs na de Ruysters schitterenden Chathamschen tocht, waarbij het Nederlandsche geslacht had gedonderd op de Theems en het trotsche Albion had gesidderd voor onze macht, bezorgde ons de vrede van Breda (1667) het *Uti possidetis*, het *status quo post bellum*, waardoor Engeland, Nieuw-Nederland verwierf, dat, al is het thans ook staatkundig onafhankelijk van Groot-Britanië, toch een van de belangrijkste territoiren uitmaakt voor de ontwikkeling van het Angelsaksische ras. Bij dienzelfden vrede werd de *Acte van Navigatie*, die aan onzen handel den gevoeligsten slag gaf, dien zij wellicht ooit heeft ontvangen, gehandhaafd en bleven wij onze minderheid tegenover onzen grooten mededinger er-

kennen door de honende bepaling omtrent het strijken van de vlag. En, wie verder wil weten waartoe individueele hebzucht gepaard met laffe vrees voor den vreemdeling een Staat kan voeren, hij raadplege slechts Nederlands geschiedenis van de 18e eeuw.

»Om zóó klein te worden» zegt Groen van Prinsterer over ons verval na den vrede van Utrecht 1), »om zóó klein te worden, na zóó groot te zijn geweest, werd ook vrijwillige afstand en stelselmatige zelfvernedering vereischt. De Europeesche diplomatie had moeite om zich aan de nietsbeduidenheid der Republiek te gewennen . . . vrede was onvoorwaardelijk de leus; vrede ook zonder regt en eer; vrede des noods *borenal*. Uit vrees van overspanning wilde men geen inspanning meer. Vroeger was men op het bewaren en uitbreiden van een regtmatigen en heilzamen invloed gezet; thans was men er op uit om angstvallig zich binnen den kring van het eigenbelang des oogenblijks te beperken. Eén doel was er; botsing vermijden, vredebreuk ontgaan, onzijdigheid behouden . . . De vrucht was dat men, door het ontwijken van den oorlog, zich en anderen oorlog heeft berokkend; dat men, om vrede te bewaren, zich gevallen liet, wat men weleer zelfs na een rampzaligen krijg, niet zou hebben geduld; dat de Republiek ten laatste voor bondgenooten niet dan vijanden had, even verachtelijk als magteloos werd. . . .»

En men denke niet, dat die staatkundige achteruitgang het gevolg was van achteruitgang in stoffelijken zin! De financiële toestand was zeer gunstig, handel en scheepvaart bloeiden, ook de geldhandel nam een hooge vlucht. Maar die rijkdom, die de begeerlijkheid deed toenemen, bevorderde het lage, individueele egoïsme, dat ieder flink en eervol optreden van den Staat tegenwerkte en slechts bedacht was op het verkrijgen of behoud van hooge staatsbctrekkingen of het rustig bezit en 't zooveel mogelijk vermeerderen van rijkdom, hetwelk allicht door staatkundige verwickelingen kon worden belemmerd. Mannen als Slingelandt

---

1) Mr. G. Groen van Prinsterer, Handboek der geschiedenis van het Vaderland. Tweede gedeelte. (Vierde tijdperk.)

en Fagel konden niet oproeien tegen den stroom der individueel-egoïstische kruidenierspolitiek. Doch waartoe langer bij die ellende stilgestaan. De gevolgen zijn niet uitgebleven en, al kregen wij door de Weener voorgedij onze staatkundige onafhankelijkheid terug, de staatkundige terngslag van de 18e eeuw wordt nog steeds door ons ondervonden. -

Ik wil hier geen concrete politiek behandelen. Ik wil er alleen in 't voorbijgaan op wijzen, dat Nederlands diep verval samenvalt met zijn politiek van isolement, die in het teruggekropen blijven binnen de eigen schulp alle heil zocht. Nederland moge reeds in de 17e eeuw zijn gedaald, in de 18e eeuw werd die daling een val. Omtrent von Ranke getuigde prof. Fruin in 1886: »Welk een benijdbare taak voor den man, die van het heden een zoo hoogen dunk heeft en de toekomst van zijn vaderland zoo hoopvol inziet, de geschiedenis van het verleden te schrijven, als wordingsgeschiedenis dier tegenwoordige toestanden" 1). Gelukkig hij, die tot een volk behoort, waarvan de wordingsgeschiedenis tot het heden met bezieling kan worden te boek gesteld.

Wij mogen zeker niet vergeten, dat een Staat er voor moet zorgen, binnen het bereik zijner krachten zich voor de verdediging voor te bereiden. Wij moeten er op bedacht zijn, des vereischt ons Koninklijk devies »Je maintiendrai" te kunnen in toepassing brengen in alle landen-waar onze geëerbiedigde Koningin regeert. Wie daarbij als 't ware een wiskundige zekerheid verlangt, dat wij nimmer het onderspit zullen kunnen delven, hij jaagt iets onbereikbaars na. Maar, wie wil voorkomen, dat, mochten wij worden aangevallen, wij zullen worden opgeslikt als een worm door een vogel, hij zal met volharding streven naar de verhooging onzer weerbaarheid, zoo hier als in Indië.

Met voldoening kunnen wij wijzen op de invoering van den persoonlijken dienstplicht, waardoor eindelijk zij die worden opgeleid om *in staat* te zijn aan de verdediging des vaderlands

---

1) R. Fruin, Leopold von Ranke op zijn negentigsten verjaardag. De Gids 1886 Maart.

mede te werken (art. 180 G. W.), uit *alle* volksklassen zonder onderscheid worden gelicht 1). Laat ons hopen, dat eerlang eene nieuwe legerorganisatie ons zal geven eene niet onaanzienlijke vermeerdering der strijdkrachten. De ontwikkeling onzer oorlogsmarine uit haar verval is reeds in vollen gang.

Het is te hopen, dat ook in Indië de hand zal worden aan den ploeg geslagen.

Doch, men hoede zich voor de meening, dat door de verbetering der strijdkrachten en weermiddelen alléén reeds alle bezwaren zouden zijn opgelost, dat hierdoor nu de geest van zelfvertrouwen bij de natie zou zijn teruggekeerd. Die verbetering kan daartoe zeker medewerken maar een onfeilbaar middel hiervoor is zij niet. De gebrekkige toestand onzer strijdkrachten is toch niet zoozeer *oorzaak* als wel *gevolg* van onze nationale apathie. Ontegenzeggelijk oefende ook dat gevolg eene wederkerige werking *ten kwade* uit op zijn oorzaak; maar daarmede is nog geenszins gezegd, dat ook omgekeerd eene kunstmatige verbetering van de krijgsmacht een eenigszins beteekenenden invloed *ten goede* zal uitoefenen op den geest der natie. En, hij die zoude meenen, dat die verbetering der strijdkrachten juist, (althans hoofdzakelijk) het gevolg zoude zijn van de verlevendiging van het nationaliteitsgevoel, hij kan wel eens bedrogen uitkomen.

Bij nader onderzoek zoude wel eens kunnen blijken, dat het beginsel: »sociale rechtvaardigheid» een grooteren invloed had uitgeoefend op de tot-standkoming van den persoonlijken dienstplicht, dan de zucht tot verbetering der krijgsmacht, dan de erkenning van de nationale verplichting voor alle standen zonder onderscheid om persoonlijk mede te werken tot het verschaffen van een krachtigen arm aan de buitenlandsche staatkunde des Vaderlands. Evenwel, er is in elk geval eene

---

1) Zie de uitnemende rede van Prof. Dr. C. B. Spruyt: De persoonlijke dienstplicht uit een politiek en sociaal oogpunt. (Krijgswetenschap 1881—1882 blz. 412 en volg.) Ik zoude naar aanleiding van die rede mij alleen deze opmerking willen veroorloven, dat de spreker te optimistisch gestemd was, wat betreft den invloed, dien de persoonlijke dienstplicht op den nationalen geest des volks zal uitoefenen.

wisselwerking tusschen oorzaak en gevolg en het is te hopen dat zij elkander zullen versterken.

Zoolang een volk geen hooger ideaal najaagt dan het rekken van een onbeduidend staatkundig bestaan, een zich zelf effaceeren, dan heeft het eigenlijk niets te verdedigen, zelfs geen stofelijke belangen. Dan hoort men ook die onwillekeurige uitingen van eene moedeloosheid, die in de zeer nauwe aansluiting aan, zoo niet oplossing in, een grooter staatsverband de eenige redding ziet. Wil een natie dat niet, dan moet zij er van overtuigd zijn, dat er in vreedestijd een nationale eer op te houden en dus in oorlogstijd te handhaven valt. Want, slechts zoolang die er is, bezit het volk de moreele kracht den strijd om het bestaan vol te houden. Zonder die moreele kracht maakt de strijd plaats voor het opzamelen der kruimpjes, die vallen van de tafels der grooten, of het zich verzamelen van rijkdommen door enkelen, die dan, zooals de 18e eeuw leert, iedere staatkundige verwikkeling des vaderlands slechts beschouwen als eene belemmering voor de vermeerdering van hun bezit.

En wanneer men mij als Nederlander, neen, zelfs als *militair*, voor de keuze stelde tusschen: eenerzijds het behoud van onze tegenwoordige onvoldoende legerinrichting doch met eene natie daarachter, bezielde door een krachtig ontwikkeld nationaal eergevoel en aan de andere zijde: een dubbel zoo sterk leger met eene natie zonder zelfvertrouwen, ik aarzelde geen oogenblik het eerste te kiezen.

Zouden wij ons moeten laten leiden door de gedachte, dat ons vaderland alleen bestaat omdat de machtigen ons voorloopig nog als bufferstaat willen behouden? Nederland met zijn wordingsgeschiedenis, zijn handel, zijne koloniën, zijne beschaving, in staatkundigen zin gelijk gesteld met het een of andere obscure Staatje ergens in 't hart van het zwarte werelddeel! Of moeten wij ons voortbestaan alleen aanvaarden als een gevolg van de omstandigheid, dat de groote Mogendheden het nog niet zijn eens geworden over de verdeeling der eventueele nalatenschap?

Hoe zoude bij zulk eene zienswijze het laatste greintje onzer nationale fierheid kunnen overblijven? Hoe zoude er dan nog *kunnen* sprake zijn van een verheffend gevoel van zelfbewustheid

bij het aanschouwen van onze vlag, bij het aanhooren van ons volkslied, in één woord naar aanleiding van alles wat als symbool geldt van ons zelfstandig volksbestaan?

Even zeker als het is, dat het *vae virtis!* in den maatschappelijken zin onder beschaafde volken niet meer' geldt, even zeker is het, dat *stechts* het nationaal eergevoel een Staat kan behoeden voor het ergste wat er is in het leven der Staten: *het zich zelf overleven*. En dat kan nooit gebeuren, zoolang een volk nog zijne idealen heeft, waarvoor het strijdt, waarvoor het bereid is desnoods als Staat eervol te gronde te gaan, liever dan het rekken van een voortbestaan zonder ideaal en zonder bezieling.

Wanneer een militair hiervoor zijn stem verheft, dan wordt nog maar al te vaak zijn optreden beschouwd als eene uiting van militarisme, als eene *oratio pro domo*. Alsof niet juist de militair, beter dan iemand anders weet, wat oorlogvoeren tegenwoordig beteekent en dus niet, minder dan iemand anders, gelijk een Heruler, den oorlog zoude wenschen om den krijg!

En alsof niet de officier, die in den oorlog overal vooraan moet zijn in het gevaar, indien hij alleen werd geleid door het lage egoïsme, vredelievend zoude zijn tot de allernederste grens.

Doch, zeker is het, dat *niemand* in die mate als de ontwikkelde militair, wiens idealen nog meer omvatten dan den dagelijkschen dienst en de promotie, als het ware medeleeft met zijn Vaderland in zijne verhouding tot de andere Staten, omdat de krijgsmacht waartoe hij behoort is de krachtige arm van den Staat. Niemand is minder oorlogszuchtig dan de hedendaagsche ontwikkelde militair, doch ook niemand kan in die mate afkeerig zijn als hij van het denkbeeld: vrede bewaren tot *elken* prijs, zooals het motto was in de 18e eeuw. Want wij gevoelen het, *alsdan* zouden de woorden van toepassing zijn, die ik ergens vermeld vond: *»la paix c'est la lâcheté de nous-mêmes.*” Niemand beseft meer dan de officier de waarheid der woorden van den hoogleeraar van der Vlucht, in zijn meergenoemd opstel, dat eene natie een geest behoeft, die »het deel van den dooden leeuw (doet) verkiezen boven het lot van den levenden hond.”

Worden wij, militairen, in *dit* opzicht partijdig genoemd, aanvaarden wij *die* qualificatie hier als een ecretitel. Maar, laat

het ons ter wille van de goede zaak van harte verheugen, dat mannen als prof. v. d. Vlugt, de Louter 1), dr. Kuyper, Nijhof 2), Brugmans 3) ons volk met klem opwekken tot het aankweken van ons nationale zelfvertrouwen. Want, ik houd er mij van *overtuigd*, dat zulke stemmen niet klinken als in eene woestijn van onverschilligheid. Wie dat geloofde hij zoude moeten wanhopen aan zijn Vaderland.

In de *Bulawayo Chronicle* van 20 Oct. 1900 kan men over ons land lezen: »We gelooven, dat elke ware Engelschman het met ons eens zal zijn, dat het tijd wordt, dit kleine landje, onafhankelijk bij de gratie van Engeland, eens te vertellen, dat het de rol van bedorven kindje niet mag spelen" . . . . Verder wordt daarin onze »obstinate" Koningin onder 't oog gebracht, dat Duitschland ons land onmiddellijk verpletteren zou als Engeland ons niet langer genadiglijk beschermde . . . . Ten slotte wordt naar aanleiding van de concessie aan de Z. A. S. M. verleend, gezegd, dat de beslissing daaromtrent een machtig wapen is in de handen der Engelsche Regeering, »die" voegt dat blad er sarcastisch aan toe, »ditmaal naar we vermoeden de zaak niet zal stellen in handen van een Zwitsersch Hof van Arbitrage" 4). Zooals men ziet, van het Permanente Hof van Arbitrage is in het geheel geen sprake!

Intusschen, wij kunnen der Redactie van genoemd blad dankbaar zijn, dat zij eenvoudig, duidelijk, naïef, onomwonden, uiting gaf aan de gevoelens van de Engelsche Jingo partij. Wij weten nu waaraan ons te houden, wij weten het: men eischt van ons: stille berusting, het naar de oogen zien van de grooten bij de gratie waarvan wij zouden bestaan! En zulk een eerloos bestaan zouden wij moeten leiden alleen om tegen dien prijs onafhankelijk te worden *genoemd*!

Welnu, waar om ons de expansiedrift toeneemt en de begeerlijkheid wast, toonen wij daar, dat wij niet *willen* bestaan bij

1) „De taak van een kleinen Staat."

2) „Nederland en Engeland." (Maandschrift *Nederland*; Mei, Juli en Augustus 1900).

3) De *Ned. Spectator* 1900 n° 29.

4) De *Telegraaf*, Maandag 29 Oct. 1900. (Ochtend-Editie).

de gratie van anderen, dan van God alleen, die echter slechts dengene helpt, welke zichzelf te helpen weet. Dat wij ons niet *willen* laten beheerschen door eene vrees, die de krachten verlamt, de energie doodt, de vlam van het nationale eergevoel uitbluscht. Wij droomen niet van een zich verheffen van Nederland tot staatkundige grootheid van weleer, althans niet binnen een afzienbaren tijd. Maar, waaraan wij goddank nog niet wanhopen, het is aan den terugkeer onder ons van denzelfden geest, die onze voorouders bezielde in den bloeitijd onzer historie.

Niet in één dag zal die geest zich weder verheffen tot het vereischte peil. De vuurpijl, die in de hoogte schiet, verlicht den omtrek slechts gedurende een oogenblik, de vuurtoren, die stevig is gebouwd, blijft staan en trotseert den storm.

Wat de toekomst zal opleveren, wij weten het niet. Maar één ding weten wij wel. Zoolang een volk zijn geest van zelfbewustheid bezit, zal het, ook al verliest het zijn zelfstandig bestaan, nimmer kunnen worden beroofd van zijn hoogste goed :

Zijn nationale eer!

Ik heb gezegd!

Deze rede wordt levendig toegejuicht.

De VOORZITTER: Ofschoon er wegens het ver gevorderde uur geen gelegenheid meer is voor debat, zoo wensch ik toch de vraag te stellen of wellicht ook een der heeren het woord verlangt tot het vragen van eenige inlichting of tot het maken van eene korte opmerking?

De heer RESINK: Ik wensch alleen te vragen, waarom de heer Van Oordt niet gesproken heeft van het streven der Sociaal-democratie, die de expansie-politiek der bourgeoisie in alle landen bestrijdt. Op het laatste Internationaal Congres te Parijs is een blijvend Secretariaat gevormd, dat de internationale actie zal regelen. In de parlementen van Duitschland en Frankrijk is de koloniale politiek dier landen krachtig bestreden.

't Is deze expansie-politiek die 't bestaan van kleine naties bedreigt, wij zijn niet minder patriotisch dan u, maar wij weten, dat de onafhankelijkheid dier kleine naties alleen veilig is bij 't georganiseerd, internationale proletariaat.

*

De heer VAN OORDT: Voor zoover ik den heer Resink heb kunnen verstaan, heeft deze verdedigd een soort van internationaal patriotisme. De expansie-politiek bevordert de ontwikkeling van een volk, men bestrijde dus niet de expansie *als zoodanig*.

Uit zijne woorden meen ik voorts te mogen afleiden, dat op het internationaal Congres ook Engelschen waren, die zich, naar aanleiding der expansie-politiek vijandig stelden tegenover hun eigen land.

Waren er ook Engelschen op dat Congres?

De heer RESINK: Ja.

De heer VAN OORDT: Dan hebben die Engelschen hun eigen vaderland bestreden. En dit acht ik voor een volk, dat eene traditie heeft te bewaren, verderfelijk. Want waar een volk zichzelf op zulk eene wijze bestrijdt als door u wordt bedoeld, gaat het den weg op der revolutie, die erger is dan de grootste buitenlandsche oorlog.

De VOORZITTER: Wanneer thans niemand meer het woord verlangt, dan wensch ik uit naam der leden en van het bestuur, den heer Van Oordt dank te zeggen voor zijne doorwerkte en heldere voordracht. Ik zal thans naar aanleiding er van niet in beschouwingen treden; daarvoor is het uur te ver gevorderd en ook de stof te uitgebreid. Toch wil ik wel zeggen, dat ik mij geheel aansluit bij den wensch van den heer Van Oordt, dat ons volk zich weerbaar zal maken in den besten zin des woords. Hoe dit zal moeten geschieden, behoeft thans niet worden besproken. Er zijn daarvoor buitendien gegevens genoeg voorhanden; en hoop ik dat men met behulp daarvan zal komen tot eene deugdelijke en afdoende verbetering onzer weerbaarheid.

Ten slotte dank ik voor de belangstelling betoond bij deze eerste vergadering te Amersfoort, en in het vertrouwen dat deze het bestuur aanleiding zal geven om hier later andermaal een spreekbeurt te doen vervullen, roep ik u een tot weerziens toe en sluit ik de vergadering.

De Secretaris,
J. M. R. LACEULLE.

BIJLAGE I. (noot 4) blz. 96).

De *synthetisch-deductieve* methode, gaat uit van het enkelvoudig-algemeene en klimt op tot het samengestelde, in tegenstelling tot de *analytisch-inductieve*, die uit de samengestelde verschijnselen de algemeene waarheden tracht op te sporen (het *universale ante rem* van Plato en het *universale post rem* of *in re* van Aristoteles). In de wijsbegeerte nu, wordt het voor de deductie noodige grondbegrip (*causa sui*) verkregen door abstractie van het samengestelde tot er eene rest overblijft waarvan niets meer te abstraheeren valt. Zoo gaat hier dan de synthese uit van moeilijk te vatten begrippen, zooals de Gedachte, het algemeene Zijn, de Substantie met hare attributen, het Ik enz. Waar dan ook de deductieve methode betrekking heeft op eene de realiteit betreffende wetenschap, zooals die van het Recht, kan de synthese hoogstens worden gebezigd als proef op de analyse en kan zeker niet alleen staan. De analyse eischt voortdurende voeling met de werkelijkheid; zij stelt zich ten doel uit de wereld der verschijnselen door te dringen tot de wereld van het zijnde. Zonder ophouden zal de denker, waar hij inductie-rijen opent, moeten te rade gaan met het werkelijke leven, om zoodoende uit te maken of hij de goede richting insloeg, waar hij eventueel het juiste spoor heeft verloren enz. Nooit zal hij den bodem der waarneming kunnen verlaten, omdat nu eenmaal ons denken nimmer volmaakt is, omdat zelfs de diepste denker blijft een *philosophos* en geen *sophos* is. Dit niet of niet voldoende te hebben ingezien was de fout der z.g. Philosophische school. Ook bij de inductieve methode in de krijgswetenschap mag het bovenstaande nimmer worden uit het oog verloren. Hierbij doet zich nog de bijzondere omstandigheid gelden, dat de oorlogstoestand slechts een uitzonderingstoestand is en dat voortdurend nieuwe oorlogsmiddelen moeten worden in rekening gebracht.

BIJLAGE II. (noot 1) blz. 97).

Naar aanleiding van het bestaan van een zedelijkheidsbewustzijn in den mensch, is er strijd ontstaan over de vraag of het Ethos al dan niet een van de rede onafhankelijke bron bezit. Hiermede houdt verband de quaestie of geest en stof zijn *attributen* van ééne *substantie* (monisme) of wel twee *afzonderlijke* dingen zijn. Plato nam alleen de eeuwige, boven de zinnelijke wereld staande Gedachte als grondslag van alles. De Stoïcijnen trokken God, kracht en stof tot ééne ondeelbaarheid samen en waren dus de oudste aanhangers van het *Pantheïsme*, dat vele eeuwen later in Spinoza zulk een geniaal vertegenwoordiger vond. De *Epicuristen* waren *materialisten*. Wat het materialisme betreft: moge het waar zijn, dat »ohne Phosphor kein Gedanke» kan ontstaan, het is niet minder waar, dat de *generatio aequivoca* onmogelijk bleek: *Omme vivum ex ovo!* Neemt men nu eene van de rede onafhankelijke bron van het *Ethos* aan, men kan dan toch de meening zijn toegedaan, dat eenmaal de kiem van de zedelijkheid in den mensch liggende, deze zich door middel van de rede ontwikkelt. Men kan aannemen, en waarnemen, dat er bij de verschillende menschen is: eene verschillende moreele praedispositie terwijl ook de omgeving, waarin de mensch leeft, invloed uitoefent op de ontwikkeling van de kiem der zedelijkheid. Evenwel, een bijna geheel of een algeheel ontbreken van de *kiem* der zedelijkheid (*moral insanity; criminel né, fou moral*) is niet aan te nemen. De nieuwe criminologische school van Lombroso e. a. is m. i. het doel voorbijgestreefd, door den mensch (ook den zedelijken!) te verlagen tot een wezen zonder vrijheid van wil, dat slechts goed doet of zondigt tengevolge van de wet der noodzakelijkheid en waarop de stelling van Spinoza in haar meest absolute beteekenis zoude gelden: »Niets bewonderen, niets verguizen, *alleen* begrijpen.»

BIJLAGE III. (noot 2) blz. 108).

Reeds de Romeinen onderscheidten tusschen de natuurlijke en de rechtelijke verplichting, (*obligatio naturalis* en *obligatio civilis*). De voorschriften van den godsdienst (n.l. van den Christelijken) worden door mij onder de moraal gerangschikt. Voorzoover eenige godsdienst met de moraal in strijd is, moet dit worden toegeschreven aan den lagen trap van beschaving der menschen, die hem belijden (verg. Grotius: »Le droit de la guerre et de la paix” vert. door Barbeyrac. Discours préliminaire § II Comm. 2). Zedelijkheid en onzedelijkheid zijn overigens geen contradictoire begrippen, doch laten een middenbegrip toe, dat wij met den naam van het *zedelijk-indifferent* zouden kunnen betitelen (verg. Grotius-Barbeyrac Liv. II. Chap. XXIII § 1 en Ihering. Der Zweck im Recht II, Kap. IX, 14). Het »fatsoen” (voor zoover niet tot de moraal behorende) behoort hiertoe, n.l. het toepassen van *vormen* en *gebruiken*, veelal slechts in verband met eene tijdelijke opvatting hieromtrent (*mode*). De daden verricht uit hartstocht (voor zoover niet in een toestand van ontoerekenbaarheid verricht) hebben een egoïstisch motief: het voldoen aan eigen lust en begeerte. De daden, verricht uit zinsverbijstering, onkunde en bijgeloof zijn slechts in zoóverre als onzedelijk te beschouwen, als de mensch die ze bedrijft, geacht kan worden te *gevoelen* kwaad te doen. Voor zoover hij dit niet gevoelt, kan hij slechts met het redeloze dier worden gelijkgesteld.

BIJLAGE IV. (noot 3) blz. 126).

Zie *Grotius-Barbeyrac*, Liv I, Ch. I, § XIII en § XIV.)

Het »natuurrecht” van Grotius is niets anders dan de moraal zooals die volgens dezen schrijver moet wezen. Deze moraal moet het richtsnoer zijn voor de menschelijke daden. In verband daarmee maakt Grotius onderscheid tusschen: *Droit Naturel* en

Droit Volontaire. Onder dit laatste verstaat hij een recht ontspruitende uit een *wil* en wel, of uit Gods wil (*Droit Divin*) of uit 's menschen wil (*Droit Humain*). Het menschelijk recht omvat: 1°. Het burgerlijk recht (*Droit Civil*, waaronder Grotius het geheele geldende recht van een Staat begrijpt); 2°. Het z.g. Volkenrecht (*Droit des Gens* of beter: *Droit des Gens arbitraire*; zie onder) waaronder worden verstaan de gebruiken toegepast bij het internationale verkeer. (N.B. Een 3e deel van het *Droit Humain*, dat in Grotius' tijd nog als een afzonderlijk recht gold, is dat van meester tot slaaf of dienstbare enz. en blijft hier buiten beschouwing) 1). De Groot's *Droit Divin*, berustende op Gods wil, is een mystiek recht. Wij beschouwen de christelijke moraal als het z.g. »goddelijk recht».

Zelfs Stahl zegt: »Die Rechtspflicht geht *bloss* auf die Handlung, nicht wie die sittliche, zngleich auf den Beweggrund . . . . Es hat die Moral den Charakter der *Zufälligkeit der Erfüllung*, das Recht den Charakter der *Aeusserlichkeit* und des beschränkten Inhalts" . . . . en eindelijk: »Wohl erhält Gott auch seine Weltordnung im menschlichen Geschlechte selbst und unmittelbar durch seine Gebote und Seine Macht im Gewissen, mittelst der freien Erfüllung der Einzelnen . . . . Aber dass Gottes Weltordnung wenigstens in ihrem nothdürftigsten Bestande in der äussersten Grenze ihrer Gebote *nicht abhängig sei vom Gewissen der einzelnen Menschen*, sondern ununterbrochen gleichmässig bestehe, dafür soll die menschliche Gemeinschaft die Ordnung des Rechts über allen Einzelnen aufrichten." (Rechts und Staatslehre 3e druk, blz. 274, 145, 192). Wordt dus het *Droit Divin* onder het *Droit Naturel* gebracht (zie Bijl. III) dan houden wij over: *Droit Naturel*, *Droit Civil* en *Droit des Gens arbitraire*. Wat Grotius *Droit Naturel* noemt, blijkt uit zijne woorden: »Le droit Naturel consiste dans certains principes de la *Droite Raison*, qui nous font connaitre qu'une Action est *morale*ment honnête ou déshonnête, selon la convenance ou la disconvenance nécessaire qu'elle a avec une Nature Raisonnable et Sociable; et par conséquent que Dieu, qui est l'auteur de la Nature, ordonne ou

1) Het recht huldigt het beginsel: »geen dienstbaarheid zonder contract.»

défend une telle action." (Liv. I, Ch. I § X. 1. Zie ook Liv. I, Ch. II). Feitelijk noemt Grotius het *geheele* natuurrecht (dat dus moraal is; zie boven): *Droit des Gens* (ibid blz. 72), en het bestaande z.g. volkenrecht (d. w. z. als onderdeel van het *Droit Humain*): *Droit des Gens arbitraire*. (Liv. I. § XIV Comm. 3).

Wij zien dus, dat Grotius een algemeen »natuurrecht» aanneemt, dat evenals het »droit de l'univers» van Portalis (zie blz. 121) niets anders is dan *moraal*, en daarnaast een mensche-lijk recht.

De indeeling van het »recht» volgens Grotius, is dus :

I. DROIT NATUREL.

of *Droit des Gens*
(moraal).

II. DROIT VOLONTAIRE.

1o. DROIT DIVIN

2o. DROIT HUMAIN.

a. *Droit Civil*.

b. *Droit des Gens arbitraire*.

Als wij hieruit de door Grotius nog niet scherp van het recht onderscheiden moraal elimineeren, dan blijft over:

a. *Droit civil* en b. *Droit des gens arbitraire*, waarvan het laatste juist omdat het zoo »arbitrair» is, en niet op eene oppermacht berust, door mij niet onder het »recht» wordt gerangschikt. Het bestaan van een »Droit des gens» in den zin van *moraal* (dus I), kan door niemand worden ontkend, doch *moraal* is nu eenmaal geen *recht*.

BIJLAGE IVa (blz. 135 en 136).

RETORSIE.

Sommige schrijvers maken onderscheid tusschen *retorsio* en *talio*. (Zoo bijv. Halleek : *retortion* en *retaliation*.) *Retorsio* is afgeleid van *retorquere* = omdraaien, en beteekent dus het nemen van precies dezelfde maatregelen tegenover de onderdanen van den anderen Staat als deze nam tegenover de eigen onderdanen. *Talio* beteekent wedervergelding, d. i. het nemen van *andere* doch soortgelijke maatregelen. Meestal worden al

deze maatregelen onder het woord »retorsie" samengevat. Zoo zegt Rivier (*Principes du droit des gens* II bl. 190): »La rétorsion est une sorte de talion. Il n'est nullement nécessaire cependant que les mesures de rétorsion soient précisément identiques à celles qui les ont provoquées.... En employant la rétorsion l'on répond à un procédé défavorable par un procédé également défavorable."

BIJLAGE V. (blz. 148).

1°. Oppervlakte der aarde bewoond of beheerscht door de 4 voornaamste menschenrassen (in K. M²) 1).

RASSEN.	Jaar					
	1400	1700	1800	1850	1875	1898
Angelsaksische	312.500	1.625.500	21.875.000	28.125.000	30.500.000	37.625.000
Latijnsche	1.187.500	20.125.500	28.625.000	26.000.000	26.250.000	37.375.000
Slavische	1.700.000	14.900.000	17.750.000	17.875.000	19.750.000	22.625.000
Germaansche	775.000	2.750.000	2.625.000	2.625.000	3.375.000	5.875.000
Totaal	3.975.000	39.401.000	70.875.000	74.625.000	79.875.000	103.500.000
Oppervlakte der geheele aarde	8.887.500 2)	128.097.500	128.097.500	128.097.500	128.097.500	128.097.500

1) Zie „Le Monde moderne" van Juli 1900.

2) Toenmaals bekend.

2°. Bevolking (in millioenen zielen).

Angelsaksische	4	9	96	161	335	475
Latijnsche	21	41	65	110	155	235
Slavische	5	14	35	66	85	140
Germaansche	10	28	51	73	95	185
Totaal	40	92	250	410	670	1005
Bevolking der wereld .	50 3)	400	640	1000	1400	1500

3) Toenmaals bekend.

BIJLAGE VI. (noot 1) blz. 181).

Engeland is reeds gedurende meer dan twee eeuwen bedacht geweest op de uitbreiding zijner koloniën en volkplantingen. In 1667 (vrede van Breda) verwierf het Nieuw-Nederland; 1713 (vrede van Utrecht): Hudsonsbaailanden, New-Foundation, Nova Scotia en Gibraltar ofschoon het laatstgenoemde plaats in vereeniging met Nederland had vermeersterd. 1748 (vrede van Aken): Madras; 1763 (vrede van Parijs): Canada, Florida, Cape Breton, Grenada; 1802 (vrede van Amiens): Ceylon; 1814 (1e vrede van Parijs): Tabago, St. Lucia, Mauritius, Malta; 1815 (2e vrede van Parijs): de Kaap, Cochin, Demerary en Essequibo en Berbice; 1824 (Nederlandsch-Engelsch verdrag): etablissementen op Malakka, Singapore; 1871 (z.g. Sumatratractaat): onze bezittingen op de kust van Guinea. Over het in bezit *nemen* van grondgebied in den Oost-Indischen Archipel (volgens sommigen in strijd met den geest van het verdrag van 1824) spreken wij hier niet (Laboean, Noord-Borneo, Kokoseilanden, Nieuw-Guinea) 1). Evenmin wordt geproken over gebiedsvermeerdering elders volgens het z.g. *jus primi occupantis*.

Engeland heeft, in het begin dezer eeuw steeds het oorlogsvuur op het Europeesche continent aangeblazen om zodoende inmiddels zijn slag te slaan. Zie omtrent Englands buitenlandsche politiek in 't laatst der 18e en 't begin der 19e eeuw: Carl Bergbohm: Die bewaffnete Neutralität 1780—1783. (In het Xe hoofdstuk wordt het overzicht van Englands politiek voortgezet tot den Napoleontischen tijd).

---

1) Zie hieromtrent mijn artikel: „Nederland en Engeland in den Nederlandsch-Oost-Indischen Archipel” (*Nieuwe Rotterdamse Courant* 16 Aug. 1884), grootendeels overgenomen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, November 1900.

BIJLAGE VII.

Nadat door mij de voorafgegane voordracht gehouden was, heeft de Duitsche Rijkskanselier in den Rijksdag de houding van Duitschland tegenover den president der Transvaalsche Republiek verklaard. Deze verklaring geeft inderdaad *in het algemeen* met juistheid het standpunt aan waarop de staatsman zich moet plaatsen: Geen Staat is *verplicht* tusschenbeide te treden als eenige Mogendheid immoreel handelt, zoolang door dit laatste de *eigen* belangen van dien Staat niet worden geschaad. Zelfs kunnen de bij de quaestie betrokken eigenbelangen zóó groot zijn, dat alle ANDERE overwegingen van moraliteit voor die belangen moeten wijken.

Al is echter het belang van den Staat de hoogste wet, zoo moet toch de staatsman nimmer vergeten, *dat er niet alleen MATERIEELE belangen van zijn volk te behartigen zijn*. Uit hetgeen ik gezegd heb blijkt, dat ik zeker aan de »openbare meening» geen overheerschend gezag op de regeeringen zoude wenschen te zien toegekend, doch wanneer die meening zich krachtig doet gelden, mag zij toch ook niet minachtend als eene *quantité négligeable* worden beschouwd.

Welk beeld vertoont zich op dit oogenblik aan ons oog? Terwijl een kolos worstelt met een zwakke doch moedige tegenpartij, staan grooten en kleinen als toeschouwers er omheen, Hoe flink en bewonderenswaardig de kleine zich ook verweert, men vreest, dat hij op den duur zal worden verpletterd. En hoezeer men in beginsel geneigd is om te bemiddelen, steekt geen enkel toeschouwer de behulpzame hand uit. De een zegt: »dat is niet mijne zaak»; een tweede heeft, om *materieele* voordeelen te verkrijgen, niet-interventie beloofd; een derde is zwak en ziet angstig op tegen den kolos; een vierde wil dezen te vriend houden om zodoende in de toekomst van diens steun verzekerd te zijn; een vijfde zegt: »ik wil

wel helpen, maar alleen doe ik het niet" enz. enz. en het resultaat is : dat de dappere kleine strijder aan zijn lot wordt overgelaten. Door de gebeurtenissen van dit jaar wordt *ten overvloede* nog eens duidelijk bewezen dat er is een volkenmoraliteit en immoraliteit, doch *dat er geen volkenrecht is!* De onhoudbaarheid van Iherings beschouwing van een op de »Selbsthilfe" der volken steunend volkenrecht (blz. 171), wordt nog weder eens voor de zooveelste maal door de feiten bewezen. Trouwens, zelfs al werd op de een of andere wijze hulp verleend, dan nog zou die hulp uitsluitend voortvloeien uit allerlei subjectieve overwegingen, dus eene toevallige zijn. Eene dusdanige werking is met het wezen van het recht in strijd.

VERBETERING.

Blz. 87, 3e regel, 3e woord staat : *door* lees : *bij*.'

» » 6e » » *bij* » *na*.

De schrijver op blz. 115 en elders genoemd heet niet *Power* doch *Powers*.

Blz. 131 noot 3) te lezen :

Id. Art. 4, 6, 7 (deze artt. zijn natuurlijk *ook* op Nederlanders toepasselijk).

Blz. 135, noot 2), staat : *médication*, moet zijn : *médiation*.